

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

Kaija Miettinen

ERITYISOPETUKSEN KÄSIKIRJA

Ammatillinen peruskoulutus ja aikuiskoulutus

© Opetushallitus ja tekijät

Oppaat ja käsikirjat 2015:14

ISBN 978-952-13-6181-4 (pdf)

ISSN-L 1798-8950

ISSN 1798-8969 (verkkajulkaisu)

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi/julkaisut

SISÄLTÖ

Esipuhe	5
1 Johdanto	6
2 Koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelma	8
3 Ammatillisen koulutuksen toteuttamismuodot	10
4 Erityistä tukea tarvitseva opiskelija – lainsäädännöllinen pohja	12
4.1 Ammatillinen erityisopetus peruskoulutuksessa	12
4.2 Erityinen tuki näyttöperusteisessa koulutuksessa	14
4.3 Erityiset opiskelijajärjestelyt	15
5 Arkaluonteisten tietojen käsittely ja tietojen julkisuus	17
6 Opiskelijavalinnat ammatilliseen koulutukseen	19
6.1 Ammatillinen peruskoulutus	19
6.2 Näyttötutkintoon ja siihen valmistavaan koulutukseen hakeutuminen	20
6.3 Opiskelijavalintojen esteettömyys	21
7 Opiskelijan tuki tutkintojen ja koulutusten perusteissa	22
7.1 Ammatillisen koulutuksen tarkoitus ja tavoitteet	22
7.2 Ammatillisen koulutuksen keskeiset toimintaperiaatteet.....	22
7.3 Elinikäisen oppimisen avaintaidot	25
7.4 Ammatilliset perustutkinnot	26
7.5 Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus	27
7.6 Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus	28
7.7 Näyttötutkinnot	29
7.8 Oppisopimuskoulutus	30
8 Henkilökohtaiset suunnitelmat peruskoulutuksessa	32
8.1 HOPS	32
8.2 HOJKS	33
9 Erityisopetuksen antamisesta päättäminen	35
10 Erityisopetuksen näkökulmia opiskelijan arviointiin peruskoulutuksessa	36
10.1 Osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen	36
10.2 Oppimisen arviointi.....	37
10.3 Osaamisen arviointi.....	40
10.4 Mukauttaminen	41
11 Todistukset	44
12 Henkilökohtaistaminen	46
13 Opiskelijan opintososiaaliset etuudet erityisopetuksessa	49
14 Ammatillisen erityisopetuksen rahoitus	51
15 Mitä ammatillinen erityisopetus on?	53
15.1 Tahtotila	53
15.2 Esteettömiä oppimis- ja toimintaympäristöjä.....	54
15.3 Suunnitelmallista pedagogista tukea.....	58
15.4 Erityisiä opetus- ja opiskelijajärjestelyjä	61
15.5 Joustavia, yksilöllisiä ratkaisuja	64
15.6 Opiskelijakeskeisyyttä	65

16	Opiskeluhoolto erityisopetuksen tukena	67
17	Sidosryhmät opiskelijan ja oppilaitoksen tukena.....	71
18	Katsaus nykytilanteeseen ja kehittämistarpeisiin.....	73
	Lähteet	76
	Liitteet	78
	Liite 1 Sora-tutkinnot	78
	Liite 2 Tilastokeskuksen erityisopetuksen luokittelu	79

Esipuhe

Käsikirjaa tarvitaan!

Filosofian tohtori Kaija Miettinen otti noin vuosi sitten merkittävän haasteen vastaan. Tavoitteena oli ammatillisen erityisopetuksen käsikirjan synnyttäminen. Samalla kun ammatillinen koulutus on suuressa muutoksessa, niin erityisopetus eri toteutusmuotoineen tarvitsee suuntaviittoa. Miten on syytä toimia nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä.

Peruskoulussa erityistä tukea saaneen nuoren siirtyminen seuraavalle koulutusasteelle vaatii usein monien asioiden miettimistä. Useimmilla nuorilla ei ole viisitoistavuotiaana mitään mahdollisuuksia tehdä realistisia koulutusvalintoja, vaikka peruskoulun ja ammatillisen koulutuksen yhteistyö olisi hoidettu esimerkillisesti. Onnistuuko opiskelu ”tavallisessa” oppilaitoksessa vai tarvitaanko normaalia enemmän tukipalveluja? Halutaanko koulutuspaikka kodin läheltä vai onko opiskelija-asuntolassa asuminen mahdollista? Mitä tukipalveluja ammatillisen oppilaitoksen tulee järjestää, mitä erityisopetukselta voidaan edellyttää? Näitä samoja kysymyksiä pohtivat myös nuorten huoltajat.

Ammatillisen koulutuksen muutos lisää työssäoppimisen osuutta opinnoissa. Ammatillisen erityisopetuksen keinot yhdistettynä työelämäpainotteiseen koulutukseen antavat nuorille mahdollisuuden hyvään tulevaisuuteen. Työn kautta nuori saa onnistumisen ja selviytymisen kokemuksia. Tämä vaatii kuitenkin koulutuksen toteuttajilta opetuksen sisältöihin ja toteutukseen paneutumista.

Aikuisten ammatillisessa koulutuksessa erityisopetuksen ja erityisen tuen osuus on nousut julkiseen keskusteluun erityisesti pidentyneiden työttömyysjaksojen ja lisääntyvän maahanmuuton vuoksi. Hyvä ammatillinen aikuiskoulutus vaatii entistä räätälöidymppää koulutusta, jossa opiskelijoiden henkilökohtaiset tukitarpeet huomioidaan aikaisempaa monipuolisemmin. Koulutuksen laadun merkitys korostuu. Aikuiskoulutuksessakin tulee olla riittävästi erityisopetuksellista osaamista.

Kiitoksia FT Kaija Miettiselle, joka on tehnyt ansiokkaan uran ammatillisen erityisopetuksen johtotehtävissä, pidettynä kouluttajana ja Opetushallituksen virkamiehenä. Tässä käsikirjassa tulee esille suuri kokemus ja ammatillisen erityisopetuksen tietämys! Ammatillisten erityisoppilaitosten asiantuntemus (AMEO:n pedagoginen työryhmä Seija Eskolan johdolla) on ollut tekijän hyödynnettävissä. Käsikirjoitusta ovat kommentoineet sekä opetus- ja kulttuuriministeriön että Opetushallituksen virkamiehet. Kaikille käsikirjan synnyttämiseen osallistuneille suuret kiitokset!

Opetushallituksessa marraskuussa 2015

Juhani Pirttiniemi
opetusneuvos
Ammatillinen peruskoulutus ja aikuiskoulutus

1 Johdanto

Tämän julkaisun tarkoituksena on antaa koulutuksen järjestäjille, perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen opettajille, erityisopettajille, opinto-ohjaajille ja sidosryhmille tietoa erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoista, opiskelijoiden tukemisesta ammatillisten opintojen aikana, oppimisen ja osaamisen tavoitteista ja ammatillisen erityisopetuksen järjestämisestä. Julkaisun lähtökohtana ovat 1.8.2015 tapahtuneet muutokset ammatillisen koulutuksen lainsäädännössä ja opetussuunnitelmissa.

Ammatillinen erityisopetus perustutkintokoulutuksessa ja *erityinen tuki* ammatti- ja erikoisammattitutkinnoissa ovat oleellinen osa ammatillisen koulutuksen järjestelmää, ja niitä koskevat kaikki kyseisiin koulutusmuotoihin liittyvät säädökset ja määräykset. Tässä julkaisussa tarkastellaan vain niitä asioita, jotka sivuavat erityisopetusta tai erityisen tuen antamista, vaikuttavat erityisopetuksen toteuttamiseen tai koskevat erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita. Julkaisussa pääpaino on ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen käsittelyssä, mutta soveltuvin kohdin sivutaan ammatillista aikuiskoulutusta, jossa opiskelijan tukemisen menetelmät ovat hyvin samanlaisia kuin perustutkintokoulutuksessa.

Opetushallitus on julkaissut runsaasti materiaalia 1.8.2015 voimaan tulleiden tutkintojen ja koulutusten käyttöön ottoa varten. Niissä käsitellään ammatillisen koulutuksen rakennetta, tarkoitusta, tavoitteita ja toteuttamista yleisellä tasolla. Julkaisut löytyvät sähköisinä Opetushallituksen sivuilta. Tässä julkaisussa tulkitaan, täydennetään ja syvennetään yleisten oppaiden sisältöjä erityisopetuksen näkökulmasta. Näitä julkaisuja ovat esimerkiksi:

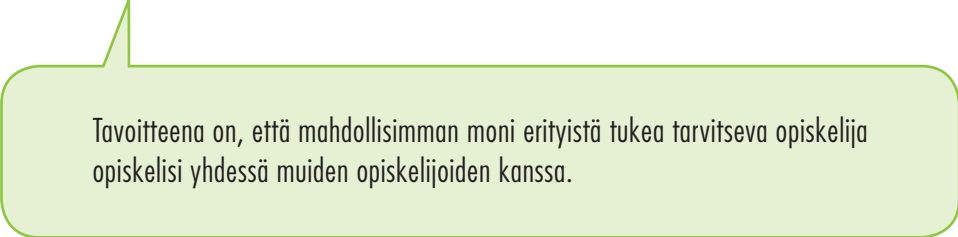
- Ammatillisten perustutkintojen perusteet
- Näyttötutkintojen perusteet
- Valmentavien koulutusten perusteet
- Arvioinnin opas 2015 – Ammatillinen peruskoulutus – Näyttötutkinnot
- Ammatillisten perustutkintojen perusteiden toimeenpano ammatillisessa koulutuksessa
- Todistukset näyttötutkinnoista, näyttötutkintoihin valmistavasta koulutuksesta, muusta ammatillisesta lisäkoulutuksesta
- Todistusmallit 2015, ammatilliset perustutkinnot ja valmentavat koulutukset
- Koulutuksen järjestäjille keinoja puuttua opiskeluun soveltumattomuuteen. Uudistettu opas SORA-säädösten ja -määräysten toimeenpanoon ammattikoulutuksessa
- Näkökulmia henkilökohtaistamiseen. Onnistumisen edellytyksiä ja hyviä käytäntöjä
- Osaamisperusteisuus todeksi – askelmerkkejä koulutuksen järjestäjille. TUTKE 2 -toimeenpanon tukimateriaali
- Näyttötutkinto-opas 2015. Näyttötutkinnon järjestäjien ja tutkintotoimikuntien käyttöön
- ECVETin toimeenpano ammatillisessa koulutuksessa
- Opetushallituksen muut ohjeet ja määräykset.

Yleiseen lainsäädäntöön ja määräyksiin perustuvan käsittelyn jälkeen syvennyttään opiskelijan erityisen tuen asioihin käytännön kokemusten ja vakiintuneiden toimintatapojen kautta. Tarkoituksena on kuvata tuen konkreettista toteutumista ammatillisissa oppilaitoksissa ja luoda pohja, jolta ammatillista erityisopetusta ja erityisen tuen antamista voidaan edelleen kehittää. Ammatillisessa peruskoulutuksessa erityisopetukseen siirtymistä edeltää yleensä ennalta toteutettu yhteistyö peruskoulun kanssa tai opiskelun aikainen tehostettu

ohjaus, joiden pohjalta päätetään opiskelijan tukemisesta erityisopetuksen keinoin. Siten opiskelun tukemisen ja erityisopetuksen antamisen raja on usein liukuva.

Ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskeli lukuvuonna 2013 vajaat 21 000 erityistä tukea saavaa opiskelijaa, mikä on noin 15 prosenttia kaikista ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista. Oppilaitosmuotoisessa näyttöperusteisessa koulutuksessa opiskeli runsaat 600 opiskelijaa, joista suurin osa osallistui ammattitutkintoon tähtääviin opintoihin. Valtaosa erityisopetusta saavista opiskelijoista opiskelee tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa. Ammatillisissa erityisoppilaitoksissa opiskeli vuoden 2013 tilaston mukaan vajaat 4 500 opiskelijaa. (Vipunen 2014.)

Tavoitteena on, että mahdollisimman moni erityistä tukea tarvitseva opiskelija opiskelisi yhdessä muiden opiskelijoiden kanssa. Uusien opetussuunnitelmien mukainen opintojen joustava toteuttaminen, yksilölliset opintopolut, aikaisemmin opitun tunnistaminen ja tunnustaminen tukevat erityisopetusta saavien opiskelijoiden opiskelua ja oppimisen tavoitteiden saavuttamista. Parhaimmillaan uudistukset vähentävät erityisen tuen tarvetta samoin kuin koulutusten ja tutkintojen perusteissa oleva tavoite esteettömistä oppimisympäristöistä. Esteettömyys ei tarkoita tässä yhteydessä ainoastaan tilojen tai työskentelypaikkojen esteettömyyttä, vaan se merkitsee myös asenteellista ja sosiaalista esteettömyyttä eli ympäristöä, jossa kaikkien on mahdollista opiskella ja oppia.

Tavoitteena on, että mahdollisimman moni erityistä tukea tarvitseva opiskelija opiskelisi yhdessä muiden opiskelijoiden kanssa.

2 Koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelma

Ammatillisen koulutuksen lainsäädännön (L 630/1998, 14 §) mukaan koulutuksen järjestäjän tulee laatia järjestämilleen koulutuksille opetussuunnitelma, joka antaa opiskelijalle mahdollisuuden yksilöllisen osaamisen hankkimiseen ja osoittamiseen. Erityisopetuksessa tämä velvoite on erityisen tärkeä, koska yksilölliset ratkaisut liittyvät oleellisesti erityisopetuksen järjestämiseen.

Ammatillista koulutusta koskevan asetuksen (A 811/1998, 3 §) mukaan koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelman tulee sisältää mm.

- koulutuksen toteuttamistavat, mukaan lukien erityisopetuksen menetelmät
- opinto-ohjauksen toteuttaminen ja opiskelijan henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman laadinta, jotka tukevat kaikkien mutta erityisesti erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opiskelua
- erityisopetuksen toteuttaminen ja opiskelijan henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laadinta
- opiskelijan arvioinnin yleiset periaatteet, mukaan lukien mukauttamisen periaatteet
- aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen menettelytavat, jotka koskevat myös erityisopetusta saavia opiskelijoita.

Lisäksi koulutuksen järjestäjän tulee laatia Opetushallituksen erillisten määräysten mukaiset suunnitelmat todistuksista ja niiden liitteistä (Määräys 90/011/2014), jotka erityisopetuksen osalta edellyttävät kytkentää ja tiedon saamista opiskelijan yksilöllisistä opiskelutavoitteista ja niiden arvioinnista.

Kaikkiin edellä lueteltuihin opetussuunnitelman osiin liittyy asioita, joita on käsiteltävä erityisopetuksen näkökulmasta. Erityisopetusta varten koulutuksen järjestäjän on laadittava suunnitelma siitä, miten erityisopetus toteutetaan ja miten henkilökohtainen opiskelusuunnitelma laaditaan, miten sitä seurataan ja muutetaan ja millaisia voimavaroja toimintaan suunnataan. Koulutuksen järjestäjän tulee myös päättää siitä, miten päätös erityisopetuksen järjestämisestä tehdään, sekä erityisopetukseen mahdollisesti tehtävistä mukautuksista tai erityisten opiskelijajärjestelyjen perusteella tehtävistä muutoksista. (L 630/1998, 20 §, 21 §.)

Koulutuksen järjestäjä on velvollinen tiedottamaan järjestämästään koulutuksesta. Tiedottaminen tapahtuu koulutukseen hakeutumisen vaiheessa, opiskelun alkaessa ja opiskelun aikana. Erityistä tukea tarvitsevilla opiskelijoilla saattaa olla tiedon vastaanottamisessa vaikeuksia hahmottamisen, ymmärtämisen tai muistamisen ongelmien vuoksi. Siksi tiedotus on suunniteltava opiskelijan edellytysten mukaisesti ja usein tarvitaan vielä asioiden kertaamista ja mieleen palauttamista.

Lainsäädännön mukaan (L 630/1998, 28 §) opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Ammatillisen koulutuksen opiskeluympäristöt ja opiskelutavat saattavat tuntua turvattomilta erityistä tukea tarvitsevasta opiskelijasta, joka peruskoulussa on tottunut omaan kiinteään ryhmään ja luokkakeskeiseen opiskelutapaan. Opiskelijan mahdollinen erilaisuus taas saattaa herättää muissa opiskelijoissa tuntemuksia, joiden käsittelyyn on opetuksen ohessa varattava aikaa. Koulutuksen järjestäjän suunnitelmassa opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä on hyvä käsitellä asiaa myös erityisopetuksen näkökulmasta ja ennalta arvioida mahdollisia ongelmatilanteita.

Ammatillista peruskoulutusta koskevan lain (L 630/1998, 36 §) mukaan koulutuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien opiskelijoiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että kaikilla opiskelijoilla on mahdollisuus osallistua oppilaitoksen toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä opiskelijan asemaan liittyvistä asioista. Tätä tarkoitusta varten tulee koulutuksen järjestäjän huolehtia siitä, että sillä on toimiva oppilaskunta, jolla on toimintaedellytykset. Oppilaskunnan toiminnan kautta on mahdollista edistää esteettömyyttä ja erilaisten opiskelijoiden integroitumista yhteisöön. Sitä kautta on mahdollista vaikuttaa opiskelijoiden keskinäiseen vuorovaikutukseen ja edistää suvaitsevaisuutta, erilaisuuden ymmärtämistä ja opiskelijoiden tukemista. Vertaistuki on erityisen hyvää tukea nuorelle, erityistä tukea saavalle opiskelijalle.

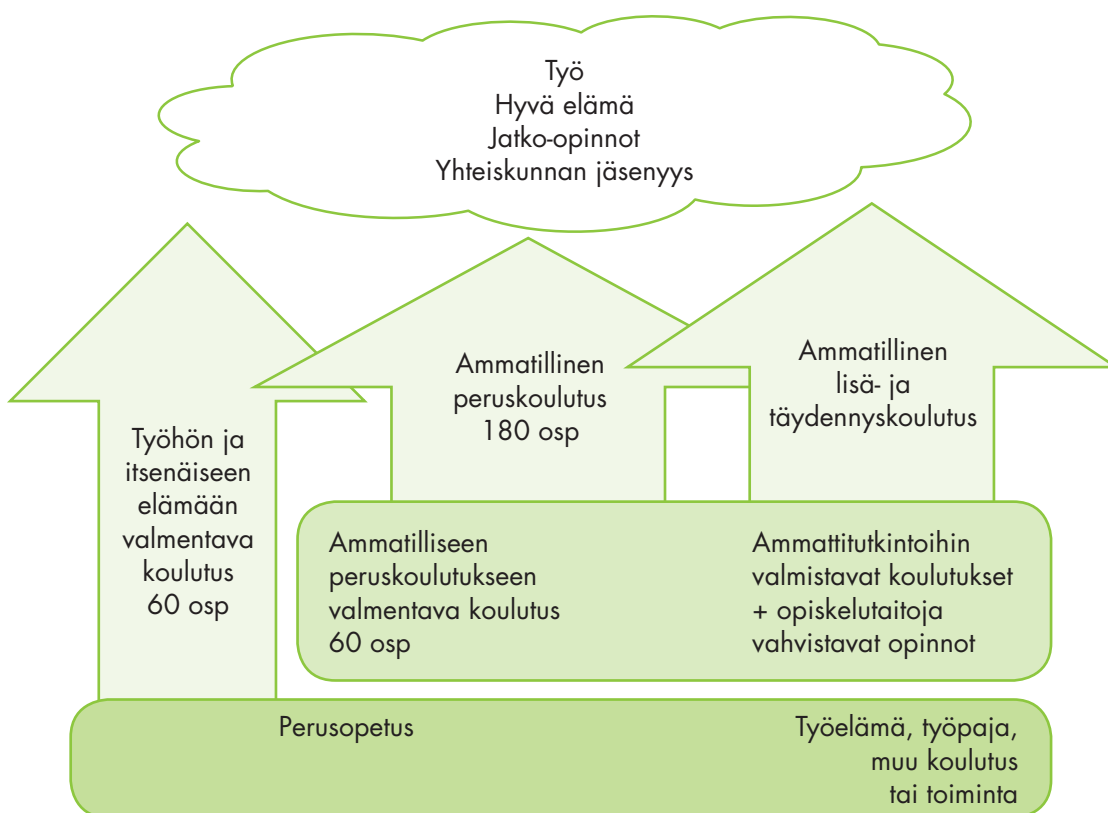

Vertaistuki on erityisen hyvää tukea nuorelle, erityistä tukea saavalle opiskelijalle.

Näyttötutkintojen järjestämisestä ja valvomisesta vastaavat sekä tutkintotodistuksen antamisesta vastaavat Opetushallituksen nimittämät tutkintotoimikunnat (L 631/1998, 7 §). Näyttötutkintoon valmistavan koulutuksen sisällöstä ja järjestämisestä päättää koulutuksen järjestäjä tutkintojen perusteiden mukaisesti (L 631/1998, 8 §). Samoin muusta kuin lisäkoulutuksen sisällöstä, laajuudesta ja järjestämisestä päättää koulutuksen järjestäjä (L 631/1998, 9 §). Koulutuksen järjestäjät vastaavat myös opiskelijoiden erityisen tuen tunnistamisesta ja järjestämisestä.

3 Ammatillisen koulutuksen toteuttamismuodot

Ammatilliseen toisen asteen koulutukseen sisältyvät ammatillinen peruskoulutus, ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus, työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus sekä aikuisten näyttötutkinnot ja niihin valmistavat koulutukset (kuvio 1). Ennen ammatillista koulutusta on opiskelija saattanut opiskella muussa koulutuksessa, olla työelämässä, työpajalla tai muussa toiminnassa. Niissä opitut asiat voidaan tunnustaa ja tunnustaa osaksi opintosuorituksia.

Kuvio 1. Ammatillisen toisen asteen koulutuksen perusrakenne

Ammatilliseen koulutukseen hakeutumisen edistämiseksi ja opiskeluvalmiuksien vahvistamiseksi koulutuksen järjestäjä voi järjestämisluvan perusteella tarjota *ammattilliseen peruskoulutukseen valmentavaa koulutusta*. Koulutusta varten Opetushallitus on laatinut koulutuksen perusteet (Opetushallituksen määräys 5/011/2015), jonka pohjalta koulutuksen järjestäjä laatii järjestämälleen koulutukselle oman opetussuunnitelman. Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentavaa koulutusta voidaan *yksilöllisen tarpeen* mukaan toteuttaa myös erityisopetuksena. Koulutusta voivat tarjota erityisopetuksena ainoastaan erityisopetuksen erityisenä koulutustehtävänä saaneet koulutuksen järjestäjät.

Vammaisille opiskelijoille voidaan järjestää *työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaa koulutusta* (Opetushallituksen määräys 6/011/2015). Nämä opiskelijat ovat aina erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita, joille tehdään henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS). Koulutusta voivat järjestää ainoastaan erityisopetuksen

erityisenä koulutustehtävänä saaneet koulutuksen järjestäjät. Opetushallitus on laatinut koulutuksen perusteet, joiden pohjalta koulutuksen järjestäjä laatii koulutuksen opetus-suunnitelman.

Ammatillisen koulutuksen lainsäädännön (L 630/1998, 3 §) mukaan *ammattillinen peruskoulutus* on koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelman mukaisesti suoritettavaa koulutusta, joka johtaa ammatilliseen perustutkintoon. Koulutus voidaan toteuttaa monella eri tavalla; lähi-, etä- ja monimuoto-opetuksena, oppisopimuskoulutuksena tai muutoin työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä (L 630/1998, 15 §). Erityisopetus on oleellinen osa ammatillisen peruskoulutuksen toteuttamista. Koulutuksen järjestäjillä on laajat mahdollisuudet toteuttaa opetusta yleisesti, luoda opiskelijoille yksilöllisiä opintopolkuja, yksilöllistää oppimisen ja osaamisen tavoitteita ja arviointikriteerejä. Erityisopetuksen toteuttamisessa nämä joustavat toteuttamismahdollisuudet ovat usein hyvin tarpeellisia.

Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa opiskelijat voivat suorittaa ammattitaidon hankkimistavasta riippumattomia *näyttötutkintoina suoritettavia ammatillisia perustutkintoja, ammattitutkintoja ja erikoisammattitutkintoja ja niihin valmistavaa koulutusta sekä muuta kuin näyttötutkintoon valmistavaa lisäkoulutusta* (L 631/1998, 1 §). Näyttötutkintoon valmistavan koulutuksen osana voidaan tarjota opiskeluvalmiuksia parantavia opintoja (L 631/1998, 8 b §).

4 Erityistä tukea tarvitseva opiskelija – lainsäädännöllinen pohja

Tässä luvussa tarkastellaan opiskelijalle annettavan tuen lainsäädännöllistä pohjaa perustutkintopohjaisessa ja näyttöperusteisessa ammatillisessa koulutuksessa. Lisäksi tarkastellaan peruskoulutuksen lainsäädännössä mainittua erityisiä opetusjärjestelyjä koskevaa pykälää, koska sillä on yhteisiä elementtejä erityisopetuksen antamisen kanssa ja näiden kahden erottaminen toisistaan on tärkeää. Myöhemmissä luvuissa näitä lainsäädännön edellyttämiä asioita syvennetään ja tulkitaan.

4.1 Ammatillinen erityisopetus peruskoulutuksessa

Ammatillista peruskoulutusta koskevassa laissa (L 630/1998, 1 §) säädetään ammatillisesta peruskoulutuksesta ja siinä suoritettavista tutkinnoista sekä tutkintoon johtamattomista valmentavista kulutuksista. Samassa laissa ammatillinen erityisopetus määritellään seuraavasti:

Oppimisvaikeuksien, vamman, sairauden tai muun syyn vuoksi pitkäaikaista tai säännöllistä erityistä oppimisen ja opiskelun tukea tarvitsevien opiskelijoiden opetus annetaan erityisopetuksena. Erityisopetuksella tarkoitetaan opiskelijan henkilökohtaisiin tavoitteisiin ja valmiuksiin perustuva suunnitelmallista pedagogista tukea sekä erityisiä opetus- ja opiskelujärjestelyjä. (L 630/1998, 19 a §, 1 momentti.)

Ammatillinen erityisopetus on ammatillisen peruskoulutuksen käsite.

Koulutuksen järjestäjän tulee omassa opetussuunnitelmassaan kuvata, miten erityisopetuksen tarve tunnistetaan ja määritellään, miten opetuksen antamisesta erityisopetuksena päätetään, mitä tarkoitetaan suunnitelmallisella pedagogisella tuella ja erityisillä opetus- ja opiskelujärjestelyillä ja miten ne käytännössä toteutetaan. Koulutuksen järjestäjän on myös avattava käsitys siitä, milloin tuki on pitkäaikaista esimerkiksi sairastuneen opiskelijan kohdalla tai mitä ja miten usein säännölliseksi tarkoitettua tukea tarjotaan. Koulutuksen järjestäjän tulee myös kuvata, miten opiskelijan henkilökohtaiset tavoitteet määritellään, miten opetus ja ohjaus toteutetaan, miten oppimista seurataan ja tavoitteita tarvittaessa muutetaan ja miten osaamisen arviointi toteutetaan.

Samana pykälän toisessa momentissa määritellään erityisopetuksen tavoite:

Erityisopetuksen tavoitteena on, että opiskelija voi saavuttaa tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaiset ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet. Eri-

tyisopetuksessa voidaan kuitenkin poiketa tutkinnon perusteista mukauttamalla ammattitaitovaatimuksia ja osaamistavoitteita sekä osaamisen arviointia siinä määrin, kuin se on opiskelijan henkilökohtaiset tavoitteet ja valmiudet huomioon ottaen välttämätöntä. (L 630/1998, 19 a §, 2 momentti.)

Koulutuksen järjestäjän tulee opetussuunnitelmassaan kuvata, miten opiskelun tavoitteiden saavuttamista tuetaan, miten mukauttamisesta päätetään ja miten se toteutetaan, millaisia opetusjärjestelyjä ja toimenpiteitä se edellyttää ja miten tavoitteiden saavuttamista seurataan ja oppimista arvioidaan.

Lain toisessa momentissa annetaan Opetushallitukselle mahdollisuus rajoittaa mukauttamista eräissä tutkinnoissa tai tutkinnon osissa:

Opetushallitus voi tutkinnon perusteissa määrätä, miltä osin ammattitaitovaatimuksista ja osaamistavoitteista ei voida poiketa 2 momentissa tarkoitetun mukauttamisen perusteella (L 630/1998, 19 a §, 3 momentti).

Nämä rajoitukset liittyvät ns. SORA-tutkintoihin, joihin liittyy alaikäisen turvallisuutta, potilas- tai asiakasturvallisuutta taikka liikenteen turvallisuutta koskevia asioita (L 630/1998, 32 §). Opiskelijan terveydentilaa koskevat vaatimukset on linjattu Opetushallituksen määräyksessä 27/011/2014.

Ammatillista peruskoulutusta koskevan lain mukaan koulutuksen järjestäjä on vastuussa erityisopetuksen järjestämisestä ja toteuttamisesta:

Koulutuksen järjestäjä päättää opiskelijan opetuksen järjestämisestä erityisopetuksena sekä 19 a §:n 2 momentissa tarkoitetusta mukauttamisesta. Koulutuksen järjestäjän tulee laatia erityisopetuksen toteuttamiseksi opiskelijalle henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, jota päivitetään tarvittaessa. Suunnitelman laadinnasta ja sisällöstä säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella. Opiskelijaa ja tämän huoltajaa tai laillista edustajaa tulee kuulla ennen edellä mainituista asioista päättämistä ja henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman vahvistamista. (L 630/1998, 20 §, 1 momentti.)

Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman sisältö on määritelty valtioneuvoston asetuksessa (811/1998, 8 §) ja se on avattu tämän julkaisun HOJKSia käsittelevässä luvussa 8.2. Samoin mukauttamista on käsitelty perusteellisemmin luvussa 10.4.

Erityisopetusta voivat järjestää yksilöllisten tarpeiden mukaisesti kaikki koulutuksen järjestäjät, mutta joillekin koulutuksen järjestäjille on annettu erityiseksi koulutustehtäväksi erityisopetuksen järjestäminen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö voi 9 §:n nojalla määrätä, että koulutuksen järjestäjän erityisenä koulutustehtävänä on huolehtia erityisopetuksen ja työhön ja itseenäiseen elämään valmentavan koulutuksen järjestämisestä sekä erityisopetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä (L 630/1998, 20 §, 2. momentti).

Koulutuksen järjestäjät, joilla on erityisenä koulutustehtävänä ammatillisen erityisopetuksen järjestäminen, ovat tällä hetkellä:

Ammatilliset erityisoppilaitokset:

Aitoon koulutuskeskus (Aitoon emäntäkoulu oy)

Ammattiopisto Luovi (Hengitysliitto ry)

Bovallius-ammattiopisto (Bovallius-säätiö)

Validia Ammattiopisto (Invalidiliitto)

Keskuspuiston ammattiopisto (Invalidisäätiö)

Kiipulan ammattiopisto (Kiipulasäätiö)

Rajatun erityisopetuksen koulutustehtävän saaneet koulutuksen järjestäjät:

Helsingin Diakoniaopisto (Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö)

JEDU (Jokilaaksojen koulutuskuntayhtymä)

Koulutuskeskus Salpaus (Päijät-Hämeen koulutus konserni – kuntayhtymä)

Optima (Optima samkommun)

Redu (Rovaniemen koulutuskuntayhtymä)

Savon ammatti- ja aikuisopisto (Savon koulutuskuntayhtymä)

4.2 Erityinen tuki näyttöperusteisessa koulutuksessa

Aikuisille annettavasta ammatillisesta koulutuksesta säädetään laissa 631/1998, joka koskee näyttötutkintoina suoritettavia ammatillisia perustutkintoja, ammattitutkintoja ja erikoisammattitutkintoja ja niihin valmistavaa koulutusta sekä muuta kuin näyttötutkintoon valmistavaa ammatillista lisäkoulutusta. Näyttötutkinnoissa opinnot henkilökohtaistetaan.

Koulutuksen järjestäjä vastaa näyttötutkintoon ja siihen valmistavaan koulutukseen hakeutumisen, tutkinnon suorittamisen ja tarvittavan ammattitaidon hankkimisen henkilökohtaistamisesta sekä näihin liittyvästä ohjauksesta. Jos henkilö ei ole osallistunut näyttötutkintoon valmistavaan koulutukseen, henkilökohtaistamisesta vastaa näyttötutkinnon järjestäjä. Valtioneuvoston asetuksella voidaan säätää tarkemmin henkilökohtaistamisessa noudatettavista menettelytavoista. (L 631/1998, 8 a §, 1. momentti.)

Henkilökohtaistaminen tarkoittaa opiskelijan ohjaus-, neuvonta- ja tukitoimien asiakaslähtöistä suunnittelua ja toteutusta. Henkilökohtaistaminen dokumentoidaan *henkilökohtaistamista koskevaan asiakirjaan*. Opiskelijan oppimiseen, opiskeluun tai tutkinnon suorittamiseen liittyvistä tukitoimenpiteistä käytetään käsitettä *erityinen tuki*, joka menettelmällisesti merkitsee samantyyppisiä toimenpiteitä kuin ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa. (Näyttötutkinto-opas 2015, 26–27.)

Henkilökohtaistaminen ja erityinen tuki liittyvät näyttötutkintoihin.

Tutkinnon suorittamisessa tulee ottaa huomioon tutkinnon suorittajan vaikeudet ammattitaidon osoittamisessa. Yksilöllisesti soveltuva työpaikka, työskentelytapa ja erityisjärjestelyt helpottavat osaamisen näyttämistä. Erityistä tukea tarvitsevien tutkinnon suorittajien osalta huolehditaan myös tarvittavien apuvälineiden saatavuudesta sekä työpaikan esteettömyydestä. Mahdolliset erityisjärjestelyt eivät vaikuta tutkintosuoritusten arviointiin. Tutkintosuoritusten arviointia ei kuitenkaan henkilökohtaisteta, eli tutkinnon osien ammattitaitovaatimukset ja osaamisen arviointi ovat kaikille tutkinnon suorittajille samoja. Mukauttaminen ei siten ole mahdollista näyttötutkinnoissa. Mikäli opiskelijalle annetaan erityisiä opetus- ja oppilashuoltopalveluja opiskelijan vamman, sairauden tai niihin rinnastettavan syyn vuoksi, voi koulutuksen järjestäjä saada korotettua yksiköhintaa näiden opiskelijoiden osalta.

Tutkinnon suorittajat voivat osallistua ammattitutkintoon valmistavan koulutuksen yhteydessä opiskeluvalmiuksia parantaviin opintoihin, joiden tarkoituksena on mahdollistaa näyttötutkinnon tai sen osan suorittaminen ja näyttötutkintoon valmistavaan koulutukseen osallistuminen niissä tapauksissa, joissa opiskelijan opiskelutaidoissa on ongelmaa tai hänellä on oppimisvaikeuksia.

Osana näyttötutkintoon valmistavaa koulutusta voidaan järjestää opintoja, joiden tarkoituksena on mahdollistaa näyttötutkinnon tai sen osan suorittaminen ja näyttötutkintoon valmistavaan koulutukseen osallistuminen niissä tapauksissa, joissa opiskelijalla ei ole riittäviä opiskeluvalmiuksia. Opiskeluvalmiuksia parantavat opinnot voivat päätoimisina kestää enintään kuuden kuukauden ajan. Koulutuksen järjestäjä päättää opiskeluvalmiuksia parantavien opintojen järjestämisestä ja sisällöstä. (L 631/1998, 8 b §.)

4.3 Erityiset opiskelujärjestelyt

Opiskelussa voidaan myös muutoin kuin erityisopetuksessa poiketa tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaisista ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista ja osaamisen arvioinnista (L 630/1998, 21 §). Kyse on tällöin usein opiskelijoista, joille

- tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaiset ammattitaitovaatimukset tai osaamistavoitteet ovat olosuhteet tai aikaisemmin hankittu osaaminen huomioiden joiltakin osin opiskelijalle kohtuuttomia tai
- poikkeaminen on perusteltua opiskelijan terveydentilaan liittyvistä syistä.

Erityisten opiskelujärjestelyjen tavoitteena on, että opiskelija voi suorittaa tutkinnon tai koulutuksen, vaikka ei kaikilta osin voi saavuttaa tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaisia ammattitaitovaatimuksia tai osaamistavoitteita. Poikkeamia tulee kuitenkin tehdä ainoastaan silloin, kun se on välttämätöntä. Erityisiä opetusjärjestelyjä voidaan soveltaa esimerkiksi maahanmuuttajien, näkövammaisten, kuulovammaisten tai muiden vammaisten opetuksessa.

Erityiset opiskelujärjestelyt liittyvät usein poikkeavaan peruskoulutaustaan tai muuhun poikkeavuuteen, joka vaikeuttaa kohtuuttomasti muutoin normaalisti eteneviä opintoja.

Koulutuksen järjestäjä päättää näistä erityisistä opiskelijajärjestelyistä. Opiskelijaa ja tämän huoltajaa tai laillista edustajaa tulee kuulla ennen päätöksen tekemistä, jos erityiset opiskelijajärjestelyt eivät perustu opiskelijan tekemään esitykseen. Koulutuksen järjestäjän tekemään päätökseen voi hakea oikaisua aluehallintovirastosta. Opetushallitus voi tutkinnon tai koulutuksen perusteissa määrätä, miltä osin ammattitaitovaatimuksista ja osaamistavoitteista ei voida poiketa tässä pykälässä tarkoitettuja erityisiä opiskelijajärjestelyjä käyttämällä.

5 Arkaluonteisten tietojen käsittely ja tietojen julkisuus

Ammatillisen koulutuksen lainsäädännössä on määritelty arkaluonteisten tietojen julkisuudesta ja niiden käsittelystä (L 630/1998, 42 §, 43 §). Arkaluonteisiin tietoihin kuuluvat opiskelijan terveydentilaa koskevat tiedot. Niitä saavat käsitellä vain ne henkilöt, jotka valmistelevat tai tekevät päätöksen opiskelijaksi ottamisesta, opiskeluoikeuden peruuttamisesta tai palauttamisesta, kurinpidosta tai antavat lausuntoja. Koulutuksen järjestäjä määrittelee ne tehtävät, joihin sisältyy arkaluonteisten tietojen käsittelyä.

Opiskelijan terveydentilaa ja toimintakykyä koskevia ja tehtävien hoidon kannalta välttämättömiä tietoja on tiedon haltijalla salassapitosäynnösten estämättä oikeus antaa seuraaville henkilöille:

1. Oppilaitoksen rehtorille tai johtajalle ja oppilaitoksen turvallisuudesta vastaavalle muulle henkilölle opiskelun turvallisuuden varmistamiseksi.
2. Opinto-ohjauksesta vastaaville henkilölle muihin opintoihin ja tukipalveluihin ohjaamista varten.
3. Opiskeluterveydenhuollosta vastaaville henkilöille opiskelijan terveyden ja turvallisuuden varmistamiseksi ja tarvittaviin tukitoimiin ohjaamista varten.
4. Työssäoppimisesta vastaaville henkilöille opiskelijan sekä työssäoppimiskaikan henkilöstön ja asiakkaiden turvallisuuden varmistamiseksi.
5. Poliisille ja koulutuksen järjestäjän edustajalle, joka on ensisijaisessa vastuussa turvallisuusuhan selvittämisestä, välittömän turvallisuusuhan arvioimiseksi tai mikäli opiskelijan todetaan terveydentilan arvioinnissa olevan vaaraksi muiden turvallisuudelle.

Lainsäädännön mukaan koulutuksen järjestäjän on säilytettävä arkaluonteiset tiedot erillään muista henkilötiedoista. Arkaluonteiset tiedot tulee poistaa rekisteristä välittömästi, kun niiden säilyttämiselle ei ole enää lakisääteisten tehtävien edellyttämää perustetta, kuitenkin viimeistään neljän vuoden kuluttua tietojen merkitsemisestä rekisteriin. Eri-tyisopetuksen perusteen määrittelyyn liittyy usein arkaluonteista tietoa, mikä on otettava huomioon HOPSin ja HOJKSin laadinnassa. Siten osa tiedoista on arkaluonteisia ja vain koulutuksen järjestäjän määrittelemien henkilöiden saatavilla.

Opiskelijan läsnäolo häntä koskevista keskusteluissa varmistaa opiskelijan osallisuuden omien asioidensa suunnitteluun ja suunnitelmien toteutumiseen.

Miten sitten tavallinen opettaja saa tiedon siitä, miten opiskelijan erityisopetus järjestetään, mihin toimintatavat perustuvat, miten keskustellaan opiskelijan asioista muiden opettajien ja ohjaajien kanssa, milloin pitää huolestua opiskelijan asioista tai ottaa yhteyttä opiskelijapalvelujen henkilöstöön. Paras tapa on keskustella opiskelijan ja hänen huoltajiensa kanssa ja hankkia tiedonsiirtolupa, joka mahdollistaa opiskeluun liittyvien asioiden käsittelyn oppilaitoksen muiden opettajien ja asiantuntijoiden kanssa. Lisäksi opiskelijan läsnäolo keskusteluissa varmistaa opiskelijan osallisuuden omien asioidensa suunnitteluun ja suunnitelmien toteutumiseen.

Salassapitomääräykset koskevat opettajia, joten oppilaitoksessa opiskelijoiden tietoja käsitellään ainoastaan asiantuntijoiden kesken opiskelijoiden opiskelun edistämiseksi. Normaali pedagoginen keskustelu opiskelijoiden oppimisesta, opiskelun tukemisesta ja yhteisesti suunnitelluista toimenpiteistä on edelleen sallittua. Kaikki opiskelijoita koskeva tieto ei ole arkaluonteista eikä kaikkiin tilanteisiin ole tarpeen ottaa mukaan yksittäistä opiskelijaa. Usein näissä tilanteissa on kyse opetusjärjestelyistä ja -materiaaleista tai toimintatavoista oppilaitoksen eri tilanteissa, kuten ruokailuissa, tauoilla, työssäoppimisessa, tapahtumissa tai vaikkapa yhteisissä juhlissa.

6 Opiskelijavalinnat ammatilliseen koulutukseen

6.1 Amatillinen peruskoulutus

Peruseriaatteena on, että opiskelijaksi pyrkivällä on oikeus vapaasti hakeutua haluaansa ammatilliseen koulutukseen (L 630/1998, 26 §). Siten peruskoulussa erityisopetusta saaneet oppilaat voivat hakea mihin tahansa toisen asteen koulutukseen. Peruskoulun oppilaanohjauksen ja toisen asteen koulutuksen opinto-ohjauksen tehtävänä on antaa opiskelijalle ja hänen huoltajilleen tietoa toisen asteen opinnoista ja ohjata tarvittaessa hakeutumisessa opiskelijalle parhaiten soveltuvaan koulutukseen. Opiskelijavalinnoista on säädetty opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksessa 4/2013. Kaikkiin koulutuksiin haetaan yhteisen, sähköisen hakumenettelyn kautta.

Amatilliseen perustutkintoon johtavaan koulutukseen haetaan keväisin ja syksyisin järjestettävän yhteishaun kautta. Erityisopetuksena järjestettävään ammatilliseen koulutukseen haetaan yhteishakuun liittyvässä erillisessä erityisopetuksen haussa. Haussa ovat mukana koulutuksen järjestäjät, joissa erityisopetus toteutetaan yhdessä muiden opiskelijoiden kanssa integroituna opetuksena, sekä ammatilliset erityisoppilaitokset, jotka voivat järjestää opetuksen kokonaisuudessaan erityisopetuksena.

Erityisopetuksena järjestettävään ammatilliseen koulutukseen haetaan yhteishakuun liittyvässä erillisessä erityisopetuksen haussa.

Hakijoilta edellytetään pääsääntöisesti perusopetuksen oppimäärän suorittamista. Opiskelijat valitaan asetuksessa kuvattujen valintapistemäärien perusteella. Koulutuksen järjestäjä voi kuitenkin opiskelijan henkilöön liittyvien syiden perusteella ottaa enintään 30 prosenttia kuhunkin hakukohteeseen otettavista opiskelijoista opiskelijan saamasta valintapistemäärästä riippumatta. Tällaisia opiskelijan henkilöön liittyviä syitä ovat oppimisvaikeudet, sosiaaliset syyt sekä koulutodistusten puuttuminen tai todistusten vertailuvaikeudet. Tätä mahdollisuutta kutsutaan *barkintaan perustavaksi valinnaksi*. Sen käyttö on suositeltavaa silloin, kun opiskelijaksi hakeutuvalla on erityistä tuen tarvetta ja pääsy omaksi koetun alan opintoihin saattaa muutoin olla hankalaa. (A 4/2013, 22 §, 23 §.) Valinnan tukena käytetään usein perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen nivelvaiheen yhteistyön toimintamuotoja, kuten ennakkoon tehtäviä tutustumisia oppilaitokseen ja koulutusalan opintoihin, kokeiluja tai oppimisvalmiuksia mittaavia kokeita.

Amatillista perustutkintoa suorittamaan voidaan poikkeustapauksissa ottaa myös henkilö, joka ei ole suorittanut perusopetuksen oppimäärää. Koulutuksen järjestäjän tulee tällöin varmistaa, että hakijalla on riittävät edellytykset koulutuksesta suoriutumiseen (L 630/1998, 27 §). Koulutuksen järjestäjä päättää näistä muista opiskelijaksi ottamisen perusteista sekä mahdollisesti järjestettävistä pääsy- ja soveltuvuuskokeista. Tärkeää on, että hakijoihin sovelletaan yhdenvertaisia valintaperusteita.

Asetuksessa säädettyjä opiskelijaksi ottamisen perusteita ei sovelleta otettaessa opiskelijoita oppisopimuskoulutuksena järjestettävään ammatilliseen perustutkintoon johtavaan koulutukseen eikä erityisopetuksen erityisenä koulutustehtävänä saaneiden koulutuksen järjestäjien erityisopetuksena järjestettäviin koulutuksiin (A 4/2013, 2 §). Nämä koulutuksen järjestäjät voivat itse päättää opiskelijaksi ottamisen perusteista.

Ammatilliseen perustutkintoon valmentavaan koulutukseen edellytetään pääsääntöisesti perusopetuksen oppimäärän suorittamista. Valinnan edellytyksenä on lisäksi, että opiskelijaksi hakeutuvalla ei ole aikaisempaa toisen asteen koulutusta tai tutkintoa tai ylempää tutkintoa. Lisäksi edellytetään, että opiskelijan on tarkoitus valmentavan koulutuksen jälkeen hakeutua suorittamaan toisen asteen ammatillista perustutkintoa. (L 630/1998, 27 c §.) Koulutuksen järjestäjän päätöksellä voidaan tehdä poikkeuksia, mikäli koulutus on hakijan jatko-opintovalmiuksien vuoksi erityisesti perusteltua.

Koulutukseen haetaan yhteishaun yhteydessä järjestettävällä valmentavan koulutuksen haulla. Erityisopetuksena järjestettävään valmentavaan koulutukseen haetaan omalla erityisopetuksen haulla, koska koulutusta voivat tarjota ainoastaan erityisopetuksen erityisenä tehtävänä saaneet koulutuksen järjestäjät. Koulutus on ensisijassa tarkoitettu vailla toisen asteen tutkintoa oleville perusopetuksen päättäneille nuorille. Koulutukseen voivat kuitenkin osallistua myös aikuiset, jotka tarvitsevat valmiuksia ammatilliseen peruskoulutukseen siirtymiseksi. Aikuiskohderyhmiä voivat olla esimerkiksi maahanmuuttajat sekä alan vaihtajat tai uudelleen koulutettavat henkilöt, joiden opiskelunvalmiuksissa on puutteita. (Opetushallituksen määräys 5/011/2015.) Muita vastaavia koulutuksia ovat perusopetuksen lisäluokka ja maahanmuuttajien ja vieraskielisten lukiokoulutukseen valmistava koulutus (Opintopolku.fi).

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaa koulutusta järjestävät ainoastaan ammatilliset erityisoppilaitokset sekä rajatun erityisopetuksen tehtävän saaneet koulutuksen järjestäjät. Tähänkin koulutukseen haetaan yhteiseen sähköiseen hakuun liittyvällä haulla. Koulutuksen järjestäjä valitsee opiskelijat. Edellytyksenä on erityisopetuksen tarve. Koulutukseen hakeutuvien opiskelijoiden tuen tarve on yleensä laaja ja monimuotoinen. Ennen koulutukseen hakeutumista tehdään yhteistyötä peruskoulun, kotikunnan ja oppilaitoksen kesken, jotta koulutus palvelisi parhaalla mahdollisella tavalla opiskelijan tulevaisuuden rakentamista. Opiskelijan opiskelutavoitteet, tuen tarpeet, oppimisen ja elämisen pulmat selvitetään, jotta tukea voidaan järjestää opintojen alusta lähtien.

6.2 Näyttötutkintoon ja siihen valmistavaan koulutukseen hakeutuminen

Näyttötutkintoihin perustuviin koulutuksiin hakeudutaan ottamalla yhteyttä koulutuksen järjestäjään, jolla on kyseisen tutkinnon järjestämissopimus tutkintotoimikunnan kanssa. Hakeutuminen voi tapahtua itsenäisesti tai esimerkiksi paikallisten työ- ja elinkeinotoimistojen (TE-toimistot) kautta, joissa tarjotaan yksilöllistä, maksutonta ammatinvalinta- ja uraohjauspalvelua. Näiden kautta voi myös saada taloudellista tukea opintojen suorittamiseen.

Koulutukseen hakeminen on jatkuvaa, ja yhteyttä voi ottaa milloin tahansa. Näyttötutkintoon ja siihen valmistavaan koulutukseen hakeutuminen aloitetaan näyttötutkinnon suorittajaksi hakeutuvan henkilön lähtötilanteen selvityksellä, jossa neuvonnalla ja ohjauk-

sella on tärkeä rooli (Näkökulmia henkilökohtaistamiseen 2014, 25–32). Tässä yhteydessä voidaan myös käsitellä opiskelijan oppimisen pulmia ja tuen tarvetta. Koulutukseen liittyvää hakeutumisvaiheen henkilökohtaistamisprosessia tarkastellaan tarkemmin luvussa 12.

6.3 Opiskelijavalintojen esteettömyys

Ammatillisen koulutuksen lainsäädännössä (L 630/1998, 27 a §) käsitellään *opiskelijavalintojen esteettömyyttä* ja opiskelijaksi ottamisen edellytyksiä. Esteettömissä opiskelijavalinnoissa tulee ottaa huomioon pedagogiset, asenteelliset, psyykkiset, sosiaaliset sekä vuorovaikutukseen, tietotekniikkaan, tiloihin ja ympäristöön liittyvät näkökohdat. Esteettömyyden vaatimukset koskevat myös valintaa edeltäviä soveltuvuuskokeita tai vastaavia opiskelijavalintaan liittyviä tilanteita. Pohdintoja esteettömästä opiskelijavalinnasta löytyy Opetushallituksen verkkojulkaisusta (Eskola, Männistö & Nyberg 2014) sekä tämän julkaisun ammatillista erityisopetusta syventävästä osuudesta 15.2.

Opiskelijavalintojen tulee olla esteettömiä ja esteettömyyden vaatimukset koskevat myös valintaa edeltäviä soveltuvuuskokeita tai vastaavia opiskelijavalintaan liittyviä tilanteita.

Ammatilliseen peruskoulutukseen hakevan opiskelijan terveydentila tai toimintakykyyn liittyvä seikka ei saa olla esteenä opiskelijaksi ottamiselle, ellei kyse ole aikaisemmin mainituista SORA-tutkinnoista, joissa esteellisyys perustuu tilanteisiin, joissa opiskelija ei ole kykenevä opintoihin liittyviin käytännön tehtäviin tai työssäoppimiseen eikä estettä voida kohtuullisin toimin poistaa (L 630/1998, 27 a §). Toisaalta erityisopetuksen keinoin, opintojen tavoitteiden joustavuudella ja opiskelijan edellytysten mukaisella toiminnalla voidaan monia esteitä kiertää ja ylittää.

Jotta valinta onnistuisi opiskelijan näkökulmasta mahdollisimman hyvin, tulee koulutuksen järjestäjän antaa opiskelijalle etukäteen tieto siitä, minkälaisista terveydentilaa koskevista vaatimuksista ja muista edellytyksistä opintoihin liittyy. Toisaalta opiskelijaksi pyrkivän tulee antaa koulutuksen järjestäjän pyynnöstä opiskelijaksi ottamisen edellyttämät terveydentilaansa koskevat tiedot (L 630/1998, 27 b §). Erityistä tukea tarvitsevalle hakijalle tietojen antaminen on siinäkin mielessä tärkeää, että koulutuksen järjestäjä pystyy niiden avulla määrittelemään opiskelijaksi hakeutuvan tuen tarpeen ennakoon hakuvaiheessa ja opiskelun aikana.

7 Opiskelijan tuki tutkintojen ja koulutusten perusteissa

Tässä luvussa tarkastellaan tutkintojen ja koulutusten perusteita erityisopetuksen ja erityisen tuen näkökulmasta. Esille nostetaan asioita, jotka koskevat yleisesti opiskelijoiden tukemista ja siten vaikuttavat erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opintojen sujumiseen yleisellä tasolla. Lisäksi käsitellään kullekin koulutukselle tai tutkinnolle ominaisia erityisopetukseen liittyviä asiakohtia.

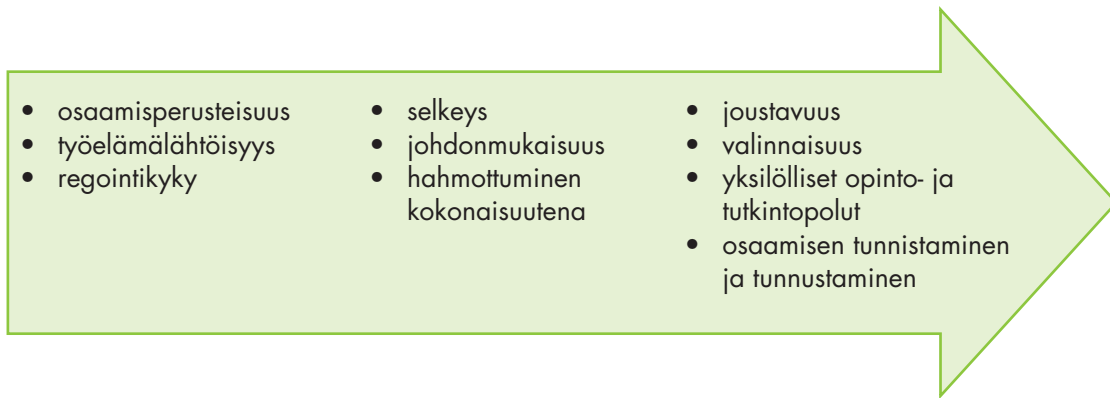
7.1 Ammatillisen koulutuksen tarkoitus ja tavoitteet

Opetus- ja kulttuuriministeriön vuosille 2011–2016 laatiman koulutusta ja tutkimusta koskevan kehittämissuunnitelman (2012, 13) mukaisesti tavoitteena on, että koko peruskoulun päättävä ikäluokka jatkaa opintoja toisen asteen koulutuksessa perusopetuksen jälkeen. Käytännössä tämä merkitsee opintoja ammatillisessa koulutuksessa tai lukiossa ja sitä, että jokaiselle nuorelle tulisi löytyä opiskelupaikka toisen asteen koulutuksessa riippumatta opiskelijan oppimisen edellytyksistä. Siten myös erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat kuuluvat ammatillisen koulutuksen piiriin.

Ammatillisen koulutuksen tarkoitus ja sille asetetut tavoitteet (L 630/1998 2 §, 5 §) ovat yhteneväiset ammatillisen erityisopetuksen tavoitteiden kanssa ja palvelevat siten hyvin ammatillisen erityisopetuksen toteuttamista. Tavoitteita voidaan painottaa opiskelijan yksilöllisten edellytysten mukaisesti hyvin eri tavoin. Työelämän kehittämiseen ja työllistyvyyden edistämiseen liittyvät tavoitteet ovat erityisen tärkeitä, koska työllistyminen saattaa olla hankalaa yksilöllisiä ratkaisuja ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kohdalla. Erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle järjestettävän koulutuksen tavoitteena on lisäksi yhteistyössä kuntoutuspalveluiden tuottajien kanssa edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta.

7.2 Ammatillisen koulutuksen keskeiset toimintaperiaatteet

Ammatillisen koulutuksen keskeiset toimintaperiaatteet (kuviokuva 2) on määritelty opetus- ja kulttuuriministeriön ammatillisen koulutuksen tutkintojärjestelmän kehittämishankkeessa (TUTKE). Yleisellä tasolla koulutuksen keskeiset toimintaperiaatteet on käsitelty ammatillisten perustutkintojen toimeenpano-oppaassa (Kärki & al. 2015). Tässä yhteydessä tarkastellaan näitä toimintaperiaatteita opiskelijoiden erityisen tuen tarpeen näkökulmasta.

Kuvio 2. Ammatillisen koulutuksen toimintaperiaatteet

Osaamisperusteisuus kuvaa tutkinnon suorittajan osaamista riippumatta koulutuksen järjestämismuodosta tai osaamisen hankkimistavoista. Perustutkinnon perusteissa määritellään pelkästään se osaaminen, jota tutkinnon suorittamiseksi edellytetään, ei aikaa, paikkaa tai tapaa, jolla osaaminen hankitaan. Erityisopetusta saavalle opiskelijalle tämä merkitsee mahdollisuutta opiskella ja oppia hänelle parhaiten soveltuvissa oppimisympäristöissä ja hänelle parhaiten soveltuvin opiskelumenetelmin. Usein erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat oppivat parhaiten tekemällä, jolloin oppiminen voidaan viedä työpaikoille tai muihin työelämäperusteisiin oppimisympäristöihin.

Työelämälähtöisyys merkitsee tutkinnon osien muodostumista joustavasti työelämän tehtäväkokonaisuuksista. Erityisopetuksen näkökulmasta työpaikoilla opitaan tuntemaan opiskelijoita, joilla on erityisen tuen tarvetta. Työpaikoilla voidaan etukäteen miettiä, millaisiin tehtäviin kenenkin kannattaa hakeutua. Työnkuvia ja työympäristöjä voidaan muokata yhdessä opiskelijan ja opettajan kanssa ja rakentaa opiskelijoille yksilöllisiä opintopolkuja. Yhteistyöllä pystytään myös lisäämään tietoa ammatillisesta erityisopetuksesta, sen tavoitteista ja vaikuttamaan työpaikkojen asenteisiin.

Myös oppisopimuskoulutuksessa opiskelijan tulee saada tarvitsemansa erityinen tuki.

Työelämässä tapahtuva oppiminen konkretisoi opiskelijalle ne työt ja tehtävät, joita oikeissa töissä tehdään ja mitä hyvältä työntekijältä edellytetään. Työpaikalla tapahtuva oppiminen saattaa myös tuoda esille erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan vahvuudet ja edistää koulutuksen jälkeistä työllistymistä. Oppisopimuskoulutuksessa työelämälähtöisyys korostuu hyvin vahvasti. Se saattaa olla hyvä ratkaisu joillekin opiskelijoille, mutta tuen tarve ei poistu koulutusmuodon mukana eli myös oppisopimusopiskelussa opiskelijan tulisi saada tarvitsemansa erityinen tuki.

Työelämäyhteistyössä voidaan painottaa seudullista näkökulmaa, jossa otetaan huomioon erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työllistymismahdollisuudet alueella ja kehittää niitä yhdessä koulutuksen järjestäjän kanssa. Alueelliset yhteistyöprojektit, koulutus- ja kehittämishankkeet, työpaikkakoulutukset, opettajien työelämäjaksot ja tutkintojen ja kou-

lutusten perusteisiin liittyvä yhteistyö luovat otollisen pohjan myös erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opintojen suuntaamiseen työelämän tarpeita vastaaviksi.

Reagointikyky liittyy ammatillisen koulutuksen ajankohtaisuuteen ja työelämävastaavuuteen. Erityisopetuksessa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ympäröivästä yhteiskunnasta ja työelämästä etsitään uusia erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille soveltuvia tehtäviä ja tehtäväkokonaisuuksia ja painotetaan niitä koulutuksessa.

Reagointikykyä tarvitaan myös yleiseen yhteiskunnalliseen kehittymiseen liittyvissä asioissa. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden näkökulmasta on tärkeää ottaa huomioon erityisesti yhdenvertaisuuteen ja esteettömyyteen liittyvät säädösmuutokset, linjaukset ja kehittämishankkeet. Saavutettavuus, integraatio, inklusiivisuus tai kaikille yhteinen koulu ovat käsitteitä, joihin esteettömyys sisältyy sisäänrakennettuna asiana. Esteettömät oppimisympäristöt ovat hyviä oppimisympäristöjä kaikille opiskelijoille.

Esteettömät oppimisympäristöt ovat hyviä oppimisympäristöjä kaikille opiskelijoille

Tutkintojärjestelmän ja tutkintojen **selkeys, johdonmukaisuus ja järjestelmän hahmottuminen kokonaisuutena** ovat tutkinnonuudistuksen tärkeitä tavoitteita. Selkeys helpottaa erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden hakeutumista ammatillisiin opintoihin. Edelleen kuitenkin peruskoulun oppilaanohjauksella ja yhteistyöllä ammatillisten oppilaitosten kanssa on tärkeä merkitys, jotta erityistä tukea tarvitseva opiskelija osaisi ohjautua oikealle, juuri hänelle soveltuvalla opiskelupolulla. Usein opiskelijan huoltajillakaan ei ole ajantasaista tietoa eri ammattien edellytyksistä tai ammatillisen koulutuksen erilaisista toteuttamismahdollisuuksista.

Joustavuus merkitsee sitä, että opiskelu voidaan järjestää monin eri tavoin ja erilaisissa oppimisympäristöissä. Joustavuus merkitsee myös opiskelijan arvioinnin monipuolista toteuttamista, joustavuutta opintopoluissa ja niiden toteuttamisessa. Esimerkiksi valmentavasta koulutuksesta on järkevää siirtyä tutkintotavoitteiseen koulutukseen vaikkapa kesken koulutuksen ja päinvastoin, mikäli se on opiskelijan edellytysten mukaista.

Joustavuutta tuo myös mahdollisuus suorittaa opinnot osittain tai kokonaan mukautettuna, suorittaa ainoastaan tutkinnon osia tai suorittaa opinnot ilman tutkintotavoitetta, jolloin opiskelija saa todistuksen osaamisestaan. Opintoja voi jatkaa ja täydentää, mikäli valmiutta ja tarvetta esiintyy ja jo suoritettut tutkinnon osat tunnustetaan osaksi opintoja.

Valinnaisuutta sisältyy ammatillisiin, yhteisiin ja vapaasti valittaviin tutkinnon osiin melko runsaasti. Valinnaisuuden kautta voidaan tukea erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan osaamisen vahvuuksia ja tuottaa onnistumisen kokemuksia. Erityistä tukea tarvitseva opiskelija tarvitsee kuitenkin usein runsaasti tukea valintojen tekemisessä ja opintojen kokonaisuuden hahmottamisessa. Opinto-ohjauksen rooli on siten erityisen tärkeä tältäkin osin erityisopetuksessa.

Vapaasti valittavat tutkinnon osat on määritelty asetuksessa ammatillisen peruskoulutuksen muodostumisesta (801/2014, 5 §). Ne voivat olla esimerkiksi yksilöllisesti syventäviä tutkinnon osia, jotka on muodostettu paikallisten osaamistarpeiden pohjalta. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan osalta tämä mahdollistaa ns. räätälöidyt opinnot, sillä usein opiskelija sijoittuu omalle kotipaikkakunnalle etukäteen ajateltuihin tehtäviin. Myös työkokemuksen kautta hankittua osaamista voidaan sisällyttää vapaasti valittaviin opintoihin. Tällainen tutkinnon osa voi muodostua esimerkiksi laajennetun työssäoppimisen tai aikaisemmin hankitun työkokemuksen tunnustamisen kautta.

Vapaasti valittaviin opintoihin voidaan sisällyttää yhteisiä tutkinnon osia, lukio-opintoja tai korkeakouluopintoja. Nämä ovat mahdollisia myös erityistä tukea saaville opiskelijoille, koska heillä saattaa olla takanaan muita opintoja tai valmiuksia laajempiin opintoihin tuen tarpeesta huolimatta. On kuitenkin huomattava, että vapaasti valittavat tutkinnon osat eivät sisällä enää opiskelijan harrastusten tai persoonallisuuden kasvun tukemista vahvistavia opintoja.

Yksilölliset opintopolut muodostuvat opintojen valinnaisuudesta, mutta niitä voidaan luoda myös vaihtelemalla opiskelutapoja, oppimisympäristöjä ja opiskelumenetelmiä sekä erityisillä opetus- ja opiskelujärjestelyillä. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan mielenkiinnon kohteet ja erityisen tuen tarve vaikuttavat siihen, millainen opiskelupolku on oppimisen näkökulmasta järkevää suunnitella. Opiskelija saattaa tarvita tutun ja turvallisen oppimisympäristön, jolloin oppilaitosympäristö ja tiivis opiskeluryhmä saattavat ainakin aluksi olla hyviä ratkaisuja. Tällöin valinnaisuus ei olekaan ratkaiseva tekijä. Toinen opiskelija tarvitsee tekemiseen ja toimintaan pohjautuvan opiskeluohjelman, jolloin työpaikoilla opiskelu on hyvä ratkaisu. Impulsiiviselle, vaihtelunhaluiselle opiskelijalle runsas valinnaisuus ja muuttuvat tilanteet saattavat edistää oppimista ja ylläpitää opiskelumotivaatiota.

Osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen (L 630/1998, 30 §) ovat tärkeitä myös ammatillisessa erityisopetuksessa. Opiskelijalla saattaa olla runsaasti aikaisempia vapaa-muotoisia koulutuksia, työskentelyä työpajoilla tai muissa virallisen koulutusjärjestelmän ulkopuolisissa olosuhteissa. Osaamisen tunnistamista ja tunnustamista voidaan käyttää myös oppimistaitojen kartoitusten toteuttamiseen, ja sen kautta koulutuksen järjestäjä saa tietoa opiskelijan osaamisen tasosta, oppimistavoista ja -tyyleistä. Ammatillisessa erityisopetuksessa opiskelijan osaamisen tunnistaminen luo perustan opintopolun suunnittelulle. Suunnittelu saattaa olla pitkä prosessi, jossa tavoitteena on ammatilliseen koulutukseen hakeutuminen ja opiskelijan opiskeluedellytysten systemaattinen kehittäminen.

7.3 Elinikäisen oppimisen avaintaidot

Elinikäisen oppimisen avaintaidot ovat tärkeä osa ammattitaitoa. Niillä tarkoitetaan valmiuksia, joita jatkuva oppiminen, tulevaisuuden ja uusien tilanteiden haltuunotto sekä työelämän muuttuvat olosuhteet edellyttävät. Ne kuvastavat yksilön kykyä selviytyä erilaisista tilanteista. Ne ovat oleellisia asioita opiskelijan ammattisivistyksen ja kansalaisvalmiuksien kehittymisen kannalta. Niiden omaksuminen mahdollistaa yhteiskunnassa ja työelämässä tapahtuvien muutosten seuraamisen ja muuttuvissa olosuhteissa toimimisen. Erityisopetuksessa näiden valmiuksien oppiminen on erityisen tärkeää, ja siksi ne nostetaan vahvasti esille tässä julkaisussa.

Elinikäisen oppimisen avaintaitoja ovat

- elinikäinen oppiminen ja ongelmanratkaisu
- vuorovaikutus ja yhteistyö
- ammattietiikka
- terveys, turvallisuus ja toimintakyky
- aloitekyky ja yrittäjyys
- kestävä kehitys
- estetiikka
- matematiikka ja luonnontieteet
- teknologia ja tietotekniikka
- aktiivinen kansalaisuus ja eri kulttuurit.

Monet näistä elinikäisen oppimisen avaintaidoista sisältyvät vahvasti erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan yksilöllisiin oppimistavoitteisiin. He saattavat tarvita runsaasti tukea esimerkiksi ongelmaratkaisutaidoissa, vuorovaikutustaidoissa, terveyteen, turvallisuuteen tai toimintakykyyn liittyvien asioiden oppimisessa. Siksi avaintaitoihin liittyvät tavoitteet olisi hyvä ottaa mukaan opiskelijan HOPSiin ja HOJKSiin, jolloin niille löytyisi sopiva yksilöllinen keskustelu- ja käsittelypaikka monessa eri opiskelun vaiheessa ja tutkinnon osassa.

7.4 Ammatilliset perustutkinnot

Ammatillisten perustutkintojen laajuus on 180 osaamispistettä (L 630/1998, 12 §). Ne jaetaan **tutkinnon osiin**, joiden osaamispisteet määräytyvät sen mukaan, mikä on niihin sisältyvän osaamisen kattavuus, vaikeusaste ja merkittävyys suhteessa koko tutkinnon ammattitaitovaatimukseen ja osaamistavoitteisiin. Tavoitteena on, että erityistä tukea saava opiskelija saavuttaa tutkinnon tai koulutusten perusteiden mukaiset tavoitteet. Tavoitteiden saavuttamiseksi opiskelijaa tuetaan erityisopetuksen keinoin. Kattavuus ja vaikeusaste ovat usein niitä asioita, joita erityisopetuksena järjestettävässä perustutkintokoulutuksessa joudutaan pohtimaan. Ratkaisuna saattaa olla ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden sekä osaamisen arvioinnin mukauttaminen, ellei tukitoiminkaan päästä tutkinnon tavoitteisiin. Merkittävyys tulee esille silloin, kun pohditaan, onko tutkinnon keskeiset tavoitteet saavutettu ja onko tutkintotodistuksen antaminen mahdollista.

Kattavuus, vaikeusaste ja merkittävyys ovat asioita, joita erityisopetuksena järjestettävässä perustutkintokoulutuksessa joudutaan pohtimaan

Ammatillisiin perustutkintoihin sisältyy kaikille yhteisiä tutkinnon osia, joiden tavoitteena on varmistaa, että ammatillisen perustutkinnon suorittaneilla on yhteistä osaamista ja yhtäläiset valmiudet elinikäiseen oppimiseen. Erityistä tukea tarvitsevilla opiskelijoilla on usein vaikeuksia juuri näiden yhteisten tutkinnon osien opinnoissa. Kielelliset vaikeudet, vaikeudet abstraktiin ajatteluun tai keskittymisen vaikeudet tulevat näissä opinnoissa helposti esille. Tekemällä oppiminen, vaihtoehtoiset opiskelujärjestelyt ja -materiaalit, opiskelijan oppimistyylin ottaminen huomioon opinnoissa ovat niitä erityisopetuksen keinoja, joilla oppimista voidaan tukea. Yhteisten tutkinnon osien integroiminen ammatillisiin tutkinnon

osiin auttaa erityistä tukea tarvitsevaa opiskelijaa liittämään asiat arkipäivän toimintaan ja tekee niistä konkreettisia.

Ammatillinen koulutus voidaan suorittaa myös tutkinnon osa kerrallaan ottamalla osia muista perustutkinnoista tai ammatti- tai erikoisammattitutkinnoista. Tutkinnon osien yksittäinen suorittaminen mahdollistaa yksilölliset ratkaisut opiskelijoille, joille koko tutkinnon suorittaminen on vaikeaa. Opiskelun tavoitteena voi olla tiettyyn työpaikkaan tai työtehtävään kouluttautuminen. Usein tällöin on kyse erilaisista tuetun työn muodoista. Opinnot voidaan toteuttaa osittain tai kokonaan työpaikalla. Opiskelijalla saattaa olla myös muita vaikeuksia yhtäjaksoisen opiskelun toteuttamiseksi, ja tällöin voidaan tehdä suunnitelma tutkinnon osien suorittamisesta pidemmällä aikavälillä. Näissä tilanteissa on kuitenkin otettava huomioon säädökset ja määräykset, jotka koskevat opiskelijan opinto-sosiaalisia tai työmarkkinatukeen liittyviä etuja.

Opiskeluajan pidentäminen saattaa tulla kyseeseen erityistä tukea saavan opiskelijan osalta, koska oppimiseen ja tutkinnon tai koulutuksen osien suorittamiseen tarvitaan runsaammin aikaa. Opiskelijan tulee suorittaa ammatillinen perustutkinto enintään yhtä vuotta opintojen laajuudeksi määriteltyä aikaa pidemmässä ajassa, jollei opiskelijalle perustellusta syystä myönnetä suoritusajkaan pidennystä (L 630/1998, 31 §).

7.5 Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus

Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus on perusopetuksen ja ammatillisen peruskoulutuksen nivelvaiheeseen sijoittuva kokonaisuus, jossa huomioidaan opiskelijoiden erityistarpeet. Näitä ovat esimerkiksi koulutuksen ulkopuolelle jääneet nuoret, maahanmuuttajat, omaa koulutusalaan etsivät tai esimerkiksi oppisopimuskoulutukseen tähtäävät nuoret. Koulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijoille valmiuksia ammatilliseen peruskoulutukseen hakeutumiseksi sekä vahvistaa opiskelijoiden edellytyksiä suorittaa ammatillinen perustutkinto. Koulutusta järjestettäessä toimitaan yhteistyössä muiden nivelvaiheen sidosryhmien, kuten työpajatoimijoiden, sosiaali-, terveys- ja nuorisotyön viranomaisten sekä myös perusopetuksen järjestäjien, kanssa.

Koulutus on luonteeltaan joustavaa, ja se mahdollistaa yksilölliset opintopolut ja siirtymisen tutkintotavoitteeseen tai muuhun koulutukseen vaikka kesken valmentavan vuoden. Opiskelu perustuu aina opiskelijan henkilökohtaisiin tarpeisiin ja kiinnostuksen kohteisiin. Koulutusaika on opiskelijalle kasvun, suunnittelun ja vaihtoehtojen punnitsemisen aikaa. Sen aikana valmentaudutaan elinikäisen oppimisen avaintaitojen saavuttamiseen, jotka sisältyvät ammatillisten perustutkintojen ammattitaitovaatimuksiin. Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentavan koulutuksen laajuus on 60 osaamispistettä ja suoritusajaksi enintään yksi vuosi. Opiskeluajan pidentäminen edellyttää terveydellisiä tai muita erityisiä syitä.

Opetus voidaan tarjota erityisopetuksena vain erityisopetuksen erityisenä koulutustehtävänä saaneiden koulutuksen järjestäjien järjestämissä koulutuksissa. Muussa valmentavassa koulutuksessa opetus toteutetaan yksilöllisen tuen tarpeen mukaisesti. Useimmiten opiskelijaksi valittavan osalta on tehty yhteistyötä peruskoulun tai muun aikaisemman tahon kanssa, mistä on saatu etukäteen tietoja opiskelijan vahvuuksista, tuen tarpeista sekä opiskelun tavoitteista. Nämä siirtotiedot, oppilaitoksessa tehtävät alkukartoitukset sekä opiskelijan omat odotukset toimivat yksilöllisten tavoitteiden lähtökohtina.

Opiskelija suorittaa yksilöllisiä **koulutuksen osia**, jotka voidaan rakentaa opiskelijan henkilökohtaisten tarpeiden, kiinnostuksen kohteiden ja valmiuksien mukaisesti. Tavoitteena on, että opiskelija niiden avulla saa vahvistusta urasuunnitteluunsa ja lisävalmiuksia tuleviin ammatillisiin opintoihin. Vapaasti valittavat koulutuksen osat voivat olla muun muassa paikallisesti tarjottavia koulutuksen osia tai opiskelijan yksilöllisen tarpeen mukaisia opintoja. Osia voivat olla esimerkiksi työkykypassin, hygieniapassin ym. osaamisen sisältämät opinnot.

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutukseen voidaan tarvittaessa liittää yhteistyössä kuntoutuspalvelujen tuottajien kanssa järjestettävää toimintaa, joka edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta. Pääpaino on pedagogisella kuntoutuksella. Sillä tarkoitetaan toimenpiteitä, jotka vahvistavat opiskelijoiden hyvinvointia, yksilöllisiä oppimisvalmiuksia ja osallistumismahdollisuuksia.

7.6 Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen tavoitteena on antaa sairauden tai vamman vuoksi erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille henkilökohtaisten tavoitteiden ja valmiuksien mukaista opetusta ja ohjausta. Koulutus on tarkoitettu opiskelijoille, joiden tavoitteena on pääsääntöisesti muu jatkosuunnitelma kuin ammatillisen perustutkinnon suorittaminen. Koulutus tarjoaa poikkeustapauksissa jatko-opintoihin hakeutumisen opiskelijan yksilöllisten valmiuksien mukaisesti. (Opetushallituksen määräys 6/011/2015.)

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus toteutetaan aina erityisopetuksena, ja sitä voivat järjestää ainoastaan erityisopetuksen erityisenä koulutustehtävänä saaneet koulutuksen järjestäjät. Koulutuksen laajuus on 60 osaamispistettä, jonka suorittamiseen voidaan käyttää enintään kolme vuotta. Suoritus aika määräytyy henkilökohtaisten tavoitteiden ja valmiuksien perusteella. Koulutuksen järjestäjä päättää suoritusajasta. Koulutuksen tavoitteena on myös edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta lähiverkoston ja kuntoutuspalvelujen tuottajien kanssa. (L 630/1998, 31 §.)

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus muodostuu **koulutuksen osista**, joista kolme on pakollista, ja lisäksi koulutukseen sisältyy valinnaisia osia. Taulukossa 1 on esitetty työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen osat ja laajuudet, joiden rajoissa yksilölliset suunnitelmat voidaan laatia. Niistä voidaan opiskelijan tarpeiden mukaan laatia myös pienempiä kokonaisuuksia koulutuksen osan osaamistavoitteiden pohjalta.

Taulukko 1. Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavat koulutuksen osat

Pakolliset koulutuksen osat	Laajuus osaamispisteinä 40–60 osp
Toimintakyvyn vahvistaminen Liikunta, liikkuminen ja motoriset taidot Itsetuntemus ja sosiaaliset taidot Arjen taidot Vapaa-ajan toiminta Yhteiskuntatietous ja kansalaistaidot	15–25 osp
Oppimisvalmiuksien vahvistaminen Oppimaan oppiminen Viestintä, vuorovaikutus ja kommunikaatio Tietotekniikka ja tiedonhankintataidot Matematiikan taidot	10–15 osp
Työelämään valmentautuminen	15–20 osp
Valinnaiset koulutuksen osat	0–20 osp

Valinnaiset koulutuksen osat ovat suhteellisen vapaasti valittavissa. Niiden tulee kuitenkin tukea opiskelijan ammatillista kasvua, hyvinvointia tai kuntoutumista, joten ne voivat sisältää myös työelämään valmentautumista, harrastuksia tai muita opintoja, jotka tukevat koulutuksen tavoitteita ja opiskelijan jatkosuunnitelmia. Valinnaiset koulutuksen osat voivat olla myös ammatillisen peruskoulutuksen tutkinnon osia, yhteisten tutkinnon osien osa-alueita tai lukio-opintoja. Nämä osat suuntaavat mahdollisiin jatko-opintoihin, jos opiskelijalla on siihen valmiuksia ja hänellä on edellytyksiä saavuttaa niiden ammatitaitovaatimuksia tai osaamistavoitteita. Valinnaiset koulutuksen osat ja niiden arviointi sisällytetään opiskelijan henkilökohtaiseen opiskelusuunnitelmaan.

Opiskelija voi siirtyä kesken koulutuksen muuhun koulutukseen, mikäli koulutuksen aikana huomataan, että se on opiskelijan edun mukaista. Näissä tilanteissa hyödynnetään mahdollisuutta joustaviin opintopolkuihin, vältetään päällekkäistä ja peräkkäistä koulutautumista. Mahdollinen osaamisen tunnistaminen ja tunnustamien tehdään opiskelijan vastaanottavan tahon toimesta.

7.7 Näyttötutkinnot

Näyttötutkintoihin hakeutumisen helpous ja joustava toteutustapa tukevat erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opintojen toteuttamista, ja henkilökohtaistamiseen liittyvät toimenpiteet tuovat koulutukseen yksilöllistä ohjausta. Näyttötutkintoihin perustuvan koulutuksen lainsäädännössä ei tunneta erityisopetuksen käsitettä, sen sijaan käytetään erityisen tuen käsitettä, jota tässä julkaisussa käsitellään henkilökohtaistamista koskevan luvun yhteydessä. Tukemisen tavat ja menetelmät ovat samantyyppiset kuin perustutkintokoulutuksessa.

Suoritusten ajallinen joustavuus antaa mahdollisuuden opiskella itselle parhaiten sopivalla ajalla ja paikassa. Osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen luovat mahdollisuuden toteuttaa opintoja erilaisissa oppimisympäristöissä, työvaltaisesti ja tekemällä oppien. Osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen liittyvät oleellisina osina henkilökohtaistamisprosessiin, ja sen kautta erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle on mahdollisuus tehokkaampaan ohjaukseen, erityiseen tukeen ja tutkinnon rakentamiseen omalla, yksilöllisellä tavalla.

Toisaalta itsenäinen ja suhteellisen omaehtoinen opiskelu edellyttää opiskelijalta oman toiminnan hallintaa, itseohjautuvuutta ja itsenäisyyttä. Näitä ominaisuuksia ei ole kaikilla erityisen tuen tarpeessa olevilla opiskelijoilla. Heille saattaa sopia paremmin opetussuunnitelmaperusteinen, hyvin tuettu opiskelu ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa.

7.8 Oppisopimuskoulutus

Oppisopimuskoulutuksen kautta voi opiskella lähes kaikkiin ammatteihin ja ammatillisiin tutkintoihin. Koulutusmuoto soveltuu sekä nuorille että aikuisille. Oppisopimus voidaan toteuttaa joko perustutkinnon perusteiden mukaisesti tai näyttötutkintona. Suoritustavan mukaan opiskelijaa koskee joko ammatillisia perustutkintoja tai aikuiskoulutusta koskeva lainsäädäntö ja määräykset. Suurin osa koulutuksesta tapahtuu työpaikalla tutkinnon perusteiden pohjalta laaditun henkilökohtaisen opiskeluohjelman mukaisesti. Koulutukseen sisältyy myös tietopuolisia opintoja, jotka määräytyvät opiskelijan koulutuksen tavoitteiden ja opiskelijan henkilökohtaisten opiskelusuunnitelmien perusteella.

Oppisopimuksen käytäntöön liittyvissä asioissa palvelevat paikalliset koulutuksen järjestäjät. Opiskelija ja työnantaja solmivat oppisopimuksen, josta tulee käydä ilmi sopimuksen voimassaoloaika, koeajan pituus, suoritettava tutkinto sekä opiskelijan palkkauksen perusteet. Näiden lisäksi sopimuksessa tulee ilmetä

- keskeiset työtehtävät
- koulutukseen sisältyvä tietopuolinen opetus ja tietopuolisen koulutuksen järjestäjä
- tietopuolisten opintojen ajoittuminen koulutusajalle
- vastuulliset työpaikkakouluttajat
- muut opintojen järjestämisen kannalta tarpeelliset seikat
- työnantajalle maksettava koulutuskorvauksen määrä.

Sopimuksen hyväksyy aina koulutuksen järjestäjä, jolla tarkoitetaan oppisopimustoimistoa tai oppisopimuskoulutusta järjestävää oppilaitosta. Oppisopimuksessa noudatetaan alaa koskevaa työehtosopimusta. Osana koulutusta tulee järjestää mahdollisuus suorittaa ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetussa laissa säädetty näyttötutkinto.

Oppisopimuskoulutus soveltuu erityisesti opiskelijoille, jotka oppivat tekemällä. Tarvittaessa opiskelua voidaan tukea erityisopetuksen keinoin (Oppimisen ja opiskelun tuki oppisopimuskoulutuksessa 2015). Tavallisia tukimuotoja ovat esimerkiksi

- sopivan oppisopimuspaikan etsiminen
- opiskelijan ja työpaikan perehdyttäminen ja valmentaminen oppisopimuskoulutukseen
- työssäoppimisen jakson ja ammattiosaamisen näyttöjen suunnittelu
- opiskelijan vahvuuksien hyödyntäminen
- opiskelijan tuen tarpeiden kartoittaminen ja tuen toteuttaminen
- tarvittavien apuvälineiden tai opiskelumateriaalien hankkiminen
- työtilojen esteettömyyden varmistaminen ja mahdollisten muutosten tekeminen
- yksilöllisten tavoitteiden määrittäminen
- tavoitteiden ja arvioinnin kohteiden sekä kriteerien avaaminen työpaikan ja opiskelijan näkökulmasta
- oppimisen tuki ja seuranta
- tukitoimien lisääminen tarvittaessa
- opettajan tuki ja ohjaus työssäoppimisen aikana ja arviointikeskusteluissa opiskelijalle ja työpaikkaohjaajalle.

Perustutkintokoulutuksessa sovelletaan ammatillisen perustutkinnon määräyksiä erityisopetuksen antamisesta ja näyttöperusteisessa koulutuksessa sovelletaan aikuiskoulutukseen liittyvää lainsäädäntöä ja määräyksiä. Oppisopimusopiskelu on kuitenkin aina yksilöllistä, ja siinä on mahdollisuus räätälöidä opintoja opiskelijan mielenkiinnon ja osaamisen mukaan työpaikan ja tutkinnon perusteiden sallimissa rajoissa. Ohjaavan opettajan ja työpaikkaohjaajan roolit ovat erityisen tärkeitä tukea tarvitsevan opiskelijan oppisopimuskoulutuksen toteuttamisessa. Toisaalta oppisopimuskoulutus edellyttää opiskelijalta oman toiminnan ohjausta ja aktiivisuutta, joten kaikille erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille koulutusmuoto ei välttämättä sovellu.

Työpaikkaohjaaja on työpaikalla opiskelijan yhdyshenkilö ja tukija. Tällöin on tärkeää, että työpaikkaohjaajalla on tietoa erityistä tukea tarvitsevista henkilöistä ja tavanomaisista oppimiseen ja opiskeluun liittyvistä ongelmista. Parhaiten tiedon siirto sujuu, kun asiat käsitellään yhdessä keskustellen. Lisätietoa opiskelijan tukemisesta saa esimerkiksi verkkojulkaisusta Oppimisen ja opiskelun tuki oppisopimuskoulutuksessa.

8 Henkilökohtaiset suunnitelmat peruskoulutuksessa

Henkilökohtaisia opiskelusuunnitelmia ovat henkilökohtainen opiskelusuunnitelma **HOPS** (L 630/1998, 29 a §), erityisopetusta saavalle opiskelijalle laadittava henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma **HOJKS** (L 630/1998, 20 §) sekä aikuiskoulutuksessa opiskelijan opintojen **henkilökohtaistamista** koskeva asiakirja (L 631/1998, 8 a §). Tässä luvussa tarkastellaan asiakirjoja peruskoulutuksen näkökulmasta. Aikuiskoulutuksen henkilökohtaistamista ja siihen liittyvää erityisen tuen antamista tarkastellaan luvussa 12.

8.1 HOPS

HOPS laaditaan kaikille toisen asteen ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoille, ja sen laadinta on osa opinto-ohjausta. Koulutuksen järjestäjä määrittelee opetussuunnitelmassa HOPSin laatimisen periaatteet, ajankohdat, vastuut ja seurannan. HOPS laaditaan opiskelijan kanssa heti opintojen alussa ja siinä hahmotellaan opiskelijan opiskelupolku koko koulutuksen ajalle. HOPSiin liittyvät keskustelut ja seuranta muodostavat lähtökohdan opiskelijan tuen tarpeiden kartoittamiseen ja mahdolliseen erityisopetuksen päätöksen tekemiseen. Siten HOPS on usein lähtökohta HOJKSin laatimiselle. HOPS ja HOJKS muodostavat yhtenäisen ja yhdessä etenevän kokonaisuuden erityisopetusta saavan opiskelijan opintopolun tukemiseksi.

HOPS perustuu koulutuksen tai tutkinnon perusteisiin, ja sen tarkoituksena on varmistaa opiskelijan yksilölliset valintamahdollisuudet. Sen tavoitteena on erityisesti tukea opiskelijan omaa suunnittelua ja itseohjautuvuutta sekä sitouttaa ja motivoida opiskeluun koko koulutuksen ajaksi. Hyvin toteutettuna HOPS-työskentely saattaa vähentää erityisopetuksen antamisen tarvetta.

Hyvin toteutettuna HOPS-työskentely saattaa vähentää erityisopetuksen antamisen tarvetta.

Erityisopetuksen näkökulmasta HOPSin tulisi sisältää seuraavia asioita:

- opiskelijan yksilöllisesti suunniteltu opintopolku, johon voi sisältyä tutkinnon osien ja yhteisten opintojen opiskelu ja arviointi osa-alueittain
- opiskelun toteuttaminen erilaisissa oppimisympäristöissä, kuten yksilöllisesti opiskellen muualla kuin oppilaitoksessa, pienryhmäopintoina, etäopintoina, työpaikoilla tai muissa opiskelijalle soveltuvissa oppimisympäristöissä
- opiskelijalle annettava suunnitelmallinen pedagoginen tuki, erityiset opiskelujärjestelyt ja opetuksessa käytettävät opiskelumateriaalit, apuvälineet ja muut opiskelun aikaiset tukitoimenpiteet
- opinnoissa etenemisen seuranta, joka erityistä tukea saavan opiskelijan osalta tulee olla tiivistä ja oppimista tukevaa
- erityisopetusta saavilla tiedot mahdollisesta mukauttamisesta ja sen mukanaan tuomista muutoksista arviointiin
- työssäoppimisen paikat ja ajat, mahdolliset tuen tarpeet työssäoppimispaikassa ja työssäoppimisen aikana

- ammattiosaamisen näytöt ja mahdolliset tuen tarpeet näytön toteuttamisessa
- osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen, mikä on mahdollista tehdä myös erityisopetuksessa ja mukautettuna
- opiskelijan uraohjaukseen liittyvien suunnitelmien tekeminen ja toimenpiteet opiskelun aikana.

Opiskelijalla on myös mahdollisuus opiskella tutkinnosta jokin osa tai joitakin tutkinnon osia ja hakeutua työelämään. Tällöin hänen kanssaan laaditaan osana HOPS-työtä suunnitelma siitä, mitä hänen on suoritettava tutkintoon kuuluvien opintojen loppuun saattamiseksi. HOPSiin merkitään myös erityisten opiskelujärjestelyjen kautta tehdyt muutokset. (L 630/1998, 21 §.)

8.2 HOJKS

HOJKS on henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, joka laaditaan kaikille erityisopetusta saaville opiskelijoille. HOPS ja HOJKS kulkevat koko koulutuksen ajan käsi kädessä ja täydentävät toisiaan. Siksi koulutuksen järjestäjän on hyvä suunnitella näistä asiakirjoista ja niihin liittyvästä toiminnasta saumaton kokonaisuus, joka konkretisoituu arkipäivän opetuksessa. Erityisopetusta ei tule käsitellä erillisenä toimintona, vaan se on osa kaikkea opiskelijan opetusta ja ohjausta.

HOPS ja HOJKS kulkevat koko koulutuksen ajan käsi kädessä ja täydentävät toisiaan.

Valtioneuvoston asetus (811/1998, 8 §) määrittelee, että erityisopetusta saavan opiskelijan henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevasta kirjallisesta suunnitelmasta tulee ilmetä seuraavat asiat:

1. Tiedot suoritettavasta tutkinnosta tai koulutuksesta.
2. Koulutuksen järjestäjän hallinnollinen päätös opetuksen järjestämisestä erityisopetuksena.
3. Erityisopetuksen peruste, joka voi perustua Tilastokeskuksen ammatillista erityisopetusta koskevaan luokitteluun, tai koulutuksen järjestäjä voi käyttää myös omaa luokittelua. Tilastokeskukselle tiedot on kuitenkin annettava siinä muodossa kuin ne edellytetään.
4. Tutkinnon suorittamisen tai koulutuksen suoritus aika, mikäli opiskeluaikaa pidennetään, lyhennetään tai suorituksia jaetaan eri ajankohtiin.
5. Päätös tutkinnon osien ammattitaitovaatimusten tai osaamistavoitteiden taikka osaamisen arvioinnin mukauttamisesta.
6. HOPS, josta ilmenee, miten tutkinnon osien ammattitaitovaatimuksia tai osaamistavoitteita taikka osaamisen arviointia on mukautettu, sekä tiedot erityisopetuksen järjestämiseen liittyvästä pedagogisesta tuesta sekä erityisistä opetus- ja opiskelujärjestelyistä.
7. Tieto siitä, mitä opintososiaalisia etuja opetuksessa tai sen yhteydessä annetaan (L 630, 38 § 1. momentti) ja erityisoppilaitosten osalta myös 2. momentti). Näitä saattavat olla avustajapalvelut, koulukuljetuksiin liittyvät palvelut tai apuvälineisiin liittyvät palvelut.

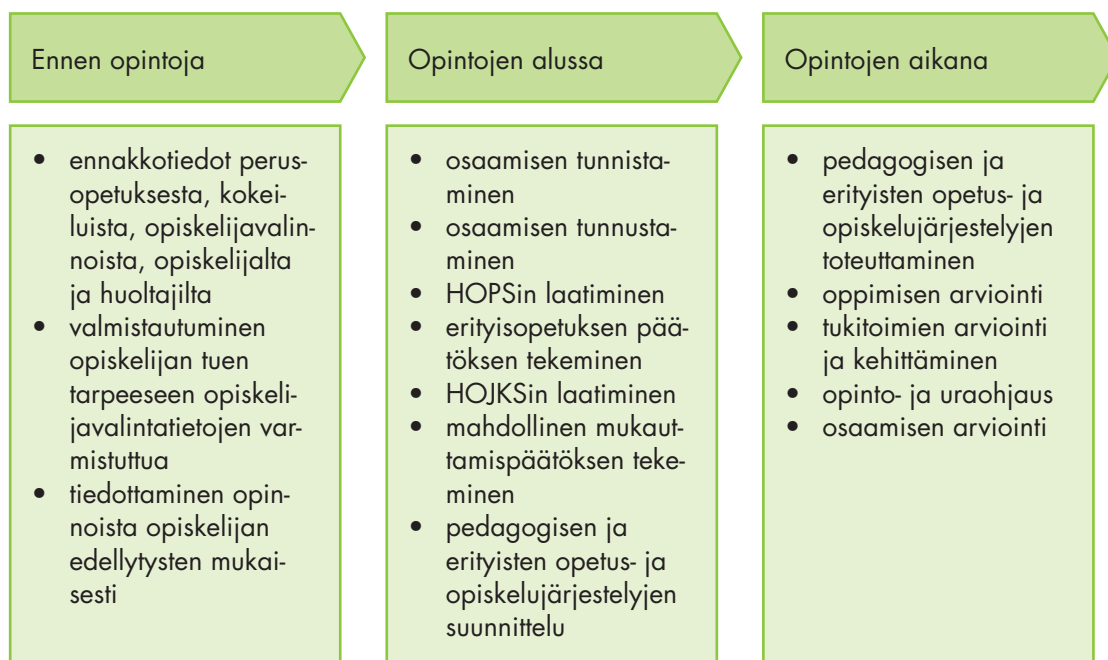
8. Tieto siitä, mitä muita henkilökohtaisia palvelu- ja tukitoimia opiskelija saa. Näitä saatavat olla opiskeluhuollon palvelut tai ulkopuoliseen kuntoutukseen liittyvät palvelut.

HOJKSiin voidaan kirjata myös opiskelijan kuntoutukseen, työllistymiseen ja siirtymäsuunnitelmiin liittyviä asioita. HOJKS laaditaan yhteistyössä opiskelijan, tarvittaessa hänen huoltajansa, aikaisemman koulun edustajien sekä opettajien ja opiskelijahuollon asiantuntijoiden kanssa. HOPS ja HOJKS päivitetään koulutuksen järjestäjän ohjeistuksen mukaisesti tai aina tilanteiden muuttuessa. HOPS ja HOJKS ovat työvälineitä opettajalle ja opiskelijalle, niiden avulla suunnitellaan, seurataan ja arvioidaan opintoja opiskelijalähtöisesti. HOJKS muuttuu ja elää opiskelijan opintojen edetessä ja elämäntilanteiden muuttuessa. HOJKSin tehtävänä on opiskelijan kokonaisvaltainen ja yksilöllinen tukeminen eri asiantuntijaryhmien yhteistyönä.

HOJKSin tehtävänä on opiskelijan kokonaisvaltainen ja yksilöllinen tukeminen eri asiantuntijaryhmien yhteistyönä.

HOJKS on yleensä osa koulutuksen järjestäjän sähköistä opiskelijahallintajärjestelmää. Allekirjoituksia varten HOJKS-päätökset ja keskeiset asiat tulostetaan ja allekirjoitetaan. Koulutuksen järjestäjän on tärkeää päättää, miten ja milloin HOJKS päivitetään, kenellä on pääsy opiskelijan HOJKS-osuuteen ja kenellä on sinne kirjaamisoikeuksia. Yleensä opiskeluhuollolla ja opiskelijaa opettavilla opettajilla on pääsy HOJKS-tietoihin. HOJKSin säilyttämisessä ja jakelussa noudatetaan henkilötietolakia, mikä tarkoittaa sitä, että asiakirjan sisältö on ainoastaan HOJKS-prosessiin määriteltyjen toimijoiden käytettävissä.

Tyypillisesti HOPS- ja HOJKS-prosessit etenevät kuvion 3 esittämällä tavalla.

Kuvio 3. HOPS/HOJKS-prosessi ammatillisessa peruskoulutuksessa

9 Erityisopetuksen antamisesta päättäminen

Koulutuksen järjestäjän on tehtävä ballinnollinen päätös opiskelijan opetuksen järjestämisestä erityisopetuksena. Mikäli erityisopetuksen antaminen lopetetaan, tulee myös siitä tehdä päätös koulutuksen järjestäjän ohjeiden mukaisesti. HOJKS on koulutuksen järjestäjän virallinen asiakirja ja dokumentti siitä, miten erityisopetus on kunkin opiskelijan kohdalla sovittu järjestettävän ja miten se on toteutunut. Näistä järjestelyistä opiskelija ei voi vaatia oikaisua, mutta oikaisua voi hakea erityisopetuspäätöksestä ja mahdollisesta tutkinnon osien mukauttamisesta tehdystä päätöksestä. (L 630/1998, 20 §.) Ennen erityisopetuspäätöksen tekemistä ja HOJKSin laatimista on koulutuksen järjestäjän kuultava opiskelijaa ja alaikäisen kohdalla tämän huoltajaa tai laillista edustajaa (L 630/1998, 20 §).

10 Erityisopetuksen näkökulmia opiskelijan arviointiin peruskoulutuksessa

Ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskelijan arviointia säätelevät laki 630/1998 ja asetus 811/1998 sekä Opetushallituksen määräykset. Erityisopetuksessa noudatetaan yleisiä arvioinnin perusteita ja ohjeita niin pitkälti kuin se on mahdollista. Muutoksia tehdään vasta, kun se on opiskelijan edun mukaista.

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden arvioinnissa lähdetään ensisijaisesti siitä, että opiskelija suorittaa perustutkinnon sen perusteissa määriteltyjen ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden sekä arviointikriteereiden mukaisesti. Tarvittaessa opetusta, oppimistavoitteita tai arviointikriteereitä mukautetaan.

10.1 Osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen

Opiskelijan osaamisen tunnistaminen on oleellinen osa erityisopetuksen järjestämistä. Tietoa osaamisesta saadaan nuorten, peruskoulun päättävien opiskelijoiden päättödistuksista ja nivelvaiheen yhteistyön kautta. Monin paikoin on kehitetty toimintamalli, jonka avulla peruskoulusta saadut erityistä tukea tarvitsevan oppilaan tiedot välitetään toisen asteen koulutukseen. Harkinnanvaraisessa valinnassa vastaanottava oppilaitos saa jo hakuvaiheessa tietoa opiskelijasta. Tätä tietoa voi käyttää hyväksi opintojen alussa, kun opiskelijan osaamista tunnustetaan. Mikäli valinnan apuna on käytetty soveltuvuuskokeita tai oppimisvalmiuksia kartoittavia testejä, voidaan näitäkin hyödyntää tulevien opintojen suunnittelussa.

Ammatillisen koulutuksen valmentavissa koulutuksissa opiskelija saattaa suorittaa perustutkintokoulutukseen sisältyviä asioita, jotka tulee tunnistaa ja tunnustaa. Valmentavista koulutuksista saadaan myös runsaasti tietoa opiskelijan valmiuksista ja tuen tarpeista. Keskeisiä tietojen välittäjiä ovat opiskelijat itse, heidän huoltajansa, opinto-ohjaajat, erityisopettajat ja opiskeluhuollon henkilöstö.

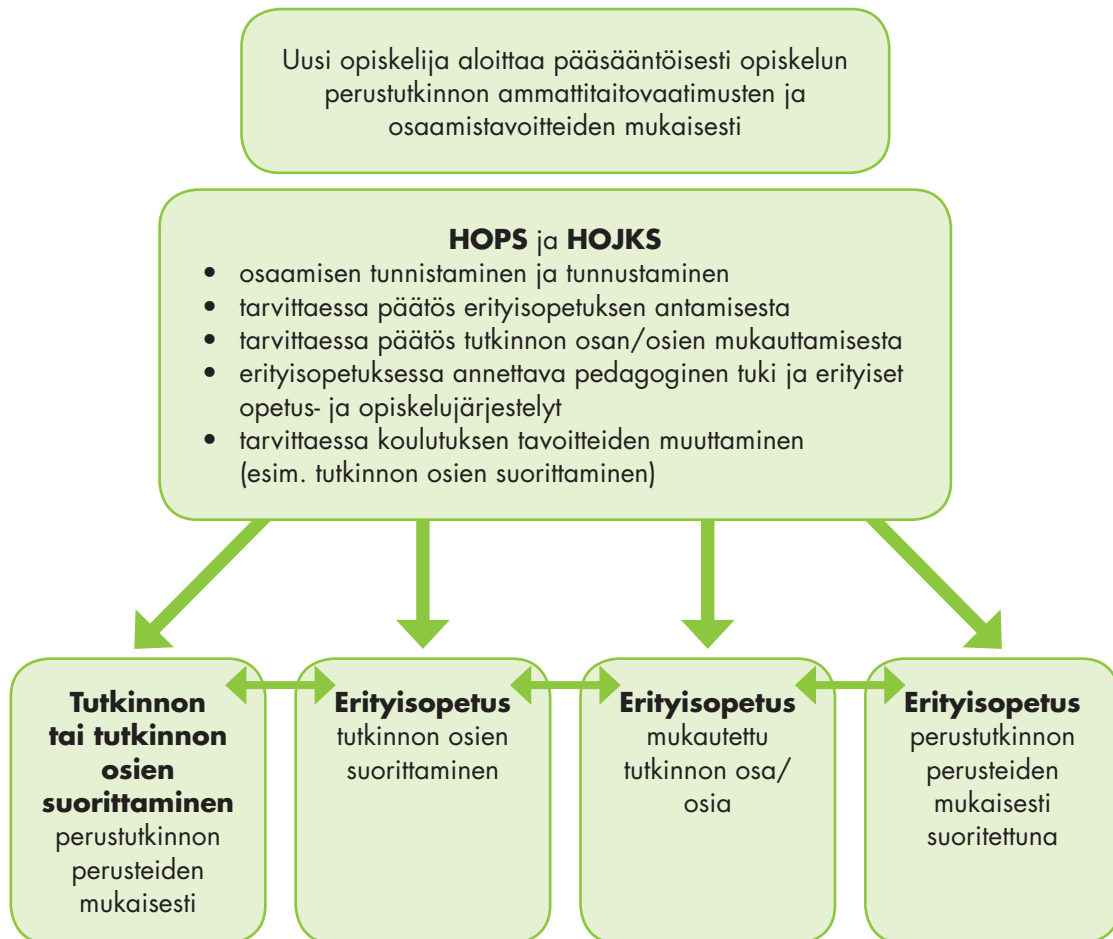
Osaamisen tunnistamista ovat myös opintojen alkuvaiheessa tehtävät kartoitukset ja haastattelut.

Ammatillisessa koulutuksessa tehdään opintojen alkuvaiheessa alkukartoituksia, haastatteluja ja tutustumisharjoituksia, joista opettajat saavat tietoa opiskelijan osaamisesta, sosiaalisista ja vuorovaikutustaidoista. Näitä kaikkia voidaan hyödyntää, kun opiskelijan opiskelupolkua suunnitellaan ja oppimisen tavoitteita ja tuen tarvetta pohditaan. On kuitenkin muistettava, että erityisopetuksen tarve voi ilmetä myös opintojen aikana, joten osaamisen tunnistaminen on osa oppimisen arviointia koko opiskelun ajan.

Varsinainen osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen suoritettujen opintojen osalta tapahtuu erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden osalta samalla tavalla kuin muidenkin

opiskelijoiden. Tärkeää on kuitenkin muistaa, että osaamisen osoittamisessa opiskelija saattaa tarvita samanlaisen erityisen tuen kuin muissakin opinnoissa.

Seuraavassa kuviossa 4 jäsenetään erilaisia erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan opiskelupolkuja, joita voidaan hyödyntää osaamisen tunnistamisen jälkeen. Mikään poluista ei lopullinen, vaan niitä voidaan muuttaa opiskelijan edistymisen edellyttämällä tavalla.

Kuvio 4. Erityistä tukea saavan opiskelijan erilaisia opintopolkuja

10.2 Oppimisen arviointi

Hyvin toteutettu oppimisen arviointi tukee erinomaisen hyvin erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden oppimista ja saattaa jopa vähentää erityisopetuksen järjestämisen tarvetta. Siihen sisältyvät kaikki ne elementit, joita perinteisesti hyödynnetään erityisopetuksessa. Näin oppimisen arviointi on erityisopetuksessa samanlaista kuin muussakin opetuksessa, vaikka tiiviimpää ja syvempää:

- Oppimista seurataan systemaattisesti, ja se on opetuksen arkipäivää.
- Opiskelijalla on tieto oppimisen tavoitteista, omasta tiedon tasosta ja näkemys siitä työstä, joka vielä pitää tehdä, jotta osaamisen tavoitteet saavutetaan.
- Opiskelijaa ohjataan, tuetaan ja kannustetaan ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden saavuttamisessa.
- Opiskelijaa kannustetaan arvioimaan omaa työskentelyään.

- Arviointi tehdään yhteistyössä, johon voivat osallistua kaikki oppimistapahtumassa mukana olevat, kuten opiskelija, opettajat, työpaikkaohjaaja ja muut opiskelijat.
- Arviointi on jatkuvaa eri osapuolten välistä vuorovaikutteista keskustelua, jossa kuunnellaan toisten mielipiteitä ja keskustellaan luottaen siihen, että kaikki pyrkivät edistämään opiskelijan oppimista.
- Arviointia toteutetaan oppimisen aikana sekä ammatillisessa peruskoulutuksessa että näyttötutkintoon valmistavassa koulutuksessa.
- Oppimisen arvioinnista ei anneta arvosanoja.

Hyvin toteutettu oppimisen arviointi tukee erinomaisen hyvin erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden oppimista ja saattaa jopa vähentää erityisopetuksen järjestämisen tarvetta.

Oppimisen arviointi on erityisen tärkeää erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kohdalla, koska heillä saattaa olla vaikeuksia hahmottaa tutkinnon tai sen osien merkitystä tai niiden edellyttämää osaamista. Heillä voi olla puutteita opiskelutaidoissa, oppimisstrategioissa tai muistamisessa. Oppimisen tavoitteisiin saatetaan joutua palaamaan useammin kuin muiden opiskelijoiden kohdalla. Opiskelija voi myös tarvita ohjausta ja kannustusta enemmän kuin muut opiskelijat. Opetushallituksen arvioinnin oppaassa sanotaan seuraavasti:

Opiskelija tarvitsee omassa ammatillisessa kasvussaan sellaisen henkilön tukea, joka osaa keskustella ja antaa palautetta siitä, miten edetään kohti työelämän edellyttämää ammattitaitoa. Syvälinen oppiminen vaatii oppimiskokemusten käsittelyä kokeneiden työntekijöiden ja opettajien kanssa. (Arvioinnin opas 2015, 39.)

Tämä pätee kaikkiin opiskelijoihin, mutta erityisen tärkeää se on erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle. Keskustelu opettajan tai ohjaajan kanssa tekee opinnoista tärkeitä ja sitouttaa opiskelijaa opintoihin. Keskustelujen yhteydessä voidaan varmistaa, että opiskelija ymmärtää tutkinnon, koulutuksen tai henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman mukaiset tavoitteet ja niiden arvioinnin. Lisäksi tulee varmistaa, että opiskelija ymmärtää annetun ohjauksen ja palautteen tarkoituksen ja sisällön.

Opettajilla tulisi olla tietoinen pedagoginen perusta, jonka pohjalta he tukevat yksilöllisesti opiskelijan oppimista.

Erityisopetuksen peruste antaa tietoa siitä, mihin asioihin oppimisen tukemisessa tulisi kiinnittää huomiota, eli opettajilla tulisi olla tietoinen pedagoginen perusta, jonka pohjalta he tukevat yksilöllisesti opiskelijan oppimista. Erityisopetuksen perusteiden vaikutukset tulee ottaa huomioon opiskelijan opetuksessa, opiskelujärjestelyissä ja oppimisen arvioinnissa. Opiskelijalla saattaa olla vaikeuksia ilmaista osaamistaan, hänellä saattaa olla

puhumisen, lukemisen tai kirjoittamisen vaikeutta, fyysisiä tai psyykkisiä esteitä, näkemisen, kuulemisen tai ymmärtämisen ongelmia. Oppimisen arviointi tulee tällöin toteuttaa monipuolisin ja vaihtelevin menetelmin, ja opiskelijan on voitava osoittaa osaaminen niillä kommunikointitavoilla ja niillä menetelmillä, jotka painottuvat opiskelussa. Opiskelijan tarvitsemat apuvälineet, tulkitsemispalvelut, henkilökohtainen avustaja, tieto- ja viestintä- tekniset keinot yms. eivät saa kuitenkaan vaikuttaa opiskelijan arvioinnin arvosanaa alentavasti. Näissä tapauksissa opiskelijan oppimista tuetaan erityisopetuksen keinoin, mutta arviointi toteutetaan yleisten arviointiohjeiden mukaisesti. Yksinkertaistettuna voitaisiin kuitenkin sanoa, että opiskelijalähtöinen hyvä opetus on samalla hyvää erityisopetusta.

Yksinkertaistettuna voitaisiin sanoa, että opiskelijalähtöinen hyvä opetus on samalla hyvää erityisopetusta.

Oppimista voidaan arvioida kirjallisesti tai suullisesti. Erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalla saattaa olla vaikeuksia luetun ymmärtämisessä, joten suullinen palaute saattaa olla paikallaan. Palautetilanne saattaa kuitenkin olla opiskelijalle vaikea, ja siksi palautteen antajalla tulisi olla herkkyyttä huomioida opiskelijan olotila, vastaanottokyky tai tunnetila ja hänen tulisi sovittaa oma toimintansa sen mukaisesti. Lähestymistavan tulee olla opiskelijan erityisyyden huomioon ottavaa; ujolle ja aralle opiskelijalle julkinen huomioiminen saattaa olla ahdistavaa, kun taas toista opiskelijaa se kannustaa ja motivoi.

Tarvittaessa tulee käyttää selkokieltä, yksinkertaistaa esitystä, käyttää kuvia ja kaavioita, antaa aikaa kysymyksille, varmistaa ymmärtäminen ja palata tarpeen tullen asiaan vielä uudelleen. Oppimisen arvioinnin perusteella tehdään mahdolliset muutokset opetukseen ja oppimisen tukemiseen.

Itsearviointitaidon kehittäminen on oppimisen arvioinnin toinen tärkeä tavoite. Työnantaja asettaa tavoitteet laadukkaalle työlle, ja työntekijän on itse kyettävä suunnittelemaan työnsä sekä arvioimaan, milloin työ täyttää laatuvaatimukset. Tämä ei aina ole itsestään selvää erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle, ja siksi itsearviointitaitojen opiskelu on oleellinen osa erityisopetusta. Palautteen pitää olla konkreettista opiskelijan osaamisen analysointia niin, että opiskelija oppii havainnoimaan ja tiedostamaan omaa oppimistaan ja toimintaansa suhteessa tutkinnon osaamis- ja ammattitaitovaatimuksiin ja arviointikriteereihin (Arvioinnin opas 2015, 7.) Annettu palaute vaikuttaa opiskelijan käsitykseen itsestään ihmisenä ja työntekijänä, ja siksi palautteen antamistapaan on hyvä kiinnittää huomiota, jottei palaute vaikuta negatiivisesti opiskelijan minäkuvaan ja motivaatioon.

Opiskelijaa ohjataan havainnoimaan omaa osaamistaan ja työskentelyään jäsentämällä opiskelijalle annettu työ. Jäsentelyssä kerrotaan selkeästi, miten työ tulee tehdä, mihin seikkoihin kiinnitetään huomiota ja mitä arvioinnin kohteet ja arviointikriteerit käytännössä tarkoittavat. Opettaja voi omalla toiminnallaan lisätä opiskelijan itseohjautuvuutta ja näin vaikuttaa opiskelijan itsearvioinnin kehittymiseen. Opiskelijan itseohjautuvuus kehittyy vähitellen. Aluksi hän voi olla hyvinkin riippuvainen opettajan toiminnasta ja tarvitsee paljon palautetta arvioinnin tueksi. Sitä mukaa kun opiskelijaa ohjataan palautteen, arvioinnin ja motivoinnin avulla ottamaan vastuuta oppimisestaan, hänen kykynsä

opiskella itsenäisesti lisääntyä. Vähitellen opettajan ja opiskelijan suhde opiskelijan itse-arviointiin muuttuu niin, että opettaja tai työpaikkaohjaaja ryhtyy toimimaan motivoivana ohjaajana (Arvioinnin opas 2015, 7).

Opiskelijan ammatillista kasvua tuetaan koko koulutuksen ajan. Ammattitaito opitaan vähitellen, etenemistä seurataan ja ohjataan arvioinnin avulla. Hyvä keino opiskelijoiden motivoimiseksi on linkittää opetettava asia suoraan perustutkinnon perusteiden ammattitaitovaatimuksiin tai osaamistavoitteisiin ja niiden arviointikriteereihin. Näin opiskelijalle tulee selväksi, mihin arvioitavaan osaamiseen opiskelulla kulloinkin pyritään.

Opiskelijalla saattaa olla vamma tai sairaus, joka estää tutkinnon osan jonkin osuuden suorittamisen. Maahanmuuttajat ja peruskoulussa erityisopetusta saaneet opiskelijat ovat saattaneet jäädä aikaisemmissa opinnoissa ilman toisen äidinkielen opetusta, jolloin saattaa olla kohtuutonta aloittaa kokonaan uuden kielen opiskelu. Tällöin opiskelu voidaan järjestää toisin, mikä merkitsee esimerkiksi kyseisen osuuden ammattitaitovaatimusten muuntamista opiskelijalle soveltuvaksi tai täydentämistä muilla opinnoilla. Mahdollista on myös laajentaa tutkinnon osan muita osakokonaisuuksia, jolloin laajuus on riittävä, vaikka kattavuudessa tingitään. Viime kädessä opettajat arvioivat tilanteen, suunnittelevat opiskelun sisällöt yhdessä opiskelijan kanssa ja tekevät päätökset muutoksista ja niiden vaikutuksista oppimisen ja osaamisen arviointiin ja osoittamiseen. Muutoksesta tulee maininta opiskelijan tutkintotodistukseen.

Mikäli opiskelija vapautetaan kokonaan joistakin yhteisten tutkinnon osien osa-alueen opinnoista joko erityisopetuksen (L 630/1998, 20 §) tai erityisten opetusjärjestelyjen vuoksi (L 630/1998, 21 §), tulee opiskelijan tutkintoon asetuksen (A 801/2014, 3 §) mukaan sisällyttää saman osa-alueen laajuutta vastaava määrä muita opintoja, jotta osaamispistemäärä täyttyy. Esimerkiksi, jos opiskelija vapautetaan vieraan kielen opinnoista, voidaan osa-alueen pistemäärän täydentämiseksi lisätä vaikkapa äidinkielen opintoja. Koulutuksen järjestäjä päättää asiasta viime kädessä ja arvioi, mikä on opiskelijan näkökulmasta kohtuullista ja järkevää.

10.3 Osaamisen arviointi

Opiskelijan osaamista arvioidaan sen jälkeen, kun hänellä on ensin ollut mahdollisuus oppia perustutkinnon perusteiden mukaiset ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet. Opiskelijan osaaminen arvioidaan kriteeriperusteisesti eli osaamista arvioidaan suhteessa tutkinnon perusteissa oleviin ammattitaitovaatimuksiin ja arviointikriteereihin.

Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan kanssa käytävissä arviointikeskusteluissa saattaa tulla eteen tilanteita, joissa opiskelijalle täytyy kertoa tavoitteista ja arvioinnista hyvin selkeästi ja arkisin ilmaisin. Joissakin tapauksissa opiskelijan on vaikea hahmottaa ja muistaa tutkinnon kokonaisuutta, jolloin tarvitaan konkreettisia kaavioita, kuvia ja asioiden kertaamista. Opiskelijan erityisopetuksen perusteen ja erityisopetuksen menetelmien hyödyntäminen on usein tarpeen, kun opiskelun tavoitteita ja vaatimustasoja käydään yhdessä läpi. Yhteisten tutkinnon osien osa-alueissa osaamisen arviointi on hyvä liittää ammatillisten tutkinnon osien sisältämän osaamisen arvioinnin yhteyteen silloin, kun se on luontevaa. Tällöin osaamisen arviointi kytkeytyy siihen työhön, missä opiskelijat tulevassa työssään näitä tietoja ja taitoja joutuvat käyttämään.

Ammatilliseen perustutkintoon valmentavassa ja työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa koulutuksessa arviointi perustuu opiskelijan henkilökohtaisiin oppimistavoitteisiin, jotka on asetettu koulutuksen perusteiden osaamistavoitteiden ja valinnaisten opintojen henkilökohtaisten tavoitteiden pohjalta. Tavoitteet kirjataan opiskelijan henkilökohtaiseen opiskelusuunnitelmaan. Suoritukset merkitään S-merkinnällä, mikä merkitsee sitä, että opiskelija on suorittanut opinnot henkilökohtaisten tavoitteiden mukaisesti. Tarvittaessa arviointia voidaan täydentää sanallisella arvioinnilla. (Ammatilliseen perustutkintoon valmentava koulutus 2015.) Mikäli opiskelija opiskelee muihin koulutuksiin tai tutkintoihin liittyviä osia, arvioidaan opinnot siten kuin kyseisen koulutuksen tai tutkinnon perusteissa määrätään.

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa koulutuksessa osaamisen arviointi on aina sanallista, tarvittaessa arviointia voidaan täydentää kuvallisella arvioinnilla (Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus 2015).

Näyttötutkinnoissa tutkinnon suorittaja osoittaa ammattitaitonsa tutkintotilaisuuksissa henkilökohtaisen tutkintosuunnitelman mukaisesti. Ammatti- ja erikoisammattitutkinnoissa tutkintosuoritus arvioidaan asteikolla hyväksyty/hylätty.

10.4 Mukauttaminen

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 630/1998, 19 a §:n mukaisesti erityisopetusta saavan opiskelijan opintojen ammattitaitovaatimuksia, osaamistavoitteita tai arviointikriteerejä voidaan mukauttaa. Mukauttaminen voi tarkoittaa tutkinnon osan laajuuden tai kattavuuden sopeuttamista opiskelijan oppimisedellytysten mukaiseksi. Mukauttaminen voi siten kattavuuden rajaamista eli määrällistä muutosta tai laadullista muutosta siten, että vaikeusastetta kevennetään. Mukauttaminen ei vaikuta tutkinnon osan osaamispiemääriin, vaikka tavoitteita muutetaan. Opiskeluun käytetään ehkä enemmän aikaa ja voimavaroja, ja oppimisen tavoitteet ovat yksilölliset.

Mukauttaminen voi olla kattavuuden rajaamista eli määrällistä muutosta tai laadullista muutosta siten, että vaikeusastetta kevennetään.

Mukauttamispäätökseen voidaan päätyä jo opiskelijan hakeutuessa ammatilliseen koulutukseen, mutta se ei ole välttämätöntä, koska uudessa ympäristössä oppiminen voi sujua erittäin hyvin. Epävarmoissa tapauksissa onkin syytä lähteä toteuttamaan opetusta suoraan perustutkinnon perusteiden pohjalta ja opiskelun aikana havainnoida opintojen edistymistä ja vasta tarvittaessa mukauttaa ammattitaitovaatimuksia ja osaamistavoitteita sekä arviointikriteereitä. Tutkintojen osat ovat laajoja kokonaisuuksia, joiden suorittamiseen menee aikaa, joten havaintojen tekemiseen ja mukauttamispäätösten tekemiseenkin voidaan varata aikaa.

Mukauttaminen edellyttää koulutuksen järjestäjän ohjeiden mukaisesti tehtyä hallintopäätöstä erityisopetuksen antamisesta ja mukautettavista tutkinnon osista.

Mukauttaminen edellyttää koulutuksen järjestäjän ohjeiden mukaisesti tehtyä hallintopäätöstä erityisopetuksen antamisesta ja mukautettavista tutkinnon osista. Mikäli mukauttamista ei opiskelijan hyvän edistymisen vuoksi enää tarvita, tulee tehdä päätös sen purkamisesta. Opiskelija voi hakea päätöksiin oikaisua aluehallintovirastolta. (L 630/1998, 44 §.)

Mukautuksia varten on koulutuksen järjestäjän hyvä laatia yhteiset periaatteet ja arvioinnin perusteet, jotka ohjaavat kaikkien mukautettujen tavoitteiden mukaisesti opiskelevien opintoja ja oppimisen arviointia. Viime kädessä mukautus on kuitenkin yksilöllinen prosessi, joka on erilainen jokaiselle opiskelijalle. Mukautuksista tulee maininta tutkintotodistukseen, ja tieto opiskelijan osaamisesta siirtyy sitä kautta edelleen vastaanottavalle taholle.

Kun mietitään mukauttamisen periaatteita, on tärkeä tuntea tyydyttävän tason kriteerit, joiden alapuolelle mukautetut arviointikriteerit asettuvat. Yleisellä tasolla nämä tyydyttävän tason kriteerit ovat seuraavat:

- Opiskelija tai tutkinnon suorittaja toimii tutuissa työtehtävissä.
- Työn lopputulos on hyväksyttävissä työn suunnitelman tai laatutavoitteiden mukaisesti.
- Opiskelija tai tutkinnon suorittaja tarvitsee työvaiheissa etenemisessä ajoittaista ohjausta.
- Opiskelija tai tutkinnon suorittaja käyttää työhönsä liittyviä keskeisimpiä työmenetelmiä, työvälineitä ja materiaaleja ja tarvitsee ohjausta tiedon hankinnassa ja soveltamisessa.
- Opiskelija tai tutkinnon suorittaja pystyy työllistymään alan perustehtäviin ja erikoistumisalansa työhön.

Kun mukauttamisesta on päätetty, on arviointi suoritettava ennalta sovittujen mukautettujen ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden ja niille laadittujen arviointikriteerien mukaisesti. Mukautetut ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet laaditaan kaikille mukautettaville tutkinnon osille käytössä olevan arvosana-asteikon eri tasoille (kiitettävä, hyvä, tyydyttävä) ja merkitään M-kirjaimella. Mukautetut ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet johdetaan siten, että mukautetun kiitettävän tason (K3 M)) ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet ovat vaatimustasoltaan alempia kuin perustutkinnon perusteiden tyydyttävän tason (T1). Arviointiasteikko on siten kokonaisuudessaan:

Kiitettävä 3
Hyvä 2
Tyydyttävä 1

Kiitettävä 3 M)
Hyvä 2 M)
Tyydyttävä 1 M)

Mukauttamisen tarpeen toteavat yleensä opettajat omien havaintojensa perusteella. Opiskelijalla on mahdollisuus suorittaa koko perustutkinto mukautettujen ammattitaitovaatimusten, osaamistavoitteiden ja arviointikriteerien mukaisesti tai vain joitakin tutkinnon osia mukautetusti. Mukautetut ammattitaitovaatimukset ja arviointikriteerit laaditaan yksilöllisesti, kun päätös mukauttamisesta tehdään ja mukautus dokumentoidaan HOJKS:iin.

Jos opiskelija kuitenkin oppii ja edistyy tutkinnon perusteiden ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden mukaisesti, hänen osaamistaan arvioidaan perustutkinnon perusteissa olevien arvioinnin kriteereiden mukaisesti ja mukautuksista voidaan luopua.

On erityisen tärkeää, että kaikki opiskelijaa opettavat ja ohjaavat henkilöt tietävät mukautetut ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet ja toimivat niiden mukaisesti. Opiskelijan on tiedettävä, että mukautettujen ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden mukaan suoritettu koulutus saattaa vaikuttaa jatko-opintoihin pääsyyn ja niissä menestymiseen. Mukautuksen merkitys on syytä hyvin huolellisesti selvittää sekä opiskelijalle että hänen vanhemmilleen HOJKS- ja HOPS-keskusteluissa. Heille tulee kertoa, millaiset mahdollisuudet opiskelijalla on päästä jatko-opintoihin ja ennen kaikkea millaiset edellytykset hänellä on niissä menestyä. Toisaalta tulee myös korostaa opiskelijan realististen tavoitteiden merkitystä hänen psyykkiselle hyvinvoinnilleen, opinnoissa etenemiselleen ja tutkinnon suorittamiselle.

Ammatillisessa erityisopetuksessa tulee kuitenkin esille tilanteita, joissa opiskelija ei voi tai pysty opiskelemaan kaikkia tutkinnon osaan liittyviä kokonaisuuksia. Osaaminen ei siten ole tarpeeksi kattavaa, ja tällöin on pohdittava, voidaanko osaamista täydentää tai kompensoida toisenlaisella tekemisellä ja miten muutos vaikuttaa osaamisen arviointiin. Mahdollisuuksia ovat juuri mukauttaminen tai muutoksen vaikutuksen miettiminen, eli onko opiskelematta jäänyt osuus niin iso osa tutkinnon osasta, että sen suoritus jää liian vaillinaiseksi verrattuna työelämässä tarvittavaan osaamiseen eikä tutkinnon suorittaminen onnistu. Toisaalta on muistettava, että ammatillisen perustutkinnon muodostumisen perusyksikkö on tutkinnon osan muodostava kokonaisuus, ei yksittäisten työtehtävien. Kaikissa tapauksissa päätös jää opettajien tehtäväksi ja arvioitavaksi.

Merkittävyyttä joudutaan pohtimaan erityisopetuksessa silloin, kun opiskelijalla on vaikeuksia suoriutua joistakin opinnoista.

Jos osaamistavoitteita on mukautettu jonkin osa-alueen laajuuden osalta erityisten opiskelijärjestelyjen perusteella, tutkinnon osaan tulee sisällyttää osaamistavoitteita sen laajuutta vastaavasti muilta tutkinnon osaan kuuluvilta osa-alueilta (A 801/2014, 3 §). Käytännössä tätä sovelletaan erityisesti silloin, kun opiskelija on vapautettu jonkin osa-alueen opinnoista tai opinnot kattavat niin vähäisen osan kokonaistavoitteista, että opintoja on tarpeen kompensoida. Erityisopetuksen osalta mukauttaminen tarkoittaa juuri tavoitteiden laajuuden ja kattavuuden muuttamista, joten automaattista kompensointia ei tarvita, mutta laki antaa siihen mahdollisuuden. Se antaa mahdollisuuden luoda yksilöllisiä opintopolkuja, jolloin opetus voidaan toteuttaa opiskelijan edellytysten mukaisesti ja vahvistaa opiskelijan osaamista hänen vahvuuksiensa pohjalta. Mukauttamisesta löytyy lisätietoa ammatillisten erityisoppilaitosten julkaisusta Opas mukauttamiseen – mukautetut tavoitteet, opetus ja arviointi.

11 Todistukset

Opetushallituksen julkaisemassa arviointi-oppaassa on tarkat määräykset todistuksista ja todistusmalleista (Todistusmallit 2015). Todistusmallit ovat saatavissa Opetushallituksen verkkosivuilta (www.oph.fi). Todistusmallien yhteyteen on laadittu yleisiä ohjeita todistusten laadinnasta ja osaamisen tunnustamisen merkinnöistä. Tässä yhteydessä tarkastellaan ainoastaan niitä vaikutuksia, joita erityisopetuksen antamisella on todistuksiin.

Opiskelijalle annetaan tutkintotodistus, vaikka yksi tutkinnon osa tai useampia tutkinnon osia olisi mukautettu tai hänet olisi vapautettu opinnoista lain 630/1998, 21 §:ssä mainitun perusteella. Mukautus tai vapautus ei vaikuta muodolliseen jatko-opintokelpoisuuteen, jos tutkintotodistus on annettu. Vastaanottavan oppilaitoksen tulee ratkaista, hyväksyykö se hakijan opiskelijaksi. Opinto-ohjauksen avulla voidaan opiskelijan urasuunnitteluun vaikuttaa koko opiskeluajan ja siten ohjata opiskelijan hakeutumista hänelle soveltuviin jatko-opintoihin tai työelämään.

Jos opiskelija eroaa kesken tutkinnon suorittamisen, annetaan hänelle todistus suoritetuista tutkinnon osista ja ammattiosaamisen näytöistä. Todistus voidaan antaa myös kesken tutkinnon suorittamisen tai opiskelijan pyynnöstä myös opiskelun aikana. (Määräys 90/011/2014.) Erityisopetuksessa tilanne saattaa tulla esille silloin, kun on sovittu, että tavoitteena on ainoastaan tutkinnon osien suorittaminen eikä koko tutkinnon suorittaminen. Todistukseen liitetään tieto siitä ammattipätevyydestä, joka opiskelijalla on suoritettujen tutkinnon osien perusteella. Todistuksiin merkitään suoritettujen tutkinnon osien ryhmiteltyinä perustutkinnon perusteiden mukaisesti, niiden laajuudet, arvosanat ja tarvittaessa erityisopetuksessa lyhyt sanallinen kuvaus opiskelijan osaamisesta. Opintosuoritusrekisteristä tulee selvittää myös opiskelijan suorittamat tutkinnon osat pienemmät osat (A 811/1998, 13 a §). Tämä tilanne saattaa tulla eteen silloin, kun erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan osalta on päätetty, että tavoitteena on suorittaa vain tutkinnon osia ja siirtyä työelämään.

Koulutuksen järjestäjä ei voi antaa tutkintotodistusta tai todistusta suoritetuista tutkinnon osista, jos opiskelija ei ole saavuttanut keskeisiä tutkinnon osien ammattitaitovaatimuksia ja osaamistavoitteita. Tällöin koulutuksen järjestäjä antaa todistuksen opiskelijan osaamisesta. Edellä esitetty tilanne voi syntyä silloin, kun perustutkinnon osia jää kokonaan suorittamatta tai ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet on määritelty niin suppeiksi, että opiskelijan osaaminen jää olennaisilta osin puutteelliseksi työelämässä tarvittavien tehtäväkokonaisuuksien näkökulmasta mahdollisista mukauttamispäätöksistä huolimatta.

Joissakin tutkinnoissa on mukauttamista koskevia rajoituksia, jolloin mukautetusti suoritettu ja hyväksytty opintosuoritus estää tutkintotodistuksen saamisen. Rajoitukset on kuvattu kunkin perustutkinnon perusteissa, ja kyse on ns. SORA-tutkinnoista, jotka on lueteltu liitteessä 1.

Muissa tutkinnoissa täytyy miettiä, milloin keskeiset ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet ovat jääneet niin puutteelliseksi, että tutkintotodistusta ei voida antaa mukautetunakaan. Yleisinä kriteereinä voitaisiin pitää opiskelijan oman ja työskentely-ympäristön turvallisuuteen liittyviä asioita. Mikäli opiskelija ei pysty noudattamaan annettuja ohjeita eikä työskentelemään ennalta sovittujen periaatteiden mukaisesti, täyttyvät tutkinnon ta-

voitteet kovin heikosti. Mikäli opiskelija jatkuvasti tuottaa vaaratilanteita itselleen tai lähiympäristölleen, voidaan katsoa, ettei ammatillisen perustutkinnon keskeisiä tavoitteita ole saavutettu.

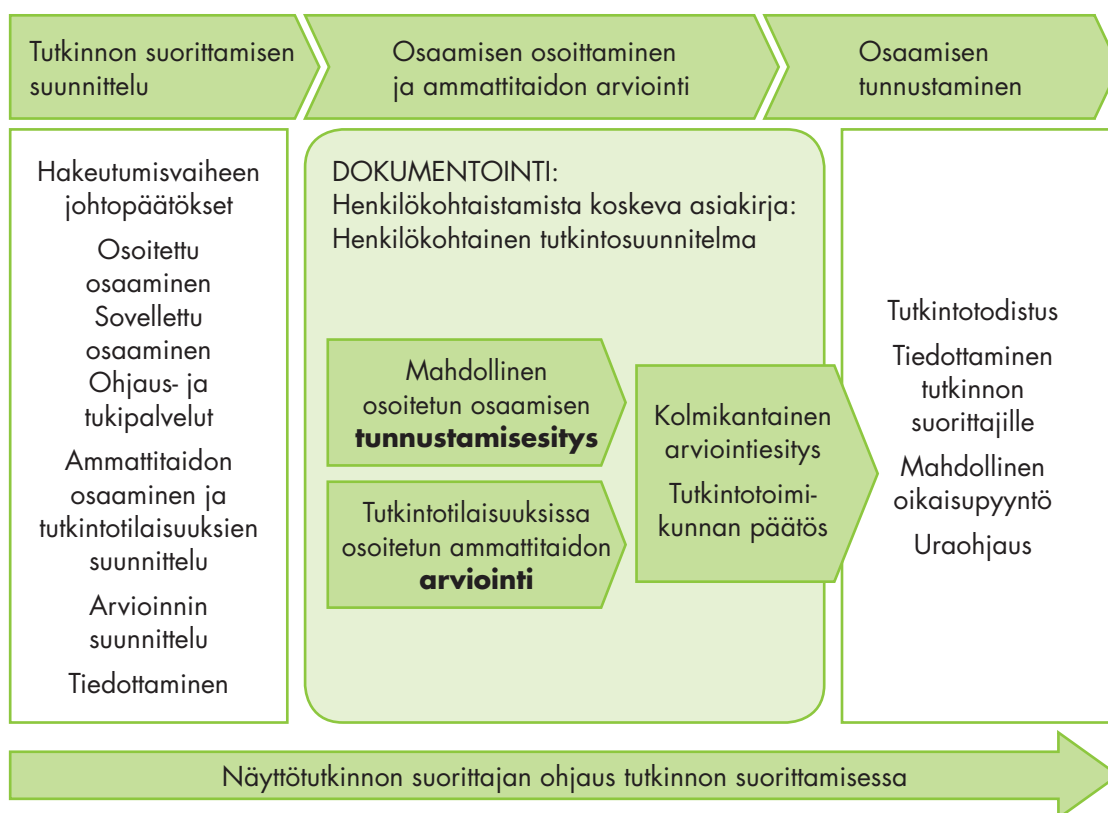
Edellä mainituissa tapauksissa tutkinto sinänsä menettää merkityksensä, koska opiskelija todennäköisesti tuetaan opintojen jälkeen hyvin vahvasti riippumatta siitä, saako hän tutkintotodistuksen vai ei. Opiskelu on kuitenkin tuottanut opiskelijalle hyvin paljon lisäarvoa oman kehittymisen ja hyvän elämän kannalta, joten opinnot eivät mene hukkaan, vaikka tutkintotodistusta ei saada. Päätökset ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden mukauttamisesta sekä siitä, mikä perustutkinnon suorittamisessa on olennaista, tekee koulutuksen järjestäjä. Kun opiskelijalle annetaan todistus opiskelijan osaamisesta, kirjoitetaan alaviitteeseen maininta, että opiskelijan opiskelu on siltä erää päättynyt.

Perustutkintoon valmentavassa koulutuksessa ja työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa koulutuksessa opiskelija saa todistuksen suoritetusta koulutuksesta ja, mikäli hän eroaa kesken koulutuksen suorittamisen, annetaan hänelle todistus suoritetuista koulutuksen osista.

Aikuiskoulutuksessa opiskelija saa tutkintotodistuksen ammatillisen perustutkinnon, ammattitutkinnon tai erikoisammattitutkinnon suorittamisesta sekä todistukset mainittujen tutkintojen osien suorittamisesta. Lisäksi opiskelija voi saada osallistumistodistuksen tutkintoon ja tutkinnon osaan valmistavasta koulutuksesta tai osallistumistodistukset tutkintoon ja tutkinnon osaan valmistavasta oppisopimuskoulutuksesta.

12 Henkilökohtaistaminen

Aikuisten koulutukseen liittyvällä henkilökohtaistamisella tarkoitetaan ohjauksen ja neuvonnan sekä opetus- ja tukitoimien asiakaslähtöistä suunnittelua ja toteuttamista. Henkilökohtaistaminen liittyy oleellisesti näyttötutkintoihin, ja siitä vastaa koulutuksen järjestäjä. Näyttöön perustuvissa koulutuksissa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita tuetaan samalla tavalla kuin ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa, mutta tavoitteita ei voi mukauttaa. Erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat osallistuvat ohjaukseen saman prosessin mukaisesti kuin muutkin opiskelijat. Prosessin sisällä otetaan huomioon erityiset tarpeet opinnoissa ja niiden järjestelyissä (Kuvio 5).

Kuvio 5. Henkilökohtaistettuun näyttötutkinon järjestämiseen liittyvät prosessit ja toimenpiteet (Näkökulmia henkilökohtaistamiseen 2014, 40)

Opiskelijalle tulee antaa tietoa tutkinnosta, opinnoista ja erilaisista vaihtoehtoista. Toisaalta opiskelijan tulee valita, tehdä päätöksiä ja ymmärtää niiden seurauksia. (Näkökulmia henkilökohtaistamiseen 2014, 18.) Tilanne saattaa olla hankala ja vaativa opiskelijalle, jolla on erityisen tuen tarvetta. Ohjaajan herkkyys havaita opiskelijan tarpeet ja erityispedagoginen osaaminen antavat työkaluja vastata näihin tarpeisiin.

Opiskelija voi osallistua näyttötutkintoon valmistavaan koulutukseen ennen näyttöihin osallistumista. Mikäli opiskelijan opiskeluvalmiudet ovat puutteellisia, voidaan valmistavan koulutuksen yhteydessä järjestää oppimisvalmiuksia parantavia opintoja. Ne voivat olla esimerkiksi matemaattisten, kielellisten tai tietoteknisten valmiuksien parantamista tai opiskelutekniikkaan liittyvien taitojen harjaannuttamista. Opiskeluvalmiuksia parantavat opinnot limittyvät henkilökohtaistamissuunnitelmassa määritetyllä tavalla opiskelijan näyttötutkintoon valmistaviin opintoihin, ja niistä päättää koulutuksen järjestäjä. (L 631/1998, 8 b §.)

Kaikille näyttötutkintoa suorittaville henkilöille laaditaan henkilökohtaistamista koskeva asiakirja, johon kirjataan

- perustiedot opiskelijasta
- aiemman osaamisen tunnistamista ja tunnustamista koskevat tiedot
- suunnitelma tarvittavan ammattitaidon hankkimisen tavoista ja niihin liittyvistä opetusjärjestelyistä
- suunnitelma osaamisen tavoista näyttötutkintoa suoritettaessa (tutkintotilaisuuden suunnitelma)
- jatkosuunnitelma (tavoitteet ja toteutuma).

Työvälineitä aiemman osaamisen ja erityisen tuen tarpeen kartoittamiseen ovat

- todistukset aiemmista opinnoista / suoritetuista tutkinnoista ja osatutkinnoista
- työtodistukset
- ammattitaitokartoitukset suhteessa tutkinnon ammattitaitovaatimuksiin (esim. www.osaan.fi)
- oppimistyyliä, itseohjautuvuutta ja opiskeluvalmiuksia kartoittavat tehtävät
- tieto- ja viestintätekniikan osaamisen kartoitukset
- erityisen tuen tarpeen kartoitukset ja testit, kuten luki-testaus, ja muut oppimisvaikeuksia kartoittavat testit, kognitiivisen tason testaus
- suomen kielen lähtötason kartoitus
- työnantajien arviot osaamisesta
- osaamista tukevien harrastusten kartoittaminen.

Seuraavassa kuviossa 6 on esitetty henkilökohtaistamisen eri vaiheet.

Kuvio 6. Ohjaus henkilökohtaistamisen eri vaiheissa (Näkökulmia henkilökohtaistamiseen 2014, 16)

Prosessin tavoitteena on tukea opiskelijan oppimista, ottaa huomioon yksilölliset tavoitteet ja ominaisuudet. Hyvin toteutettuna näyttöperusteinen opiskelu sopii osalle erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita erityisen hyvin. Osa opiskelijoista tarvitsee jatkuvaa ohjausta ja tukea siinä määrin, että tämä itseohjautuvuutta edellyttävä opiskelumuoto ei välttämättä ole soveltuva.

13 Opiskelijan opintososiaaliset etuudet erityisopetuksessa

Ammatillisessa peruskoulutuksessa ja valmentavissa koulutuksissa opiskelijoiden opintososiaaliset etuudet liittyvät opintotukeen, koulumatkatukiin, ruokailuun, majoitukseen sekä opiskeluun liittyviin materiaaleihin ja tarvikkeisiin. Osa opintososiaalisista eduista on kaikille opiskelijoille yhteisiä, mutta erityisopetuksessa on määritelty joitakin etuuksia (L 630/1998, 38 §). Sen mukaan

Erityisopetusta saavalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin, muihin opiskelijabuollon palveluihin sekä erityisiin apuvälineisiin. Vammaisille opiskelijoille järjestettävistä muista palveluista ja tukitoimista säädetään erikseen.

Viimeinen virke viittaa lakiin vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (L 380/1987), jossa määritellään vammaisille opiskelijoille tarjottavat tuet. Yksi tuen muodoista on henkilökohtainen avustaja (L 380/1987, 8 c §), jonka yleensä kustantaa opiskelijan kotikunta.

Koulutuksen järjestäjä järjestää opiskelun edellyttämän tuen. Pelkästään hoivaan, hoitoon ja valvontaan liittyvä avustaminen ei ole oppilaitoksen tehtävää. Opiskelun edellyttämää tukea ovat esimerkiksi:

- Oppimisen ohjaukseen liittyvä tuki, joka liittyy pedagogiseen tukeen sekä erityisiin opetus- ja opiskelujärjestelyihin. Näitä ovat esimerkiksi tukihenkilöstön hyödyntäminen, oppimisympäristöjen muokkaaminen opiskelijalle soveltuvaksi tai ryhmäjärjestelyt.
- Apuvälineiden käyttämiseen liittyvä tuki, kuten apuvälineille tarkoitettujen säilytyspaikkojen varaaminen, työskentely-ympäristöjen säätäminen apuvälinettä käyttävälle soveltuvaksi, henkilökohtaisten tietoteknisten tai muiden apuvälineiden käytön mahdollistaminen.
- Oppilaitoksessa liikkumiseen tarvittava tuki, kuten avustaminen ruokailussa tai siirtyminen oppimisympäristöstä toiseen. Tilojen esteettömyys saattaa vähentää tuen tarvetta ja ainakin helpottaa tuen antamista.

Lisäksi erityisopetuksen erityistehtävän saaneissa ammatillisissa oppilaitoksissa voidaan erityisopetusta saavalle opiskelijalle antaa maksutta oppikirjat ja muut koulutarvikkeet, majoituksessa olevien tarpeelliset viikoittaiset kotimatkat, täysihoito oppilasasuntolassa tai muussa majoituksessa sekä henkilökohtaiset työvarusteet (L 630/1998, 38 §).

Kun opiskeluaikaa muutetaan tai kevennetään, on huomattava opintojen päätoimisuus ja siihen liittyvät säädökset. Ammatilliset ja opinnot ovat päätoimisia, kun opintojen laajuus on keskimäärin vähintään kolme opintoviikkoa tai 4,5 osaamispistettä opiskelukuukautta kohti. Kun opintojen laajuutta ei ole mitoitettu opintoviikkoina eikä osaamispisteinä, edellytetään opetus- tai koulutusohjelman mukaiseen opetukseen tai opintoihin kuuluvaan harjoitteluun osallistumista keskimäärin vähintään 25 viikkotuntia. Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus on kuitenkin opintotukilain mukaan aina päätoimista. (L 65/1994, 5 a §.)

Aikuisten koulutuksessa opintososiaaliset etuudet ja opintojen taloudellinen tuki määräytyvät kuten opiskelijoilla yleisesti. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden huomioiminen tapahtuu yksilöllisesti. Päätoimisiin opintoihin on mahdollista saada Kelan opintotukea. Koulutusrahasto myöntää aikuiskoulutustukea. Tukihakemuksen voi laittaa vireille, kun opiskelija on saanut myönteisen päätöksen koulutukseen hyväksymisestä ja mahdollinen työnantaja on myöntänyt opintovapaan. Mikäli opiskelija on suorittanut näyttötutkintojärjestelmän mukaisen ammatillisen perustutkinnon, ammattitutkinnon tai erikoisammattitutkinnon, voi opiskelija hakea kertaluonteista ammattitutkintostipendiä (www.koulutusrahasto.fi).

Työvoimakoulutus on suunnattu erityisesti työttömille työnhakijoille, ja sitä rahoittaa työ- ja elinkeinohallinto. Työvoimakoulutus on usein ammattitutkintoon tai sen osaan tähtäävää koulutusta, jonka tavoitteena on parantaa työhönsijoittumismahdollisuuksia. Työvoimakoulutukseen haetaan työ- ja elinkeinotoimiston kautta ja koulutukseen osallistuvalla työnhakijalla maksetaan koulutuksen ajalta työttömyysetuutta, kuten ansiopäivärahaa, peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea. (www.aikuis-koulutus.fi.)

14 Ammatillisen erityisopetuksen rahoitus

Rahoituslaissa (L 1705/2009) on määritelty ammatillisen peruskoulutuksen yksikköhinnat opiskelijaa kohden koulutusaloittain. Näitä yksikköhintoja porrastetaan erityisopetuksen ja muiden oleellisten koulutuksen kustannuksiin vaikuttavien tekijöiden perusteella (A 1766/2009, 9 §). Lisäksi, jos koulutuksen järjestäjän erityisenä koulutustehtävänä on erityisopetuksen järjestäminen, koulutuksen järjestäjän yksikköhintaa korotetaan myös kaikkien koulutustehtävässä määrättyjen majoitusedun saaneiden opiskelijoiden osalta.

Yksikköhintoja voidaan porrastaa myös tuloksellisuuden perusteella. Tuloksellisuutta määriteltäessä otetaan huomioon monia taustatekijöitä, joista yksi on opetuksen antaminen erityisopetuksena (Ammatillisen peruskoulutuksen tulosrahoitus 2015, 22). Tuloksellisuuden laskennassa otetaan huomioon se, että erityisopetusta saavat opiskelijat eivät suoriudu opinnoista tai työllisty yhtä hyvin kuin muut opiskelijat. Erityisopetuksen erityisenä koulutustehtävänä saaneet koulutuksen järjestäjät eivät toistaiseksi kuulu tulosohjauksen piiriin (A 1766/2009, 8 §, 9 §).

Ammatillisessa lisäkoulutuksessa koulutuksen järjestäjän rahoitus määräytyy opiskelijatyövuosien tai opiskelijatyöpäivien määrän ja ammatillisena lisäkoulutuksena järjestettävässä oppisopimuskoulutuksessa opiskelijamäärän perusteella (L 1705/2009, 5 §). Näyttötutkintoon valmistavan koulutuksen rahoitus määräytyy opiskelijamäärän mukaisesti, ja rahoitus porrastetaan eri tutkintoihin valmentavan koulutuksen mukaisesti samaan tyyliin kuin ammatillisessa perusopetuksessa yksikköhinnat vaihtelevat koulutusaloittain. Ammatillisen lisäkoulutuksen yksikköhintaa korotetaan 50 prosentilla niiden opiskelijoiden osalta, joille annetaan erityisiä opetus- ja oppilashuoltopalveluja vamman, sairauden tai niihin rinnastettavan syyn vuoksi (A 1766/2009, § 11).

Erityisopetuksen osalta usein tulee esille keskustelua siitä, mihin erityisopetukseen suunnattu rahoitus tulisi käyttää. Viime kädessä päätöksen tekee koulutuksen järjestäjä. Tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat opiskelevat yleensä muiden opiskelijoiden mukana samoissa ryhmissä. Erityisopetuksen tuki tuodaan opiskelijalle tähän ryhmään ja hänelle luodaan omia yksilöllisiä ratkaisuja ryhmän sisällä. Tavallisia tukimuotoja ovat

- yksilöllisten opintopolkujen rakentaminen
- tuen antaminen opiskelijalähtöisesti, opiskelijan tarpeiden mukaisesti
- erityisten opetusjärjestelyjen toteuttaminen
- erityisopetuksen opetusmateriaalien hankinta ja käyttö
- yhteistyö sidosryhmien kanssa
- opetus- ja ohjaushenkilöstön määrän lisääminen
- erityisopetuksen koordinointi ja kehittäminen.

Yksilökohtaista tukea annetaan HOPS- ja HOJKS-keskusteluissa, opinto-ohjauksen yhteydessä ja opiskeluhuollossa. Tarvittaessa perustetaan pienryhmiä tai yksilöopetusta. Henkilökohtaisia avustajia oppilaitoksissa on lähinnä vammaispalvelulain mukaisesti kotikunnan palkkaamina. Oppilaitosten kustantamia ammattimiehiä, ohjaajia ja avustajia käytetään joustavasti siellä, missä avustusta kulloinkin tarvitaan.

Erityisopetuksen erityisenä koulutustehtävänä saaneiden oppilaitosten rahoitus mahdollistaa laajemman ja yksilöllisemmän tuen antamisen. Ryhmäkoot ovat lähtökohtaisesti huomattavasti pienempiä kuin tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa. Ohjaushenkilökuntaa on runsaammin, ryhmällä saattaa olla oma ohjaaja, joka voivat olla opiskelijan mukana myös työssäoppimisen aikana. Myös opiskeluhuollon henkilöstöä on enemmän, ja esimerkiksi opiskelija-asuntoloissa on ohjausta enemmän kuin muiden ammatillisten oppilaitosten asuntoloissa.

15 Mitä ammatillinen erityisopetus on?

Ammatillinen erityisopetus on vakiintunut toimintamuoto, ja sitä toteutetaan lähes kaikissa ammatillisissa oppilaitoksissa. Toimintamallit ovat kehittyneet päivittäisen työskentelyn ohessa ja niitä on kehitetty erilaisissa hankkeissa. Ammatilliset erityisoppilaitokset ovat tuottaneet tehtävänsä mukaisesti tietoa erityisopetuksen tarpeessa olevista opiskelijoista, oppimisen ongelmista ja tukemisesta ja ovat tuottaneet opetus- ja opiskelumateriaaleja muiden koulutuksen järjestäjien käyttöön.

15.1 Tahtotila

Tärkeä lähtökohta ammatillisen erityisopetuksen järjestämisessä on koulutuksen järjestäjän selkeä tahtotila pitää huolta kaikista opiskelijoista, myös erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoista. Tahtotila ilmaistaan koulutuksen järjestäjän koulutusstrategiassa. Lisäksi tahtotilan tulee näkyä kaikissa suunnitelmissa ja toiminnan resursoinnissa. Opetussuunnitelmien ja toimintaohjeiden kautta tahtotila välittyy henkilökunnan toimintaan. Koko ikäluokan kouluttaminen toisen asteen koulutuksessa, nuorisotakuu tai etsivä nuorisotyö vastaavat esteettömyyden haasteisiin huolehtimalla siitä, että kaikki peruskoulun päättävät nuoret saadaan ohjauksen pariin.

Ammatillisen erityisopetuksen tarkoitus on tarjota **yhdenvertaiset koulutusmahdollisuudet** ja tasa-arvoiset elämisen mahdollisuudet erityisen tuen tarpeessa oleville nuorille ja aikuisille. Näihin tavoitteisiin liittyy seuraavia erityisopetuksellisia elementtejä, joihin koulutuksen järjestäjän ja opetushenkilöstön tulisi sitoutua:

- Opiskelijoiden ja sidosryhmien kanssa suunnitellaan *yksilölliset opiskelupolut*, joissa otetaan huomioon opiskelijan osaaminen, edellytykset ja osaamistarpeet.
- Opetusjärjestelyt, osaamisen hankkimisen ja kehittymisen tukemisen menetelmät sekä oppimisympäristöt ovat vaihtelevia ja joustavia opiskelijan oppimista tukevia.
- Oppimisen tukemisessa hyödynnetään moniammatillista yhteistyötä ja kokonaiskuntoutuksellista otetta.

Kokonaiskuntoutus on yksinkertaisemmillaan jokaisena koulupäivänä tapahtuvaa, yksilöllisesti toteutettua hyvää pedagogista toimintaa.

Edellä mainitulla **kokonaiskuntoutuksellisella** otteella tarkoitetaan opiskelijan fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tukemista opintojen aikana. Se on yksinkertaisemmillaan jokaisena koulupäivänä tapahtuvaa, yksilöllisesti toteutettua hyvää pedagogista toimintaa. Tarvittaessa tehdään yhteistyötä ulkopuolisten kuntoutuspalvelujen tuottajien kanssa. Kuntoutustarpeet huomioidaan opiskelijoiden henkilökohtaisissa suunnitelmissa esimerkiksi opiskelupäivän/opiskeluviikon pituudessa tai mahdollisuutena terapian toteutumiseen koulupäivän aikana.

Realistinen tavoitteiden asettaminen edellyttää lähtötilanteen hyvää tuntemusta. Ammatillinen erityisopetus on **opiskelijalähtöistä**, ja siinä hyödynnetään opiskelijan osaamista ja vahvuuksia. Ihminen on kokonaisuus, jonka elämään vaikuttavat perimä, elämäntilanne, tunteet, fyysinen olemus ja fyysiset tarpeet (holistinen ja biologinen ihmiskäsitys). Ammatillisessa erityisopetuksessa nämä tekijät otetaan vahvasti huomioon, ja ne muodostavat pohjan opiskelijoiden henkilökohtaisten tavoitteiden asettamiselle.

Opiskelijan opiskelu-aika on osa hänen **elämänkaartaan**, jota toteutetaan pieneltä osin ammatillisen koulutuksen aikana. Siksi ammatillisessa erityisopetuksessa tarkastellaan opiskelijan opintopolkua kokonaisuudessaan. Siihen kuuluvat opetus ja oppilaitoksessa olo, asuminen, työllistyminen ja tukijärjestelmät opintopolun kaikissa vaiheissa. Opintopolun oleellisia tarkasteluvaiheita ovat myös ennen opintoja ja niiden jälkeen tapahtuvat asiat. Elämänkaariajattelu edellyttää yhteistyötä opiskelijan muiden sidosryhmien kanssa, jotta eri toimijat tukisivat toisiaan ja tavoitteet olisivat yhdensuuntaiset.

Ammatillisen erityisopetuksen perustava lähtökohta on **moniammatillisuus**. Opiskelijan opintopolun onnistumisen varmistamiseksi ohjaukseen osallistuu opetushenkilöstön lisäksi sosiaali- ja terveysalan henkilöitä, ohjauksen ammattilaisia, työelämän ihmisiä tai muita sidosryhmien edustajia. Moniammatillisen yhteistyön edellytys on yhteisten tavoitteiden asettaminen ja niiden suuntaan eteneminen, mikä edellyttää hyvää tiedonkulkua eri osapuolten välillä.

15.2 Esteettömiä oppimis- ja toimintaympäristöjä

Ammatillista erityisopetusta toteutetaan suurimmaksi osaksi tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa ja tavallisissa oppimisympäristöissä. On tärkeää miettiä, mitä esteettömyys näissä ympäristöissä tarkoittaa. Esteettömyydelle rinnakkaisia käsitteitä ovat saavutettavuus, kaikille yhteinen oppilaitos ja Design for All tai vaikkapa koulutuksessa käytettävät integraation tai inklusion käsitteet.

Esteettömyys ei liity pelkästään vammaisuuteen, vaan se tarkoittaa kaikkien opiskelijoiden tasapuolista huomioimista ja opiskeluolosuhteiden muokkaamista mahdollisimman hyvin jokaisen opiskelijan oppimista tukeviksi.

Esteettömyyskäsite on suhteellisen uusi, laaja ja monimuotoinen käsite, jota on hyvä jäsentää ja eritellä, jotta se voidaan sisällyttää ammatillisen koulutuksen erilaisiin toimintoihin. Perinteisesti esteettömyydestä on kyse silloin, kun näkövammaiset, kuulovammaiset tai vaikkapa liikuntavammaiset opiskelijat voivat tasavertaisesti osallistua opetukseen. Esteettömyys ei kuitenkaan liity pelkästään vammaisuuteen, vaan se tarkoittaa kaikkien opiskelijoiden tasapuolista huomioimista ja opiskeluolosuhteiden muokkaamista mahdollisimman hyvin jokaisen opiskelijan oppimista tukeviksi. Ammatillisen koulutuksen esteettömyydestä on useita julkaisuja. Tässä luvussa on käytetty lähteenä Opetushallituksen julkaisemaa verkkojulkaisua Esteettömästi toisen asteen opintoihin – opas esteettömään opiskelijavalintaan ja opiskeluun (Eskola, Männistö, & Nyberg 2014, 7), jossa käytetään esteettömyydestä seuraavanlaista jäsenystä:

- pedagoginen esteettömyys
- vuorovaikutuksen esteettömyys
- asenteellinen esteettömyys
- psyykkinen esteettömyys
- sosiaalinen esteettömyys
- tietotekniikan käytettävyyden esteettömyys
- tilojen ja ympäristön esteettömyys.

Pedagoginen esteettömyys on toimintaa, joka mahdollistaa yksilöllisen oppimisen opiskelijan kykyjen ja edellytysten mukaisesti. Se on opiskelijan vahvuuksien tunnistamista ja hyödyntämistä, jotta opiskelija saa positiivisia ja kannustavia oppimiskokemuksia. Esteettömään opiskeluun kuuluvat tarvittaessa erilaiset opetusmenetelmät, tukitoimet ja opetusjärjestelyt. Oikein ajoitettu ja järjestetty tuki sekä realistisesti asetetut oppimisen tavoitteet auttavat opiskelijaa hankalien oppimistilanteiden ja sisältöjen opiskelussa. HOPS ja HOJKS ovat asiakirjoja, joissa esteettömän opiskelun periaatteet käsitellään kunkin opiskelijan osalta yksilöllisesti.

Esteettömän opintopolun rakentamisessa on opintojen ohjauksella tärkeä merkitys. Siihen osallistuvat kaikki oppilaitoksen henkilökuntaan kuuluvat, kukin omassa roolissaan. Opettajat motivoivat, kannustavat ja ohjaavat opiskelijoita omassa oppiaineissaan. Opinto-ohjaajat ohjaavat erityisesti opintojen etenemiseen ja jatko-opintoihin liittyvissä asioissa. Opiskeluhoitohenkilöstön tehtäviin kuuluu opiskelijan oppimisvaikeuksien ja terveydentilan tai toimintakyvyn muutoksista johtuvien vaikeuksien tunnistaminen ja niihin puuttuminen yhteistyössä opiskelijan kanssa. Yhteistyö opiskelijoiden huoltajien ja sidosryhmien kanssa tuottaa tietoa ja osaamista, jota voidaan hyödyntää esteettömän opiskelupolun rakentamisessa.

Esteetön vuorovaikutus on oppimistapahtuman perusedellytys, ja sillä tarkoitetaan toimivia ihmissuhteita, rakentavaa vuoropuhelua ja ymmärrettävää viestintää. Vuorovaikutusstrategioiden hallinta ja niiden muokkaaminen tilanteeseen sopivaksi parantavat kaikkien mahdollisuuksia osallistua viestintään omien kykyjensä mukaisesti. Vuorovaikutustaidot ovat olennainen osa oppimisen ohjaamisen taitoja sekä yksilöllisissä että ryhmän ohjaustilanteissa.

Oppilaitoksen henkilökunta on avainasemassa esteettömän vuorovaikutuksen luomisessa ja muokkaamisessa erilaisille opiskelijoille. Vuorovaikutusta ja viestintää esteettömyyttä tuetaan ottamalla huomioon opiskelijoiden erilaiset kommunikointitavat, poistetaan häiritseviä ympäristötekijöitä, keskitytään läsnäoloon, mukautetaan omaa ilmaisua vastaanottajan tarpeita vastaavaksi ja varmistetaan viestin perille meno. Vuorovaikutuksessa tulee kiinnittää huomiota kielelliseen ilmaisuun (puhe, kirjoitettu teksti, selkokieli) ja ei-kielelliseen ilmaisuun (esimerkiksi äänen voimakkuus, eleet, ilmeet, kehon liikkeet).

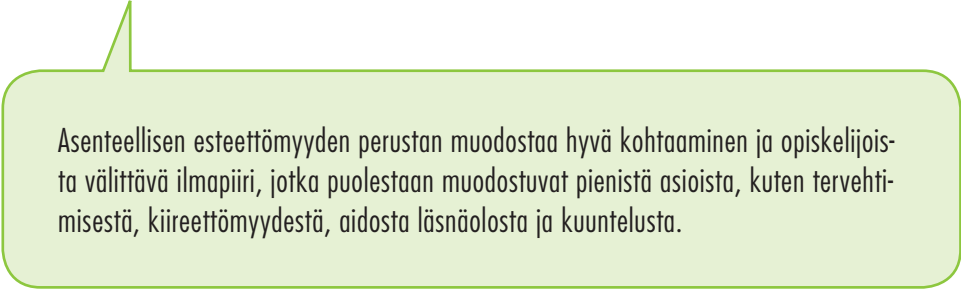
Opiskelijoiden ja henkilökunnan välinen ja keskinäinen vertaisvuorovaikutus on tärkeä tekijä oppilaitoksen hyvän ilmapiirin luomisessa. Henkilökunnan keskinäinen vuorovaikutus heijastuu kaikkien toimintaan ja siten myös opiskeluilmapiiriin. Opiskelijoiden keskinäinen positiivinen sosiaalinen ilmapiiri edistää opiskelijoiden sitoutumista oppilaitoksen toimintoihin, edistää opiskelumotivaatiota ja ammatillista kasvua. Opiskelun alkuvaiheessa onkin tärkeää tukea opiskelijoiden ryhmäytymistä ja edistää yleistä turvallisuudentunnetta. Turvallisessa ryhmässä nuoret voivat ilmaista ajatuksiaan ja omaksua uusia toimintatapoja toisiltaan. Yhtenä tavoitteena toimivassa ryhmässä voidaankin pitää sitä, että opiskelijat

oppivat toimimaan toistensa tukena ja apuna. Vertaistuki ja osallisuus ovat asioita, joiden merkitykseen kiinnitetään yhä enemmän huomiota.

Asenteellinen, sosiaalinen ja psyykkinen esteettömyys luovat perustan oppilaitoksen toimintaympäristölle, jossa otetaan huomioon opiskelijoiden osallisuus ja hyvinvointi. Ne eivät ole toisistaan kokonaan erillisiä esteettömyyden ulottuvuuksia, vaan ne limittyvät keskenään ja toimivat toistensa edellytyksinä.

Asenteellisella esteettömyydellä tarkoitetaan yhdenvertaista, hyväksyvää asennoitumista jokaisen opiskelijan opiskelumahdollisuuksiin hänen ominaisuuksistaan tai taustastaan riippumatta. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että jokaiselle opiskelijalle taataan yhdenvertaiset oikeudet ja mahdollisuudet hakeutua ja tulla valituksi koulutukseen sekä opiskella ja suorittaa tutkinto.

Opiskelijan hyvä kohtaaminen muodostaa perustan asenteelliselle esteettömyydelle. Hyvä kohtaaminen ja opiskelijoista välittävä ilmapiiri muodostuvat pienistä asioista, kuten tervehtimisestä, kiireettömyydestä, aidosta läsnäolosta ja kuuntelusta. Toisaalta esimerkiksi kiusaaminen tai syrjintä voi asettaa opiskelijan tilanteeseen, jossa koulutuksen esteettömyys ei toteudu.

Asenteellisen esteettömyyden perustan muodostaa hyvä kohtaaminen ja opiskelijoista välittävä ilmapiiri, jotka puolestaan muodostuvat pienistä asioista, kuten tervehtimisestä, kiireettömyydestä, aidosta läsnäolosta ja kuuntelusta.

Asenteellinen esteettömyys toimii vahvasti sosiaalisen esteettömyyden edellytyksenä. Sosiaalisesti esteettömässä oppilaitoksessa jokainen opiskelija voi tuntea kuuluvansa oppilaitosyhteisöön. Hän voi osallistua oppilaitoksen sosiaaliseen toimintaan, kuten tapahtumiin ja juhliin, opiskelijakunta- ja tutor-toimintaan. Kun tapahtumissa ja toiminnoissa otetaan huomioon opiskelijoiden erilaisuus ja erilaiset kulttuurit, voidaan sosiaalista ja asenteellista esteettömyyttä huomattavasti parantaa.

Opiskelun ympärille rakentuva sosiaalinen verkosto on monelle opiskelijalle merkittävin toimintakyvyn lähde opiskeluyhteisössä. Siksi on tärkeää, että opiskelijat voivat opiskella tasavertaisesti ja kokea olonsa hyväksytyksi ja turvalliseksi. Asenteellinen ja sosiaalinen esteettömyys toimivat osaltaan psyykkisen esteettömyyden edellytyksinä. Psyykkinen esteettömyys voidaan nähdä mielen hyvinvointina, joka tarjoaa eväitä ja voimavaroja oppimiseen ja kehittämiseen.

Opintojen aloitus on monelle nuorelle haasteellinen vaihe elämässä, ja erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle se saattaa olla erityisen vaativa. Aloitusvaiheessa opiskelijan psyykkistä jaksamista kuormittavat siirtyminen uuteen toimintaympäristöön sekä mahdollinen muutto uudelle paikkakunnalle ja asuminen oppilaitoksen asuntolassa. Muutokset vaativat opiskelijalta voimavaroja ja asettavat haasteita hänen psyykkiselle jaksamiselleen. Riskialttiiksi tilanteen tekee useiden muutosten kasautuminen suhteellisen lyhyeen elä-

mänjakkoon. Opiskelijan ohjaus ja opiskeluhuoltotyö ovat erityisen tärkeitä työvälineitä, kun opiskelijan hyvinvointia ja samalla opiskelijoiden psyykkistä hyvinvointia tuetaan. On tärkeää tiedottaa opiskelijoille ohjauksen ja opiskelijahuollon toteutuksesta, paikallisista tukiverkostoista sekä sosiaali- ja terveyspalveluista.

Tieto- ja viestintätekniikan sekä **oppimateriaalien** avulla voidaan edistää koulutuksen esteettömyyttä ja opiskelijoiden mahdollisuuksia yhdenvertaiseen opiskeluun. Tietotekniikan ja teknologian avulla voidaan kehittää kaikille soveltuvia laitteita, ohjelmia, oppimateriaaleja ja oppimisympäristöjä. Erityisesti mobiililaitteiden yleistymisen on tuonut uudenlaisia kokeiluja opiskelijan ja opettajan väliseen vuorovaikutukseen.

Verkkomateriaaleissa ja niiden tekemisessä on otettava huomioon sisällöllinen ja tekninen esteettömyys. Tekninen esteettömyys luo pohjan, jolle sisällöllisin keinoin voidaan rakentaa materiaalia, joka edistää ymmärtämistä ja opiskeltavan asian omaksumista. Verkkomateriaaleissa tulisi olla selkeä ulkoasu ja ohjeistus, yksinkertainen etenemisen rakenne sekä huolellisesti mitoitettut sisällöt.

Esteettömyyttä parantavat muun muassa ruudunlukuohjelmat, puhesyntetisaattorit, pistenäyttö ja suurennusohjelma. Tietokoneen asetuksia voidaan myös muokata yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Tietotekniikan, viestinnän ja oppimateriaalien kokonaisuus muodostavat opiskelun esteettömyysnäkökulmasta haastavan, uuden alueen. Tekniikan kehittymisen myötä on saatu käyttöön laitteita ja apuvälineitä, joilla voidaan lisätä oppimateriaalien ja oppimisympäristöjen esteettömyyttä. Toisaalta laitteiden ja ohjelmien vaikea käytettävyys voi aiheuttaa myös esteellisyttä.

Oppilaitoksen **fyysisellä esteettömyydellä** tarkoitetaan oppilaitosrakennuksen saavutettavuutta, liikkumis- ja toimintaesteettömyyttä rakennuksen sisällä ja sen piha-alueilla sekä oppimisympäristön hyvää ergonomiaa. Ympäristö tai yksittäinen rakennus on esteetön silloin, kun se on kaikille käyttäjille toimiva, turvallinen ja miellyttävä ja kun rakennuksen kaikkiin tiloihin ja kerrostasoihin on helppo päästä. Lisäksi tilat ja niissä olevat toiminnot ovat mahdollisimman helppokäyttöisiä ja loogisia.

Ympäristö tai yksittäinen rakennus on esteetön silloin, kun se on kaikille käyttäjille toimiva, turvallinen ja miellyttävä ja kun rakennuksen kaikkiin tiloihin ja kerrostasoihin on helppo päästä.

Esteettömyys helpottaa kaikkia, mutta erityisen tärkeää se on pyörätuolia tai muita liikkumisen apuvälineitä käyttäville, kuten liikunta- ja näkövammaisille opiskelijoille. Fyysisistä esteettömyyttä lisäävät esimerkiksi vammaistunnuksilla merkityt pysäköintipaikat, kevyet ja leveät ovet, selkeät opasteet sekä esteetön ja helposti säädettävissä oleva opiskelupiste. Kuulovammaisille opiskelijoille oppimisympäristön esteettömyyttä lisää muun muassa mahdollisimman äänetön ja kaiuton opiskelutila ja tilojen hyvä valaistus, joka mahdollistaa huulilta lukemisen. Erittäin tärkeää on opettajan selkeä puhe ja havainnollinen opetus. Tärkeää on myös apuvälineiden käyttämisen mahdollistaminen opiskelutiloissa (esimerkiksi induktiosilmukka). Näkövammaisten opiskelijoiden

esteettömyyttä voidaan parantaa ottamalla huomioon rakenteet ja pintamateriaalit, värit, valaistus ja kontrastit sekä akustiset olosuhteet ja äänilähteet. Tilojen ja ympäristön esteettömyyden suunnitteluun ja huomioon ottamiseen löytyy ohjeita esimerkiksi Esteetön amis -hankkeen verkkosivuilta.

15.3 Suunnitelmallista pedagogista tukea

Lainsäädännössä puhutaan **pedagogisesta tuesta**, joka on ammatillisen erityisopetuksen ydinasia ja tärkein opiskelijan tukemisen muoto. Keskeisiä pedagogisen tuen toteuttajia ovat opettajat, ohjaajat sekä opiskelijaryhmän vastuupettajat. Opiskelijan läheiset sekä sidosryhmät toimivat taustavaikuttajina. Tässä luvussa avattava pedagogisen tuen käsite perustuu julkaisemattomiin asiakirjoihin Erityinen tuki ja erityisopetus ammatillisessa koulutuksessa (2014) ja ammatillisten erityisoppilaitosten yhdessä laatimaan opetussuunnitelmaan (Opetussuunnitelma – AMEOn pedagogiset periaatteet 2015).

Koulutuksen ja erityisesti ammatillisen erityisopetuksen perustana on ihmiskäsitys, jonka mukaan ihminen on arvokas sinällään ja ihmisen perusolemukseen liittyy pyrkimys itsensä kehittämiseen. Tällainen ihmiskäsitys korostaa opiskelijan roolia aktiivisena toimijana, ja siksi tuen lähtökohtana tulee olla opiskelijan omatoimisen opiskelun ja elämisen tukeminen.

Pedagogisen tuen antamisen peruslähtökohtana on, että opetus ja oppiminen on rakennettu **tietoiselle pedagogiselle pohjalle**. Oppimis- ja tiedonkäsityksiä on hyödynnettävä laajasti, koska opiskelijat ovat hyvin erilaisia. Erityisopetuksessa opetushenkilöstön pedagoginen ja erityispedagoginen tieto ja osaaminen ovat välttämättömiä. Opetushenkilöstön on pystyttävä muokkaamaan omaa toimintaansa, opintojen sisältöjä, opetus- ja oppimismenetelmiä, oppimisympäristöjä ja jopa muiden opiskelijoiden toimintatapoja. Työskentelyn tulee olla suunnitelmallista ja tavoitteellista.

Erityisopetus tulee rakentua tietoiselle pedagogiselle pohjalle ja sen tulee olla suunnitelmallista ja tavoitteellista.

Erityisopetuksessa ja yleisesti oppimisessa oletetaan perinteisesti, että omakohtaisen kokemuksen kautta oppiminen on tehokasta. Tällöin konkreettinen tekeminen ja siihen liittyvä kokemusten havainnointi, pohtiminen ja ymmärtäminen ovat tärkeitä oppimisen tehostajia. Asian käsittely ja keskustelut opittavista aiheista vielä syventävät oppimiskokemusta.

Toinen tärkeä näkökulma oppimisessa on, että opittava liitetään aikaisempaan tietoon tai toimintaan. Mieleenpainumista vahvistetaan toistoilla ja asian oikea ymmärtäminen varmistetaan. Opittavan asian laatuun kiinnitetään enemmän huomioita kuin sen määrään. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun opiskelijalla on ongelmia muistitoiminnoissa ja mieleenpainamisessa ja -palauttamisessa.

Oppiminen edellyttää aikaa ja asiaan syventymistä. Erityistä tukea tarvitseva opiskelija saattaa olla hidaskäppäinen, joka tarvitsee aikaa vielä runsaammin. Hidas tuo mukanaan opittavan aineksen rajaamisen ja/tai opiskeluaikojen pidentämisen. Opittavan asian rajaami-

nen tapahtuu opiskelun aikana oppimisen arvioinnin ohessa ja konkretisoituu osaamisen arvioinnissa, jossa rajatut tavoitteet saattavat näkyä annetuissa arvosanoissa. Opiskeluajan pidentämisellä voidaan mahdollista kompensoinnin hitautta. Erityisjärjestelyjen vaikutukset oppimiseen arvioidaan ja selvitetään opiskelijalle oppimisen arvioinnin yhteydessä.

Oppiminen edellyttää keskittymistä, tilanteissa mukana olemista ja tarkkaavaisuutta. Oppimisympäristön ja opetuksen toteutustapojen tulee tukea oppimista. Esimerkiksi, jos opiskelijalla on tarkkaavaisuuden ja keskittymisen ongelmia, tulee oppimisympäristön tukea keskittymispyrkimyksiä, tehtävien on oltava selkeitä ja riittävän rajallisia motivaation ylläpitämiseksi.

Oppimista tukevat toimenpiteet lähtevät ongelman perimmäisen luonteen tuntemisesta.

Opiskelijoilla voi olla eri syistä johtuvia ymmärtämisen ongelmia. Tällöin oppimista tukevat toimenpiteet lähtevät ongelman perimmäisen luonteen tuntemisesta. Kielelliset ongelmat edellyttävät ehkä selkkokielisyyttä, kuvallisia ohjeita, vaihtoehtoisia kommunikaatiovälineitä tai tekemisen kautta oppimista. Aistivammat edellyttävät tietoteknisiä ratkaisuja, teknisiä apuvälineitä ja monipuolisia kommunikaatiokeinoja. Vaikeavammaisten oppimista tukevat kommunikoinnin, liikkumisen ja arjen toimia helpottavat apuvälineet.

Henkilökohtainen oppimisen ohjaus ja tuki. Opetushenkilöstön tietoisuus ja vastuun kanto kasvatustehtävästä tuo mukanaan sen, että jokaisen opiskelijan oppimisen ohjaus on opettajalle tärkeä asia. Hyvä opiskelijatuntemus puolestaan mahdollistaa opiskelijan oppimisen tukemisen opiskelijan edellytysten, tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaisesti eli henkilökohtaisesti.

Oppimistilanteiden hyvä suunnittelu, ennakointi ja varhainen puuttuminen ovat oleellisia asioita, kun opetusta toteutetaan yksilölliseltä pohjalta. Mahdollisiin muutoksiin tulee varautua ja niitä ennakoida erityisesti niiden opiskelijoiden osalta, joille muutokset ovat vaikeita. Opiskelijan opiskelua ja oppimista seurataan ja tilanteisiin puututaan, jos toiminta suuntautuu oppimistapahtumien aikana sijaistoimintoihin tai opiskelu ei tuota toivottua osaamista.

Opiskelijoiden oppiminen rakennetaan vahvuuksien varaan, jolloin oppimista tukeva positiivinen palaute mahdollistuu. Myönteinen asenne, hyvä vuorovaikutus ja ilmapiiiri edesauttavat tuen antamisen mahdollisuuksia.

Suurin osa oppimisesta ja tuesta tapahtuu arkisissa tilanteissa oppilaitoksen päivittäisessä toiminnassa. Henkilökohtaisen ohjauksen ja tuen ohessa on oleellista kiinnittää huomiota siihen yhteisöön, jossa oppiminen tapahtuu eli opiskelijaryhmän ja muun oppimisyhteisön toimintaan. Ryhmäytymisen edistäminen, vertaistukeen kannustamien ja yhteistoiminnallisten oppimisen keinojen käyttäminen parantavat kaikkien opiskelijoiden sosiaalisia taitoja ja yhteistyökykyä.

Opinto-ohjaus ja työelämäohjaus. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan ohjaustarpeet eivät rajoitu oppimisen ohjaamiseen. Hän tarvitsee yleensä tukea myös arkipäivän tilanteissa, oman toiminnan ohjauksessa ja koulutustoiminnassa mukana olemisessa. Tällöin

tarvitaan koko oppilaitosyhteisöä, johon kuuluvat opettajat, ohjaajat ja muut oppilaitoksen työntekijät. Ohjaus monipuolistuu, palautteen antaminen tehostuu ja opiskelija saa tukea useammalta taholta. Toiminnan koordinointi on edelleen vastuupettajilla.

Oppimaan oppimisen ja opiskelun perustaitojen kehittämiseen tulee paneutua heti opintojen alkaessa. Erityistä tukea tarvitsevalla opiskelijalla on näissä taidoissa usein puutteita, ja niitä kehittämällä pystytään parantamaan oppimistuloksia. Oppilaitoksissa järjestetään usein erillistä koulutusta oppimaan oppimisen taidoissa, mutta niiden opiskelun tulee sisältyä kaikkien opintojen opetukseen.

Oppilaitoksissa järjestetään usein erillistä koulutusta oppimaan oppimisen taidoissa, mutta niiden opiskelun tulee sisältyä kaikkien opintojen opetukseen.

Ammatilliseen koulutukseen liittyy oleellisesti työelämälähtöisyys ja yhteistyö työpaikojen kanssa. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opintojen onnistumisen kannalta on tärkeää, että työpaikkojen yhteistyökumppanit ja opetushenkilöstö asettavat työssäoppimiselle ja työpaikoilla tapahtuvalle oppimiselle yhteiset tavoitteet, joita seurataan ja arvioidaan. Tilanne on tällöin selkeä ja opiskelija tietää, mitä hänen pitää tehdä sekä miten ja milloin. Erityisopetuksessa on oleellista, että opiskelija ja työpaikka tarvitsevat tukea työssäoppimisen aikana ja erityisopetuksen keinoja käytetään myös työpaikoilla tapahtuvan opiskelun aikana.

Tärkeää on, että työssäoppimispaikat valitaan realistisesti sisällöltään ja toimintatavoiltaan opiskelijan edellytysten ja oppimistavoitteiden mukaisiksi. Joissakin tapauksissa paras toteuttamispaikka on sosiaalinen yritys tai muu kolmannen sektorin toimija, jossa on ennestään kokemusta tukea tarvitsevista työntekijöistä. Työssäoppiminen on usein myös järkevää toteuttaa opiskelijan kotiseudulla tai tulevalla sijoittumispaikkakunnalla, jolloin työllistymistä voidaan suunnitella yhdessä sidosryhmien kanssa.

Moniammatillinen yhteistyö on tärkeää opiskelijan opiskelun tukemisen kannalta, mutta sen kautta tuetaan myös opetushenkilökunnan työtä. Yhteistyökumppaneita ovat opiskeluhuollon henkilöstö, opiskelijoiden huoltajat ja työssäoppimispaikkojen henkilöstö. Muita yhteistyökumppaneita ovat opiskelijoiden kotikuntien ja opiskelupaikkakuntien terveys- ja sosiaaliviranomaiset, erilaiset kuntouttavat tahot, kolmannen sektorin toimijat ja hanketoimijat. Moniammatillinen yhteistyö edellyttää aikaa ja koulutuksen järjestäjän rakentamia yhteistyöverkostoja. Moniammatillisella yhteistyöllä tulisi olla myös selkeästi määritelty tarve, yhteinen tavoite ja koulutuksen järjestäjän tuki.

Moniammatillisella yhteistyöllä tulisi olla selkeästi määritelty tarve, yhteinen tavoite ja koulutuksen järjestäjän tuki.

Ohjaava henkilöstö. Ammatillisessa erityisopetuksessa käytetään yleisesti opettajan apuna joko toista opettajaa, ammattimiehiä, ohjaajia tai avustajia. Joillakin opiskelijoilla on kotikunnan tai vakuutuslaitoksen kustantama henkilökohtainen avustaja tai tulkki. Myös näiden henkilöiden rooli opetuksessa ja opiskelijan ohjauksessa tulee suunnitella ja määritellä selkeästi, jotta ohjausresurssia voidaan hyödyntää optimaalisesti. Oppimisen ohjauksen ohessa on tarvittaessa luontevaa ohjata opiskelijaa myös arkielämän taidoissa.

Mikäli oppilaitoksessa on asuntola, voi se toimia oppimisympäristönä, jossa opitaan asuamiseen, vapaa-aikaan ja alueen palvelujen käyttöön liittyviä asioita. Asuntolassa kiinnitetään huomiota arkipäivän asioihin, joilla on suuri merkitys opiskelun onnistumisessa. Näitä ovat esimerkiksi säännöllinen vuorokausirytmii, terveellinen ruokavalio, oman asunnon puhtaanapito ja vaatehuolto. Asuntolassa myös harjoitellaan yhteisöllisyyttä ja yhteisössä toimimista.

15.4 Erityisiä opetus- ja opiskelujärjestelyjä

Lainsäädännön mukaan erityisopetuksella tarkoitetaan erityisiä opetus- ja opiskelujärjestelyjä. Ne ovat ammatillisessa koulutuksessa vakiintuneet tietyn tyyppisiksi toimintatavoiksi, joita käytetään sekä oppilaitoksissa että työpaikoilla tapahtuvassa opiskelussa. Tässä luvussa kuvataan näitä ajan ja kokemuksen kautta jäsenyneitä toimintatapoja.

Ammatilliseen opetukseen liittyy oleellisesti tuki kaikille opiskelijoille ja kaikissa oppimistilanteissa. Tällöin voidaan puhua **yhteisöllisestä tuesta**, jossa tuki on sisällytetty oleellisena osana kaikkeen oppilaitoksen toimintaan ja se saattaa vähentää erityisopetuksen antamisen tarvetta. Näitä kaikille kohdistettuja tukia ovat esimerkiksi esteettömät ja oppimista edistävät tilaratkaisut, virikkeitä tarjoava ympäristö ja turvalliset työskentelyympäristöt. Tärkeä tuen lähde on asiantunteva henkilöstö, joka on aktiivisesti läsnä ja toimii opiskelijälähtöisesti. Kaikkien edun mukaista on, että opiskelijat selviytyvät mahdollisimman itsenäisesti opiskelusta ja siihen liittyvistä muista toiminnoista.

Henkilökohtaisten valmiuksien pohjalta laaditut henkilökohtaiset (tarvittaessa mukautetut) tavoitteet. Ammatillisen erityisopetuksen ominaispiirre on osaamistavoitteiden yksilöllinen asettaminen. Ne mitoitetaan opiskelijan edellytysten, voimavarojen ja tarpeiden mukaisesti. Tavoitteet asetetaan yhdessä opiskelijan kanssa ja niitä muutetaan joustavasti. Tarvittaessa tehdään yhteistyötä opiskelijan sidosryhmien kanssa.

Tavoitteenasettelu sisältää myös opiskelun jälkeiset jatkosuunnitelmat. Työllistymistä suunnitellaan opintojen aikana ja opintoja kohdistetaan työllistymistä tukevaan suuntaan. Usein näihin tavoitteisiin sisältyy arkipäivän toiminnassa tärkeitä asioita, kuten aikataulujen noudattamista, asioiden loppuun saattamista, sosiaalisia taitoja ja oman toiminnan realistista arviointia.

Oppimisen tukeminen. Ammatillisessa erityisopetuksessa opiskelijan oppimista ja opiskelua tuetaan monin eri menetelmin. Tuki suunnitellaan ja toteutetaan yksilöllisesti opiskelijan tarvitseman erityisen tuen pohjalta. Tavanomaisia tukikeinoja ovat

- henkilökohtainen ohjaus ja avustaminen oppimistilanteissa
- yksilölliset omien tavoitteiden mukaiset opiskelumateriaalit, oppimisympäristöt ja opiskelutilanteet

- tietotekniset apuvälineet ja opiskeluohjelmat
- selkokieliisyys, kuvat ja symbolit
- tilojen ja toimintojen selkeä rakenne
- tulkintapalvelut
- kommunikoinnin apuvälineet
- ryhmäytyminen ja vertaistuki.

Henkilökohtaiset oppimisen ja osaamisen arviointimenetelmät ja -järjestelyt muodostavat ammatillisen erityisopetuksen perustan. Yksilöllisten tavoitteiden asettaminen edellyttää yleisten arviointiperusteiden sopeuttamista muuttuneisiin tavoitteisiin. Oppimisen arvioinnin kautta löydetään opiskelijalle edellytysten mukaiset tavoitteet, oppimisympäristöt ja -menetelmät sekä mahdolliset mukauttamisen tarpeet. Osaamisen arviointia varten tarkistetaan ja sovitaan arviointikriteerit myös mukauttamisen osalta. Työssäoppimisen ja ammattiosaamisen näyttämisen yhteydessä erityisopiskelijalla tulisi olla saatavilla tukea samalla tavalla kuin muussakin opiskelussa.

Työssäoppimisen ja ammattiosaamisen näyttämisen yhteydessä erityisopiskelijalla tulisi olla saatavilla tukea samalla tavalla tukea kuin muussakin opiskelussa.

Työelämälähtöisyys. Ammatillisen koulutuksen tavoitteet liittyvät aikuisuuteen ja siihen oleellisesti kuuluvaan kansalaisena toimimiseen ja työn tekemiseen. Työelämälähtöisessä koulutuksessa opittavat asiat kumpuavat työelämän tarpeista, ja opiskelijat valmentautuvat näihin konkreettisiin tehtäviin koulutuksen aikana. Toisaalta työelämälähtöisyys merkitsee myös, että aina työtehtäviä ei ole valmiina, vaan niitä on etsittävä ja luotava yhdessä työpaikkojen kanssa. Opiskelijalle soveltuvan työpaikan löytäminen saattaa olla työlästä ja aikaa vievää, mutta se mahdollistaa opiskelijan opiskelun ja yksilöllisten ominaisuuksien huomioon ottamisen ja opintojen suuntaamisen tulevia työtehtäviä varten.

Aikajärjestelyt. Tutkinnon tai koulutuksen suorittamiseen käytettävä aika voidaan muuttaa koulutuksen järjestäjän päätöksellä tutkinnon ja koulutusten perusteiden antamissa rajoissa. Opintojen alkuvaiheessa tehty aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen vaikuttavat opiskeluaikaan ja saattavat antaa lisäaikaa muille suorituksille tai lyhentää opiskeluun tarvittavaa kokonaisaikaa. Samalla tavalla saattaa vaikuttaa osaamistavoitteiden muuttaminen tai mukauttaminen. Toisaalta opiskelija saattaa edistyä opinnoissa nopeastikin, jolloin opintojen suoritusaikaa voidaan yksilöllisesti lyhentää.

Päivittäisessä työskentelyssä opiskelijoille voidaan antaa lisäaikaa tehtävien tekemiseen tai osaamisen näyttämiseen HOJKSin mukaisesti. Jos opiskelijalla on vaikeuksia työskennellä kokonaisia työpäiviä, voidaan työpäivän pituutta lyhentää tilapäisesti tai pysyvästi. Opiskelijalle voidaan myös antaa mahdollisuus suorittaa opintoja omalla ajalla yksilöllisesti, jolloin hän ei ole sidottu oppilaitoksen työaikajärjestelyihin. Yksilöllinen ajankäyttö opintojen suorittamisessa saattaa tuottaa niin hyviä oppimistuloksia, ettei kokonaisaikaa tarvitse pidentää huolimatta muualla tehdyistä muutoksista. Tärkeää on oppiminen ja osaaminen eikä pelkästään siihen käytetty aika.

Oppimis- ja työympäristöt. Oppimista tapahtuu kaikissa toiminnoissa ja ympäristöissä. Tärkeää on tunnistaa, mitä kussakin ympäristössä opitaan ja millainen oppimisympäristö parhaiten soveltuu kullekin opiskelijalle. Usein erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille soveltuu parhaiten konkreettisen tekemisen kautta tapahtuva oppiminen joko oppilaitoksessa tai työpaikoilla. Oppilaitos ja ympäröivä yhteiskunta tarjoavat runsaasti näitä oppimistarkoituksiin hyödynnettäviä tiloja ja toimintoja. Näitä ovat esimerkiksi julkiset laitokset ja virastot, alueen yritykset, joista löytyy esimerkiksi toimistotehtäviin, puhtaanapitoon, ruokala- ja kahvilatoimintaan, ulkoalueisiin, hoivaan ja kodinhoitoon liittyviä tehtäviä.

Kaikille opiskelijoille eivät sovellu väljät oppimisympäristöt, joissa tarkkaavaisuudesta kilpailevat monet virikkeet. Näille opiskelijoille soveltuvampia oppimisympäristöjä ovat kontrolloidut ja strukturoidut oppimisympäristöt, joista kilpailevat tekijät on poistettu tai vähennetty minimiin. Tämä voi tarkoittaa yksin työskentelyä rajatussa tilassa, työskentelytilan rajaamista yhteisissä opiskelutiloissa ja virikkeiden vähentämistä, tarkkaan määrätyn tehtävän suorittamista määritellyllä tavalla tai tarkasti suunniteltua ja pysyvää päiväohjelmaa. Menetelmiä on useita, ja ne on valittava opiskelijan yksilöllisten ominaisuuksien perusteella.

Tietoverkkojen käyttö opiskelun tukemisessa tarjoaa ajasta ja paikasta riippumattoman opiskelun. Hyvät tietotekniset yhteydet mahdollistavat yhteydenpidon ja ajantasaisen oppimisen ohjauksen ja seurannan. Opiskelijalta edellytetään riittävää tietoteknistä osaamista sekä välineistöä. Erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille on omia käyttöliittymiä ja ohjelmistoja, joiden avulla yhteydenpito onnistuu.

Kansainväliset oppimisympäristöt tarjoavat paljon mahdollisuuksia myös erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille. Vieraassa maassa opitaan erilaisia työpaikkoja, työskentelytapoja ja -materiaaleja, opitaan tuntemaan erilaisia ja eri tavalla käyttäytyviä ihmisiä, laajennetaan maailmankuvaa ja lisätään suvaitsevaisuutta.

Yksilö- ja ryhmämuodot. Ammatilliselle erityisopetukselle on tyypillistä, että opiskeluryhmät pyritään pitämään pieninä tai isommat ryhmät jaetaan tarvittaessa pienempiin ryhmiin. Osa opiskelijoista voi opiskella täysin itsenäisesti, osa tarvitsee tiiviimpää ohjausta. Mikäli saatavilla on toinen opettaja, ohjaaja tai tukihenkilö, helpottuu opetuksen eriyttäminen. Ammatillisissa erityisoppilaitoksissa, joissa opiskelijat tarvitsevat runsaasti tukea, ryhmät koostuvat tavallisimmin 6–12 opiskelijasta ohjaus- ja tukitarpeen mukaan.

Opiskelija voi opiskella osa-aikaisesti aihepiireittäin kootuissa erityisopetuksen ryhmissä, joissa ohjaus on erityisen intensiivistä. Tällaisia ryhmiä perustetaan yleensä yhteisten tutkinnon osien opinnoissa, kuten matematiikan, kieliopinnojen tai lukemisen ja kirjoittamisen taitojen opiskelussa. Toisinaan opiskelija tarvitsee pelkästään keskittymisen ja tarkkaavaisuuden ongelmien vuoksi rauhallisen tilan, jossa suorittaa opintoja tai näyttää osaamista.

Opetusmenetelmät ja opiskelumateriaalit. Monipuolisiin opetusmenetelmiin kuuluvat tarkkaavaisuuden suuntaaminen oppimisen kohdetta korostamalla, vireystilan ja motivaation tukeminen, annettujen ohjeiden ymmärtämisen varmistaminen, kokonaisuuden pilkkominen vaiheiksi tai osiksi, toistot ja kertaus sekä muutosten ennakointi ja niihin varautuminen. Tärkeää on, että opetettavista sisällöistä muodostetaan johdonmukaisia, luontevasti eri opinnot integroivia ja työelämälähtöisiä toimintakokonaisuuksia. Opetusmateriaaleja muokataan opiskelijoille soveltuviksi esimerkiksi kuvittamalla ja laatimalla selko- ja selkeäkielisiä ohjeita. Kokemuksia erilaisista opetusmenetelmistä ja materiaaleista on koottu esimerkiksi AMEO-verkoston sivuille (www.ameo.fi).

Vuorovaikutustilanteet. Oppimista edistää hyvä vuorovaikutus opiskelijan ja opetushenkilöstön välillä, hyvä ryhmähenki opiskelijoiden kesken ja oppilaitokseen luotu yhteisöllinen henki. Yhteisöllisyyttä vahvistavat yhteiset opiskelijalähtöiset tapahtumat ja projektit. Samalla ne kehittävät opiskelijoiden sosiaalisia taitoja. Yhteistyössä on erityisen tärkeää, että ollaan kannustavia mutta silti realistisia.

Erityistä huomiota kiinnitetään opiskelijaryhmän hyvään vuorovaikutukseen ja varsinkin opintojen alkuvaiheessa ryhmähengen muodostamiseen paneudutaan tietoisesti. Vapaa- muotoinen yhdessäolo oppilaitoksen ulkopuolella, yhteinen tekeminen ja runsas keskinäinen vuorovaikutus auttavat ryhmän muodostumisessa. Kuuluminen ryhmään ja vertaistuen merkitys on tärkeä, sillä oppiminen on luonteeltaan aina sosiaalista. Yhteisössä on tärkeää, että ongelmia ennalta ehkäistään, ne tunnistetaan mahdollisimman varhain ja niihin tartutaan ja puututaan oikeidenmukaisesti ja tasapuolisesti.

Apuvälineiden ja teknologisten ratkaisujen hyödyntäminen. Opiskelija saattaa tarvita apuvälineitä moneen erilaiseen tarpeeseen. Ne voivat olla opiskelijan henkilökohtaisia välineitä tai oppilaitoksen hankkimia apuvälineitä. Erityisopetukseen kehitettyjä opiske- luohjelmia käytetään yksilöllisen opiskelun ja eriyttämisen välineenä. Opiskeluohjelmia on saatavissa eritasoisina ja niitä pystytään muokkaamaan yksilöllisesti. Henkilökohtaisia apuvälineitä ovat esimerkiksi liikkumisen apuvälineet, kuulolaitteet, puhekommunikaat- torit tai erilaiset tietotekniset apuvälineet. Apuvälineiden hankinnassa on tärkeää käyttää asiantuntija-apua, sillä oppilaitoksen asiantuntemus ja osaaminen eivät välttämättä riitä tällä nopeasti kehittyvällä alueella. Lisäksi vakuutusyhtiöt tai muut opiskelijoiden sidos- ryhmät saattavat osallistua apuvälineiden aiheuttamiin kustannuksiin.

Opiskelijakohtaiset tukipalvelut yhteistyössä muiden palvelujen järjestäjien kanssa. Ammatillisessa erityisopetuksessa toteutetaan tukipalveluja yhdessä asiantun- tijaorganisaatioiden kanssa. Oppilaitoksen henkilökunta ei voi olla asiantuntija kaikissa opiskelijaa koskevilla asioissa eikä oppilaitos voi järjestää kaikkia opiskelijan tarvitsemia palveluita. Siksi tukipalveluita järjestetään yhteistyössä esimerkiksi

- työvalmentajien kanssa opiskelijoiden työelämävalmiuksien kartoittamisessa, kehit- tämisessä ja työhönsijoittumisessa
- mielenterveyspalveluja käyttävien opiskelijoiden hoitotahojen kanssa
- kuntoutuspalvelujen tuottajien kanssa
- kuntien sosiaali- ja terveystoimien kanssa.

15.5 Joustavia, yksilöllisiä ratkaisuja

Ammatillisen koulutuksen lainsäädäntö ja määräykset sallivat hyvin paljon joustavuutta ja yksilöllisyyttä opiskelun toteuttamisessa. Valinnaisuus, yksilöllisyys, erilaiset oppimis- ympäristöt, opiskelu- ja oppimisympäristöt ovat esimerkkejä keinoista, joiden avulla jous- tavuutta pääsevät hyödyntämään kaikki opiskelijat. Erityisopetuksessa mahdollisuuksia on vielä enemmän, kun mukaan tulevat opiskelun tavoitteisiin, opiskelijan arviointiin ja opiskelun tukeen liittyvät mahdollisuudet. Niiden käyttäminen ja soveltaminen käytännön opetustyöhön edellyttää kuitenkin koulutuksen järjestäjältä suunnitelmallisuutta ja tiedot- tamista, jotta yksittäiset opettajat pystyvät näitä joustoja hyödyntämään.

Ammatillisessa koulutuksessa on yleisesti käytössä integraatiomalli, jossa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat opiskelevat yhdessä muiden opiskelijoiden kanssa (Jauhola & Miet-

tinen 2013, 14). Ajoittain opetusta eriytetään, mikäli edistymisessä on pulmia, ja muodostetaan pienryhmiä, joissa paneudutaan opettajan johdolla hankalien asioiden opiskeluun. Usein pienryhmässä on muitakin kuin erityistä tukea saavia opiskelijoita eli erityisopetuksen ja opiskelijoiden tukemisen välinen ero ei ole aina selkeä. Tämä on sinänsä hyvä asia, koska tuen antaminen määrittyy sen tarpeella eikä luokittelulla. Toiminta päinvastoin edistää esteettömyyttä ja toteuttaa inklusiivista toimintatapaa.

Koulutuksissa ja tutkinnoissa on runsaasti valinnaisuutta, jonka avulla erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan osaamista pystytään laajentamaan ja kohdistamaan opiskelijan edellytysten mukaisesti. Valinnaisuuden hyödyntämistä rajoittavat usein monet käytännön realiteetit, kuten taloudelliset tekijät tai työssäoppimispaikkojen saatavuus (Hievanen & al. 2011, 41). Erityisopetuksessa valinnaisuutta voidaan lisätä yksilöllisesti toteutettavilla opinnoilla ja vaihtoehtoisilla oppimisympäristöillä, joita löytyy usein kolmannen sektorin toimijoilta. Paikallisista työpajoista, järjestöistä tai vertaisyhteisöistä saattaa löytyä erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille soveltuvia opiskelukokonaisuuksia, joilla voidaan lisätä valinnaisuuden mahdollisuuksia.

Erityisopetuksessa tavoitteiden muuttaminen ja mukauttaminen tai tutkinnon osien suorittaminen voi olla järkevää, kun tutkinnon suorittamisessa on ongelmia. Tavoitteeksi voidaan asettaa tiettyyn työtehtävään kouluttautuminen, jolloin tutkintotodistus ei ole ollenkaan tavoitteena. Tutkinnon osat tulisi valita kuitenkin siten, että ne edistävät opiskelijan työllistymistä ja tukevat hänen elämäänsä myös koulutuksen jälkeen. Usein näiden erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden taustalla vaikuttavat sidosryhmät, joilla on ajatus opiskelijan tulevasta työpaikasta ja asumisesta. Siksi yhteistyö taustavaikuttajien kanssa on tärkeää opiskelun suuntaamisen kannalta, mutta se saattaa myös helpottaa oppilaitoksen henkilökunnan työskentelyä, kun opiskelijan asioita on suunnittelemassa muitakin tahoja.

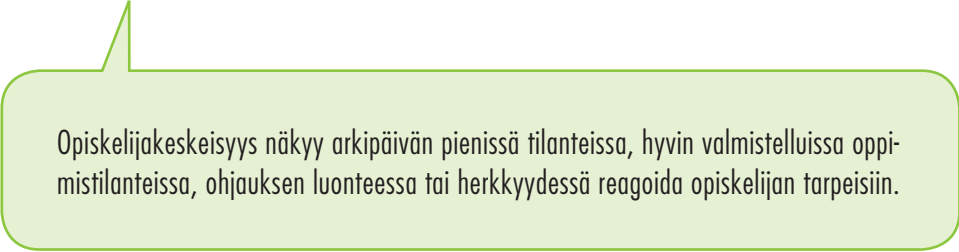
Joustavia ja yksilöllistä toimintaa toteutetaan myös silloin, kun opiskelu järjestetään yksilöllisesti rakennetussa oppimisympäristössä, etäopiskeluna, työpaikalla, työpajalla tai muussa tuetussa työskentely-ympäristössä. Usein näihin tilanteisiin liittyy ongelmia opittavien sisältöjen kattavuudesta ja vaikeusasteesta, mutta opintoja voidaan aina täydentää muissa oppimisympäristöissä tai tavoitteita muuttaa ja mukauttaa. Oppimisen tavoitteiden tulisi aina olla opiskelijalähtöisiä ja tukea vaikkapa rajallisia tavoitteita mieluummin kuin kokonaan luopua hyvästä oppimisympäristöstä.

15.6 Opiskelijakeskeisyyttä

Opiskelijakeskeisyys merkitsee sitä, että opintoja suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä opiskelijan kanssa, opiskelijan tarpeiden ja edellytysten mukaisesti käyttäen niitä joustoja ja mahdollisuuksia, joita opetussuunnitelmat tarjoavat ja jotka ovat realistisesti toteutettavia. Opiskelijakeskeisyyttä toteutetaan myös silloin, kun rakennetaan koulutusta opiskelijan aikuiselämää ja tulevaisuutta varten. Opiskellaan niitä asioita, jotka tukevat tätä tavoitetta.

Opiskelijakeskeisyyttä on myös opiskelijan läheisten mielipiteiden kuunteleminen ja huomioon ottaminen. Tämä on sitä tärkeämpää, mitä enemmän opiskelijan oppimisessa on pulmia. Todennäköisesti samoja pulmia ilmenee myös opiskelun jälkeen, ja niitä ratkomassa ovat opiskelijan läheiset. Siksi heidän mielipiteidensä huomioon ottaminen tulevaisuuden suunnittelussa on jo opintojen aikana realistista.

Opiskelijakeskeisyys on opiskelijasta välittämistä ja huolenpitoa. Usein se näkyy arkipäivän pienissä tilanteissa, hyvin valmistelluissa oppimistilanteissa, ohjauksen luonteessa tai herkkyydessä reagoida opiskelijan tarpeisiin.

Opiskelijakeskeisyys näkyy arkipäivän pienissä tilanteissa, hyvin valmistelluissa oppimistilanteissa, ohjauksen luonteessa tai herkkyydessä reagoida opiskelijan tarpeisiin.

16 Opiskeluhoolto erityisopetuksen tukena

Oppilas- ja opiskelijahuoltolainsäädäntöä uudistettiin vuonna 2013. Lain tarkoituksena on edistää oppilaitosyhteisön ja opiskeluympäristön hyvinvointia, terveellisyttä ja turvallisuutta, esteettömyyttä, yhteisöllistä toimintaa sekä kodin ja oppilaitoksen välistä yhteistyötä, ja sen kautta edistetään mielenterveyttä ja ehkäistään syrjäytymistä (L 1287/2013, 2 §). Lisäksi opiskeluhoollon avulla tuetaan oppimista sekä tunnustetaan, lievennetään ja ehkäistään mahdollisimman varhain oppimisen esteitä, oppimisvaikeuksia ja opiskeluun liittyviä muita ongelmia (L 1287/2013, 6 §). Kaikki nämä asiat liittyvät ammatilliseen erityisopetukseen, joten opiskeluhoollolla on opinto-ohjauksen lisäksi erityisen suuri merkitys hyvän erityisopetuksen toteutumisessa. Opiskeluhoolto on hyvin järjestetyn erityisopetuksen tuki, josta löytyvät asiantuntijat silloin, kun pedagogiset toimenpiteet ovat riittämättömiä.

Opiskeluhoolto on hyvin järjestetyn erityisopetuksen tuki, josta löytyvät asiantuntijat silloin, kun pedagogiset toimenpiteet ovat riittämättömiä.

Aikuisten koulutuksessa sovelletaan ammatillisen perusopetuksen lainsäädäntöä erityisopetuksessa niiltä osin kuin opinnot järjestetään oppilaitosmuotoisina opintoina. Muilta osin noudatetaan aikuisten ammatillisen koulutuksen lainsäädäntöä (L 631/1998, 16 a §), jonka mukaan opiskelijahuollolla tarkoitetaan opiskelijan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä ylläpitävää toimintaa. Koulutuksen järjestäjän tulee toimia yhdessä opiskeluhoollon palveluita antavien ja järjestävien viranomaisten ja muiden tahojen kanssa. Koulutuksen järjestäjän tulee antaa opiskelijalle tietoa opiskeluhoollon eduista ja palveluista ja ohjata opiskelija näiden palvelujen pariin. Opiskeluterveydenhuolto on osa opiskelijahuoltoa, ja siitä säädetään terveydenhuoltolaissa (L 1326/2010, 17 §).

Opiskeluhooltoon sisältyvät koulutuksen järjestäjän hyväksymän opetussuunnitelman mukainen **opiskeluhoolto** sekä **opiskeluhoollon palvelut**, joita ovat sijaintikunnan järjestämät psykologi- ja kuraattoripalvelut sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut. Poikkeuksen muodostavat ammatilliset erityisoppilaitokset, jotka voivat itse järjestää opetuksen ja koulutuksen tueksi opiskelijoiden terveydenhuollon palveluja (L 1287/2013, 10 §). Nämä opiskelijat tarvitsevat yleensä runsaasti tukea, jolloin palvelujen keskittäminen on järkevää saatavuuden ja laadun takaamiseksi.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain 13 §:n mukaan koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että opiskeluhoollon toteuttamista, arviointia ja kehittämistä varten laaditaan **oppilaitoskohtainen opiskeluhooltosuunnitelma**, joka tulee tarkistaa määrätyn väliajoin. Siinä koulutuksen järjestäjä määrittelee käytettävissä olevat yksilöllisen ja yhteisöllisen opiskeluhoollon palvelut, yhteistyön opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa sekä opiskelijahuoltosuunnitelman toteuttamisen ja sen valvonnan (omavalvonta). Ensisijainen vastuu opiskeluyhteisön hyvinvoinnista on oppilaitoksen henkilökunnalla.

Yhteisöllisen opiskeluhoollon lähtökohtana ovat opiskelijan ja huoltajan osallisuus ja kuulluksi tuleminen. Opiskelijan omat toivomukset ja mielipiteet otetaan huomioon häntä koskevissa toimenpiteissä ja ratkaisuisissa hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muiden henkilökohtaisten edellytysten mukaisesti. Opiskelija voi painavasta syystä kieltää huoltajaansa osallistumasta itseään koskevan opiskeluhoollon käsittelyyn tai antamasta itseään koskevia salassa pidettäviä opiskeluhoollon tietoja huoltajalleen, jollei se ole selvästi hänen etunsa vastaista. Huoltajalla ei ole oikeutta kieltää alaikäistä käyttämästä opiskeluhoollon palveluja. (L 1287/2013, 18 §.)

Yhteisöllisessä opiskeluhoollossa tulee painottaa ennaltaehkäiseviä, osallistavia, ohjauksellisia ja esteettömiä toimintatapoja. Fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen on osa yhteisöllistä toimintakulttuuria. Toiminnassa tulee ottaa huomioon eri koulutusalojen, tutkintojen, koulutusten ja oppimisympäristöjen ominaisuus. Saman tutkinnon sisällä on opintoja mahdollista sopeuttaa opiskelijan fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin ominaisuuksiin yksilöllisten valintojen kautta.

Opetushallituksen määräyksen mukaan opetussuunnitelmaan tulee sisällyttää yhteisöllisen opiskelijahuollon toimintaperiaatteet. Kaikkia kohtia tulisi tarkastella myös erityisopetuksen näkökulmasta. Yhteisöllinen opiskeluhoollon kohdistuu kaikkiin opiskelijoihin, se vaikuttaa toimintaympäristöön ja mahdollistaa erityistä tukea saavien opiskelijoiden yhdenvertaisen opiskelun ja tuen saamisen, ja kohdistuessaan kaikkiin opiskelijoihin se tukee inklusiivista kehitystä.

Määräyksen mukaan koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelmassa tulee käsitellä erityisopetuksen kannalta tärkeitä asioita, kuten

- yhteistyö opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa
- moniammatillinen yhteistyö oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin tarkastamiskäytäntöjä varten
- yhteistyö sidosryhmien kanssa
- opiskeluhoolloryhmän toimintatavat ja käytänteet
- yhteistyö eri opintojen välillä opiskelu- ja työkyvyn ylläpitämiseksi
- tutkintokohtaisista terveydentilavaatimuksista ja opiskelun edellytyksistä tiedottaminen
- koulutukseen osallistumisen seuranta, poissaolojen ehkäiseminen ja niihin liittyvät toimenpiteet
- koulutuksen keskeytymistä ehkäisevät toimenpiteet
- esteettömän oppimisympäristön turvaaminen ja tapaturmien ehkäiseminen
- yhteistyössä opiskeluterveydenhuollon asiantuntijoiden kanssa laadittavat kirjalliset toimintaohjeet tupakoinnin, nuuskaamisen sekä päihdeiden käytön ennaltaehkäisemiseksi, päihdeongelmiin puuttumiseksi ja päihdeongelmaisen hoitoon ohjausta varten
- opiskeluun liittyvien matkojen, kuljetusten ja odotusaikojen turvallisuutta koskevat ohjeet
- kriisisuunnitelman laatiminen.

Erityisopetuksessa tarvitaan usein myös joustavaa yhteistyötä työelämän kanssa, asiantuntija- ja viranomaisyhteistyötä sekä kuntouttavia toimenpiteitä, joista neuvotellaan yhdessä opiskelijan ja kuntouttavan tahon kanssa.

Yksilökohtaisella opiskeluhoollolla (L 1287/2013, 5 §) tarkoitetaan yksittäiselle opiskelijalle annettavia opiskeluterveydenhuollon sekä psykologi- ja kuraattoripalveluja, monialaista yksilökohtaista opiskeluhoollon sekä erityisoppilaitoksissa opetuksen ja koulutuksen tueksi järjestettäviä sosiaali- ja terveystalvveluja (L 1287/2013, 10 §).

Opiskeluhoitosuunnitelmassa tulee määritellä opiskelijoiden käytettävissä olevat yksilökohtaisen opiskeluhoillon toteuttamistavat ja yhteistyö opiskelijan terveyden, hyvinvoinnin sekä opintojen edistämiseksi ja seuraamiseksi sekä tarvittavien yksilöllisten tukitoimien järjestämiseksi seuraavasti:

- opiskeluhoillon palveluiden järjestäminen, henkilöstön keskinäinen työn- ja vastuunjako sekä palveluiden järjestämisessä tarvittavat yhteistyötahot
- monialaisen asiantuntijaryhmän asettaminen sekä sen toimintatavat ja käytänteet
- opiskeluhoitokertomusten laatiminen ja säilytys
- terveystarkastusten ja muun opiskeluterveydenhuollon toteuttamisessa tarvittava yhteistyö
- opiskelijoiden terveydentilan tai toimintakyvyn muutoksista johtuvien ja muiden ongelmien varhaista tunnistamista edistävät toimenpiteet
- opiskelijan sairauden vaatiman hoidon, erityisruokavalion tai lääkityksen järjestäminen oppilaitoksen työpäivän aikana
- opiskeluhoillon kuraattori- ja psykologipalveluiden toteuttamisessa tarvittava yhteistyö
- opiskeluterveydenhuollon sairaanhoitopalveluiden järjestämistapa ja ohjaus niihin hakeutumiseksi
- menettelytavat yksittäistä opiskelijaa koskevan asian käsittelyssä monialaisessa asiantuntijaryhmässä
- tarvittava yhteistyö oppilaitoksen ulkopuolisten palvelujen ja yhteistyökumppaneiden kanssa (kuten erikoissairaanhoito, sosiaalitoimi, poliisi, nuorisotoimi)
- yhteistyö perusopetuksen, ammatilliseen peruskoulutukseen valmentavien ja valmistavien koulutusten, työpajatoiminnan sekä sairaalaopetuksen yhteydessä sekä jatko-opintojen suunnittelussa
- opiskeluhoillon tuki ja ohjaus kurinpitörangaistusten tai opiskeluoikeuden peruuttamisprosessin tai sen uhan yhteydessä.

Tapauskohtaisesti koottavien monialaisten asiantuntijaryhmien tavoitteena on opiskelijan oppimisen edistäminen ja hyvinvoinnin vahvistaminen. Yksilökohtaisten palvelujen järjestämisessä tulee suosia varhaisen puuttumisen malleja ja madaltaa eri keinoin opiskelijoiden kynnystä hakea ajoissa tarvitsemaansa tukea tai palveluja. Yksilökohtaisessa opiskeluhoilossa luottamuksen suoja ja tietosuoja ovat olennaisia toiminnan onnistumisen edellytyksiä ja sen eettinen perusta.

Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan huoltajat ovat hyviä asiantuntijoita oman lapsensa asioissa, joten heidän tietämystään ja taustatukeaan on järkevää hyödyntää.

Opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on tukea opiskelijan aikuisuuteen kasvua ja itsenäistymistä, edistää opiskelijan omaa vastuunottoa opiskelustaan sekä mahdollistaa opiskelijalle tuen saanti opiskelijan terveyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia koskevilla asioilla. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan huoltajat ovat hyviä asiantuntijoita oman lapsensa asioissa, joten heidän tietämystään ja taustatukeaan kannattaa hyödyntää. He osaavat kertoa opiskelijasta monen vuoden kokemuksen perusteella sellaista tietoa, josta on apua oppilaitokselle. Omaiset ovat joskus arkoja ottamaan yhteyttä oppilaitokseen, joten koulutuksen järjestäjän tulee olla aloit-

teellinen yhteistyön käynnistämiseksi ja ylläpitämiseksi. Huoltajien antama palaute tulee ottaa myös huomioon yhteistyön kehittämisessä ja muussa hyvinvointia edistävässä toiminnassa. Kodin ja oppilaitoksen välisestä yhteistyöstä on linjattu Opetushallituksen määräyksessä 101/11/2014.

Yhteistyössä tapahtuvan tiedon välityksen tulee olla avointa ja luottamuksellista. Tämä merkitsee salassapitovelvollisuuden noudattamista ja luottamuksellista ilmapiiriä. Opiskelijan tultua täysi-ikäiseksi opiskelija käyttää itsenäisesti puhevaltaa itseään koskeissa asioissa, ja koulutuksen järjestäjä asioi opiskeluun ja opiskeluhooltoon liittyvissä asioissa opiskelijan kanssa.

Erityisen paljon yhteistyötä kodin ja oppilaitoksen välillä tehdään koulutukseen hakeutumisen vaiheessa sekä opintojen alkuvaiheessa. Työhön ja itsenäiseen elämään valmistavassa koulutuksessa yhteistyö on erityisen tiivistä koko koulutuksen ajan, koska opiskelijoiden tuen tarve on yleensä suuri. Kodin kanssa sovitaan koulumatkoista, opiskelun apuvälineistä, kommunikointitavoista, opetusmenetelmistä, opetuksen tavoitteista, kuntoutuksesta ja päivittäin eteen tulevista tilanteista.

Koulutuksen järjestäjän tulee laatia suunnitelma opiskelijan suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Suunnitelmaa laadittaessa tulee ottaa huomioon sekä opiskelijoiden keskinäiset että opiskelijoiden ja oppilaitoksessa työskentelevien vuorovaikutussuhteet. Esimerkiksi erityistä tukea saava opiskelija saattaa eristäytyä tai hänet eristetään opiskelijaryhmissä ilman tietoista toimintaa. Tähän on tärkeä puuttua, jotta tilanteen hallinta säilyy eikä johda kiusaamistuntemuksiin. Ryhmäytymisen tukeminen, opiskelijoiden oppimisen ja olemisen pulmista puhuminen lisää ymmärrystä ja ehkäisee ennalta ongelmia.

Erityistä tukea saava opiskelija saattaa myös itse olla häiritsevä osapuoli tai jopa kiusaaja. Tällöinkin asiaan tulee puuttua ja etsiä toimintatapoja, joiden avulla opiskelijan käyttökseen voidaan vaikuttaa tai ongelmat minimoida. Erityistä tukea saava opiskelija ei aina itse pysty muuttamaan omia reaktioitaan tai käyttämistään, joten syiden ymmärtäminen saattaa helpottaa muiden suhtautumista asiaan.

Erityistä tukea saava opiskelija ei aina itse pysty muuttamaan omia reaktioitaan tai käyttämistään, joten syiden ymmärtäminen saattaa helpottaa muiden suhtautumista asiaan.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain 26 §:ssä säädetään **opiskeluhoillon toteutumisen omavalvonnasta** ja 13 §:ssä **opiskeluhoiltosuunnitelman seurannasta**. Koulutuksen järjestäjän tulee määrittellä ne menettelytavat ja toimenpiteet, joilla se seuraa tietojen kokoamista, käytettäviä menetelmiä ja toimintoja, päättää seurannan aikataulusta sekä vastuussa olevista tahoista. Lisäksi koulutuksen järjestäjän tulee määrittellä, miten seurantatietoja käsitellään ja hyödynnetään opiskeluhoillon kehittämisessä sekä miten keskeisistä tuloksista tiedotetaan opiskelijoille, huoltajille ja tarvittaville yhteistyökumppaneille. Seurantatiedoista voidaan saada hyödyllisiä tietoja esimerkiksi erityisopetuksessa tehtyjen toimenpiteiden vaikutuksista ja sitä kautta edelleen kehittää toimintaa.

17 Sidosryhmät opiskelijan ja oppilaitoksen tukena

Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Opetushallitus ovat keskeisiä **viranomaisia**, jotka rahoittavat ja ohjaavat koulutustoimintaa, tuottavat tietoa ja jakavat osaamista valtakunnan tasolla koulutuksen järjestäjien kesken. Kansaneläkelaitos (Kela), vakuutusyhtiöt, vakuutuskuntoutus VKK ry sekä työ- ja elinkeinovirastot järjestävät ja tukevat opiskelijoiden ammatillista kuntoutusta. Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollolla on merkittävä tehtävä opiskeluhuollon, vammaisten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien hyvinvointipalveluiden järjestämisessä. Aluehallintovirastot eli AVIT ovat viime vuosina tehneet yhteistyötä toisen asteen koulutuksen kanssa erityisesti ammatillista erityisopetusta koskevien alueellisten seminaarien järjestäjinä. Aluehallintovirastot edistävät perusoikeuksien ja oikeusturvan toteutumista, peruspalvelujen saatavuutta, terveellistä ja turvallista elin- ja työympäristöä alueilla, mikä palvelee erittäin hyvin ammatillisen erityisopetuksen tarpeita. Aluehallintovirastojen roolin edistää perusoikeuksien ja oikeusturvan toteutumista, peruspalvelujen saatavuutta, terveellistä ja turvallista elin- ja työympäristöä alueilla palvelee erittäin hyvin ammatillisen erityisopetuksen tarpeita. Virasto hoitaa myös lainsäädännön toimeenpano-, ohjaus- ja valvontatehtäviä alueillaan.

Ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijat ovat pääosin peruskoulun päättäneitä oppilaita. Yhteistyötä alueen **peruskoulujen ja yleensä kunnan koulutoimen** kanssa tehdään jo ennen koulutuksen alkamista, jotta erityistä tukea tarvitsevan oppilaan siirtyminen ammatilliseen koulutukseen olisi mahdollisimman joustava ja opiskelijan edellytysten mukainen. Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaus on jatkoa perusopetuksen oppilaanohjaukselle. Ohjauksen avulla edistetään perusopetuksen oppilaiden ja opettajien tietoa ja kokemuksia ammatillisesta koulutuksesta. Peruskoulujen kanssa tehdään myös yhteistyötä opiskelijavalintoihin liittyvissä asioissa ja opiskelijoiden opintopolkujen rakentamisessa. Nivelvaiheen yhteistyötä tehdään myös työpajojen ja nuorisotoimen kanssa, jotta ilman toisen asteen koulutusta jääneet nuoret saataisiin koulutuksen piiriin.

Ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaus on jatkoa perusopetuksen oppilaanohjaukselle.

Koulutuksen järjestäjät tekevät yhteistyötä sijaintikunnan sivistys- ja kulttuuritoimen kanssa opiskelijoiden vapaasti valittavien opintojen ja vapaa-ajan toimintojen järjestämisessä erityisesti koulutuksen järjestäjän asuntolassa asuville opiskelijoille. Erityisopetuksen näkökulmasta tämä on erityisen tärkeää, koska erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat tarvitsevat tukea myös vapaa-ajan vieton suunnittelussa ja toteuttamisessa. Toiminta lähiympäristössä mahdollistaa integroitumisen alueen toimintoihin ja itsenäisen harrastamisen lisääntymisen.

Muiden toisen asteen oppilaitosten kanssa tehdään yhteistyötä alueellisissa verkostoissa, joissa painottuvat ohjaus-, koulutus- ja informaatiopalvelujen kehittäminen, usein projektien ja hankkeiden kautta. Tyypillisiä yhteistyökuvioita ovat ammattiosaamisen näyttöjen toimikunnat, työssäoppimiseen liittyvät sopimukset, yhteisten tilojen ja henkilökunnan käyttäminen sekä opiskelijoiden siirtymiset oppilaitosten välillä.

Ammatillisten erityisoppilaitosten tehtävänä on ammatillisen erityisopetuksen kehittäminen sekä vaikeasti vammaisten koulutuksen järjestäminen. Niiden kanssa ammatilliset oppilaitokset tekevät yhteistyötä henkilökunnan koulutuksiin ja erityisopetuksen järjestämiseen liittyvissä asioissa. Opiskelijoiden siirtymät oppilaitoksesta toiseen ovat myös mahdollisia silloin, kun opiskelija edistyy hyvin ja voi opiskella tavallisessa ammatillisessa oppilaitoksessa tai päinvastoin opiskelija tarvitsee erityisoppilaitoksen ympäristöä opintojensa onnistumiseksi. Ammatilliset erityisoppilaitokset järjestävät myös ammatillisten oppilaitosten erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille mahdollisuuksia osallistua ohjatuille tuki- ja arviointijaksoille. Jaksot toteutetaan suunnitellusti yhdessä opiskelijan lähettävän opettajan, vastaanottavan opettajan ja huoltajien yhteistyönä. Jaksojen tavoitteena on tukea opiskelijaa opinnoissa ja opettajia käyttämään erityisopetuksen menetelmiä osana yleisopetusta.

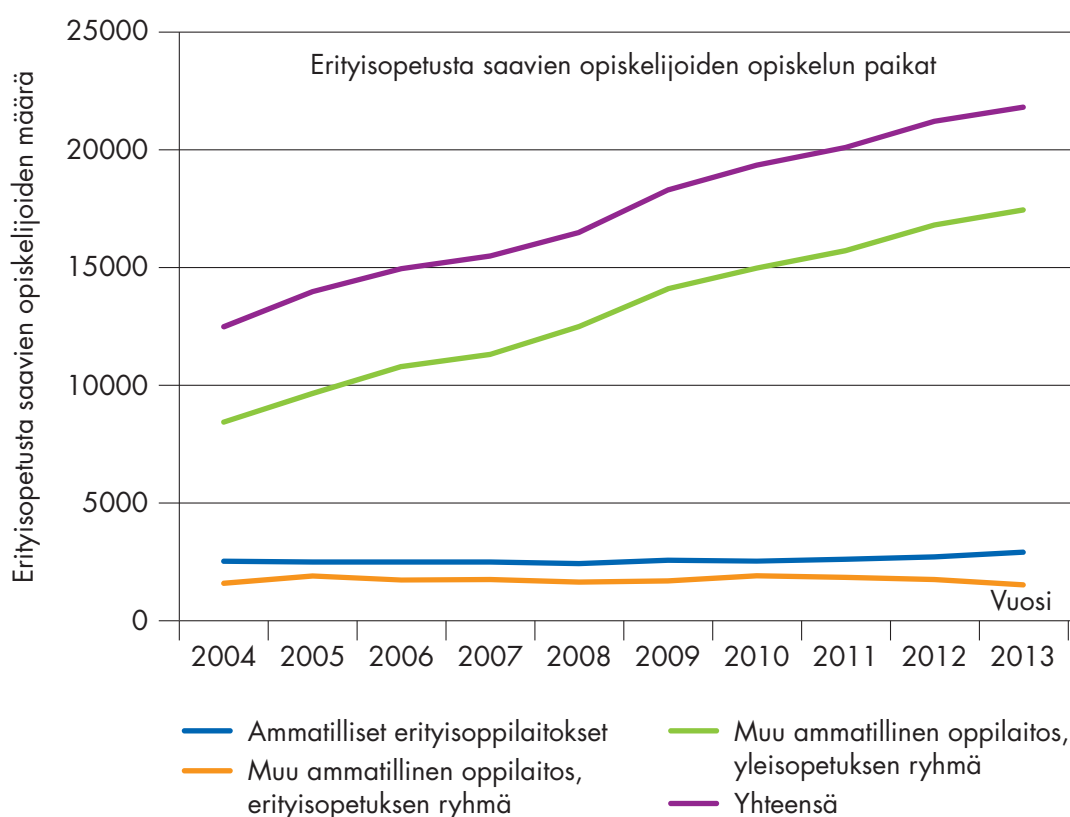
Vammaisjärjestöjen ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa tehdään yhteistyötä erityisesti opiskelijoiden yhdenvertaisen elämisen mahdollisuuksien parantamiseksi sekä työhön ja asumiseen liittyvissä asioissa. Heidän kanssaan edistetään esteettömien oppimisympäristöjen kehittämistä ja vammaispoliittisia tavoitteita toisen asteen koulutuksessa. Sosiaaliset yritykset, työpajat ja erilaiset yhdistykset tarjoavat opiskelijoille työssäoppimis- ja työhön valmentautumispaikkoja ja työllistävät opiskelijoita opintojen päätyttyä. Opiskeluun liittyvää asumisharjoittelua toteutetaan asumispalveluja tarjoavien yhdistysten kautta. Yhteistyössä rakennetaan opiskelijalle polku koulutuksesta omaan elämään ja työllistymiseen opiskelijan yksilöllisten edellytysten mukaisesti.

Korkea-asteen oppilaitokset tarjoavat tutkintoon valmistuville tietoa jatko-opintomahdollisuuksista. Oppilaitosten henkilökunnan suorittamat ammatilliseen erityisopetukseen ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden elämään liittyvät jatko-opinnot ovat tärkeä yhdistävä tekijä. Tieteellinen tutkimustyö, yhteiset hankkeet ja alueelliset yhteistyöfoorumit ovat tärkeitä ammatillisen erityisopetuksen kehittämisen näkökulmasta. Lisäksi työharjoittelupaikkoja tarjotaan korkea-asteen opiskelijoille, jotka opiskelevat esimerkiksi opettajaksi, toimintaterapeutiksi, fysioterapeutiksi, psykologiksi tai erityisopettajaksi.

Kuntouttavat tahot, kuten erilaiset kuntoutuslaitokset, tuottavat palveluja, joita opiskelijat saavat yleensä vakuutuslaitosten tai kotikunnan järjestäminä. Myös niiden toiminnalle tulee opetuksen yhteydessä antaa tilaa ja mahdollisuuksia. Yhä enemmän nähdään, että nuorten kuntoutus on yhteistyötä kuntouttavan tahon ja oppilaitoksen välillä. Uutena toimintamuotona on Kelan kehittämä kuntoutusmalli, jossa kuntouttava taho ja oppilaitos tekevät pitkäjänteistä yhteistyötä. Toiminta on suunnattu opiskelijoille, joilla on diagnosoitu masennus- tai ahdistuneisuushäiriö ja joiden opinnot uhkaavat pitkittyä tai keskeytyä. Kela on avannut erityisesti nuorille tarkoitettun sivuston, jonka kautta nuoret, heidän vanhempansa tai nuorten kanssa työskentelevät voivat hakea tietoa tästä nuorille tarkoitetuista kuntoutusmahdollisuuksista (www.kela.fi/nuortenkuntoutus.kela.fi).

18 Katsaus nykytilanteeseen ja kehittämistarpeisiin

Ammatillisessa erityisopetuksessa **opiskelevien määrä** on kasvanut vuosien mittaan (Kuvio 7). Kuvio on muokattu Suomen virallisen tilaston (2014) tietojen perusteella. Tilasto sisältää oppilaitosmuotoisen opetussuunnitelmaperusteisen ammatillisen koulutuksen, muualla kuin ammatillisissa erityisoppilaitoksissa järjestetyn näyttötutkintoon valmistavan koulutuksen sekä kaiken oppisopimuskoulutuksen. Valmentava koulutus ei sisälly näihin tilastoihin, joten todellisuudessa erityisopiskelijoiden ja erityisoppilaitosten opiskelijamäärät ovat suurempia. Kuvio kuitenkin antaa kuvan siitä, että kasvu on ollut jatkuvaa. Poikkeuksen muodostavat ammatilliset erityisoppilaitokset sekä ammatillisten oppilaitosten erityisryhmäopetus, joissa opiskelijamäärät ovat laskeneet tai pysyneet samoina.

Kuvio 7. Erityistä tukea saavat opiskelijat opetussuunnitelmaperusteisessa peruskoulutuksessa, ammatillisten oppilaitosten valmentavassa koulutuksessa ja oppisopimuskoulutuksessa (lähdetiedot: Suomen virallinen tilasto 2014)

Erityisopetusta saavien opiskelijoiden määrä on lisääntynyt erityisesti tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa, joissa nämä opiskelijat lähes pääsääntöisesti opiskelevat yhdessä muiden opiskelijoiden kanssa. Suuntaus on yleisten linjausten mukainen ja edistää tasa-arvoisia kouluttautumisen mahdollisuuksia. Jotta toiminta olisi tuloksellista ja opiskelijan oppimista ja elämää edistävää, tulisi ammatillisen erityisopetuksen pedagogista pohjaa edelleen kehittää ja laajentaa juuri tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa. Opettajat ovat keskeisessä asemassa opiskelijan tuen toteuttamisessa, joten kaikilla opettajilla tulisi olla erityispedagogisia valmiuksia. Erityispedagogiikka on lopultakin hyvää, opiskelijalähtöistä ja mahdollisimman yksilöllistä opiskelun ohjausta, jonka toteuttamisesta hyötyvät kaikki oppilaitoksen opiskelijat. Tällä hetkellä erityisopetuksen toteuttamisessa on havaittavissa epätasaisuutta eri koulutuksen järjestäjien välillä.

Erityisopetuksen perusteen ja tilastoinnin kehittäminen nähdään yhtenä kehittämissen kohteena. Erityisopetusta saavat opiskelijat on määritelty lainsäädännössä (L 630/1998, 19 a §) opiskelijoiksi, jotka tarvitsevat pitkäaikaista tai säännöllistä tukea seuraavista syistä:

- oppimisvaikeus
- vamma
- sairaus
- muu syy.

Koulutuksen järjestäjän on tehtävä kunkin opiskelijan kohdalla tähän lainsäädäntöön perustuva päätös erityisopetuksen antamisesta ja päätettävä ne pedagogiset ja muut ratkaisut, joilla opiskelijan opintoja tuetaan.

Nykyisin ammatillisessa erityisopetuksessa olevat opiskelijat on pääsääntöisesti nimetty ja tilastoitu Tilastokeskuksen vuoden 2004 laaditun 12-kohtaisen luokituksen mukaisesti (liite 2). Tilastokeskuksen luokittelun hyödyntämistä opetuksen toteuttamisessa vaikeuttaa se, että opiskelijoilla on usein päällekkäisiä pulmia, joista luokittelua varten tulee valita olennaisin, ja muut ongelmat jäävät tilastoinnin ja mahdollisesti myös erityisen tuen toimenpiteiden ulkopuolelle. Koulutuksen järjestäjät myös soveltavat Tilastokeskuksen luokittelua hyvin eri tavoin, jolloin tilastointi ei anna oikeaa kuvaa opiskelijoista. Luokittelu perustuu suurelta osin lääketieteelliseen tai psykologiseen diagnoosiin, mikä ei opetuksessa kerro kovinkaan paljon siitä, mikä opiskelijan oppimisen ongelma viime kädessä on. Luokittelu pitäisikin pystyä tekemään pedagogiselta pohjalta, jolloin se kertoisi myös opiskelijan tuen tarpeen luonteesta.

Uuden lainsäädännön mukainen kapeampi luokittelu mahdollistaisi laajemman näkökulman opiskelijan oppimisen pulmiin. Jokaisella opiskelijalla on kuitenkin omat erityisyytensä, eikä luokittelu sinällään ole vastaus pulman ratkaisuun. Se on alku, josta oppimista lähdetään monipuolisesti tukemaan. Luokittelu on aina rajoittavaa mutta välttämätöntä, mutta sen ei tule rajoittaa pedagogista toimintaa tai leimata opiskelijaa vain yhden oppimisen pulman mukaan. Tämän tiedostaminen tulisi olla selkeää jokaisessa oppilaitoksessa ja asian esille nostaminen valtakunnan tasolla olisi tarpeellista.

Pedagoginen arviointi joudutaan oppilaitoksissa tekemään joka tapauksessa, jotta tukitoimet voidaan suunnitella opiskelijalle sopiviksi. Pedagogisen arvioinnin asemaa ja arvostusta tulisi parantaa ja arvioinnin tekemistä kehittää. Opetushenkilökunta myös tarvitsisi koulutusta näiden arviointien tekemiseen, mikä merkitsee myös **ammattillisen erityispedagogiikan kehittämistä**, toimintamallien jäsentämistä, kuvaamista ja kehittämistä systemaattisesti. Nykyisin on paljon erillään olevaa tietoa, joka olisi hyvä koota yhteen tieteelliseltä pohjalta ammatillisen erityispedagogiikan käytännölliseksi ja myös teoreettiseksi pohjaksi.

Ammatillisen erityisopetuksen perusta on yksilöllisyyden huomioon ottaminen ja yksilöllisten opintopolkujen luominen. Koulutuksen järjestäjän tulisi luoda toimintamallit siitä, miten joustoja ja yksilöllisiä polkuja voidaan oppilaitoksessa toteuttaa ja tehdä niiden toteuttaminen mahdolliseksi. Usein kyse on **asennemuutoksista ja uskalluksesta** poiketa totutuilta toimintatavoilta.

Erityisopetuksen vaikuttavuuden arviointia ja seuraamista tulisi kehittää. Se niveltyy hyvin koulutuksen järjestäjän laadunhallintaan. Laadunhallinnan keskeiset työvälineet ovat yksilölliset suunnitelmat, niiden toteutuminen, oppimistulokset sekä opiskelijan sijoittu-

minen koulutuksen jälkeen. Nyt erityisopetuksen ratkaisuja tehdään paljolti toimiviksi havaittujen ja vakiintuneiden mallien kautta, mutta niiden vaikuttavuutta ei ole juurikaan arvioitu.

Ammatillinen erityisopetus ja erityinen tuki ovat vakiintuneita toimintatapoja. Lähtökoh- ta ammatillisen erityisopetuksen kehittämisessä oli keskiasteen kehittämisestä annettu laki (474/78), jossa tavoitteeksi asetettiin ammatillisen koulutuksen järjestäminen koko ikäluokalle. Erityisryhmiä oli toki koulutettu jo aikaisemmin, mutta ammatillisen koulu- tuksen yleiseen lainsäädäntöön se rantautui 1970–1980-luvuilla. Ympäröivä yhteiskunta on muuttunut, ja ammatillisen erityisopetuksen kohderyhmät ovat laajentuneet vaikeim- min vammaisiin ja muihin erityisen paljon tukea tarvitseviin opiskelijoihin. Tästä syystä ammatillisen erityisopetuksen **periaatteet ja yhteiskunnallinen merkitys** olisi hyvä arvioida, jotta saataisiin kokonaisvaltainen näkemys ammatillisesta erityisopetuksesta ja sen kehittämistarpeista.

Lähteet

Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus. Koulutuksen perusteet. Opetushallituksen määräys 5/011/2015.

Ammatillisen koulutuksen tulorahoitus. Tulostietokanta vuodelle 2015. Opetushallitus.

Ammatillisen tutkintojärjestelmän kehittämishankkeen loppuraportti (TUTKE). Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:15. https://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/TUTKE_hankkeen_loppuraportti.html

Ammatillisten perustutkintojen perusteiden toimeenpano ammatillisessa peruskoulutuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2015:10. Opetushallitus. www.oph.fi. Luettu 20.10.2015.

Arvioinnin opas 2015. Ammatillinen peruskoulutus. Näyttötutkinnot. Oppaat ja käsikirjat 2015:11. Opetushallitus.

Asetus ammatillisen perustutkinnon muodostumisesta 9.10.2014/801.

Asetus ammatillisesta peruskoulutuksesta 6.11.1998/811.

ECVETin toimeenpano ammatillisessa koulutuksessa. Opas koulutuksen järjestäjille ammatillisen koulutuksen opintosuoritusten siirtojärjestelmän käyttöönottoon. Oppaat ja käsikirjat 2015:13. www.oph.fi. Luettu 21.10.2015.

Erityinen tuki ja erityisopetus ammatillisessa koulutuksessa. Määritelmäehdotus 31.3.2014. Ammatilliset erityisoppilaitokset AMEO-verkosto. Julkaisematon asiakirja.

Eskola, S., Männistö, S. & Nyberg, C. 2014. Esteettömästi toisen asteen opintoihin – opas esteettömään opiskelijavalintaan ja opiskeluun. Oppaat ja käsikirjat 2014:10. Opetushallitus.

Esteetön amis. <http://www.esteetonamis.fi>. Luettu 20.8.2015.

Hievanen, R., Lounema, K., Räisänen, A., Kärki, S.-L., Rajamäki, A. & Kantosalo, M. 2011. Ammatillisten perustutkintojen perusteiden sekä valmistavien ja valmentavien koulutusten opetussuunnitelmien toimeenpanon seuranta – Tilannekatsaus 2011. Koulutuksen seurantaraportit 2013:1. Opetushallitus.

Jauhola, L. & Miettinen, K. 2012. Selvitys ammatillisesta erityisopetuksesta. Opiskelijoille suunnattujen tukitoimien sekä erityisopetuksen toteuttaminen yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa. Raportit ja selvitykset 2012:7. Opetushallitus.

Koulutuksen järjestäjille keinoja puuttua opiskeluun soveltumattomuuteen. Uudistettu opas SORA-säädösten ja -määräysten toimeenpanoon ammattikoulutuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2015:12. www.oph.fi. Luettu 21.10.2010.

Koulutus ja tutkimus vuosina 2011–2016. Kehittämissuunnitelma. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2012:1.

Kärki, S.-L., Lassila, H., Takaneva, K. & Lounela, K. 2014. Osaamisperustaisuus todeksi – askelmerkkejä koulutuksen järjestäjille. TUTKE 2 -toimeenpanon tukimateriaali. Oppaat ja käsikirjat 2014:8. Helsinki: Opetushallitus. Arvioinnin opas. Ammatillinen peruskoulutus. Näyttötutkinnot. 2015. Oppaat ja käsikirjat 2015:2. Helsinki: Opetushallitus. www.oph.fi. Luettu 20.10.2015.

Laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta 21.8.1998/631.

Laki ammatillisesta peruskoulutuksesta 21.8.1998/630.

Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 29.12.2009/1705.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. 3.4.1987/380.

Määräys 101/011/2014. Kodin ja oppilaitoksen yhteistyön ja opiskelijahuollon keskeiset periaatteet sekä opetustoimeen kuuluvan opiskelijahuollon tavoitteet ammatillisessa peruskoulutuksessa / opiskelijahuolto-suunnitelman laatiminen ammatillisessa peruskoulutuksessa. Opetushallitus.

Määräys 27/011/2014. Opiskelijan terveydentilaa koskevat vaatimukset ammatillisissa perustutkinnoissa. Opetushallitus.

Määräys 90/011/2014. Muutos 15.6.2015. Osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen mitoituksen periaatteet ja arvosanojen muuntaminen ammatillisessa peruskoulutuksessa. Opetushallitus.

Määräys 94/011/2014. Kodin ja oppilaitoksen yhteistyön ja opiskelijahuollon keskeiset periaatteet sekä opetustoimeen kuuluvan opiskelijahuollon tavoitteet ammatilliseen perustutkintoon valmentavissa koulu-
tuksissa. Opetushallitus.

Näkökulmia henkilökohtaistamiseen. Onnistumisen edellytyksiä ja hyviä käytäntöjä. Oppaat ja käsikirjat
2014:7. Opetushallitus. www.oph.fi. Luettu 21.10.2015.

Näyttötutkinto-opas 2015. Näyttötutkinnon järjestäjien ja tutkintotoimikuntien käyttöön. Oppaat ja käsikirjat
2015:7. Opetushallitus. www.oph.fi. Luettu 21.10.2015.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus ammatillisesta peruskoulutuksesta 4/2013, 20.12.2012.

Opetussuunnitelma. AMEOn pedagogiset periaatteet. 2015. Ammatilliset erityisoppilaitokset AMEO-verkosto.
Julkaisematon asiakirja.

Opas mukauttamiseen – mukautetut tavoitteet, opetus ja arviointi. Ammatillisten erityisoppilaitosten julkaisu.
2015. www.ameo.fi

Opintopolku.fi.

Opintotukilaki 21.1.1994/65.

Oppilas- ja opiskeluhuoltolaki 30.12.2013/1287.

Oppimisen ja opiskelun tuki oppisopimuskoulutuksessa. Tuetun oppisopimuksen käsikirja [verkkojulkaisu].
www.tuettuoppisopimus.fi/media/materiaalipankki/kasikirja.pdf. luettu 24.8.2015

Suomen virallinen tilasto (SVT): Erityisopetus [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-1595. 2014, Liitetaulukko 9.
Ammatillisen koulutuksen erityisopiskelijat erityisopetuksen toteutuspaikan mukaan 2004–2013. Helsinki:
Tilastokeskus [viitattu: 21.8.2015]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/erop/2014/erop_2014_2015-06-11_tau_009_fi.htm

Terveydenhuoltolaki 30.12.2010/1326.

Todistukset. Näyttötutkinnoista, näyttötutkintoihin valmistavasta koulutuksesta, muusta ammatillisesta lisä-
koulutuksesta. Määräykset ja ohjeet 2015:25. Opetushallitus.

Todistusmallit 2015. Ammatilliset perustutkinnot ja valmentavat koulutukset. Määräykset ja ohjeet 2015:42.
Opetushallitus.

Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus. Koulutuksen perusteet. Opetushallituksen määräys
6/011/2015.

Valtioneuvoston asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 29.12.2009/1766.

Vipunen 2014. Opetushallituksen tietopalvelu. Luettu 21.10.2015. <http://oph/vipunen.fi>

Liitteet

Liite 1 Sora-tutkinnot

Koulutusalat ja ammatilliset perustutkinnot (VNA 811/1998, 16 §)	Koulutusalat ja ammatti- ja erikoisammattitutkinnot (VNA 812/1998, 8 §)
<p>HUMANISTINEN JA KASVATUSALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • lapsi- ja perhetyön perustutkinto • nuoriso- ja vapaa-ajan ohjauksen perustutkinto • viittomakielen ohjauksen perustutkinto 	<p>HUMANISTINEN JA KASVATUSALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • lasten ja nuorten erityisohjaajan ammattitutkinto
<p>TEKNIIKAN JA LIIKENTEEN ALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • lentokoneasennuksen perustutkinto • lennonjohdon perustutkinto • logistiikan perustutkinto (kuljetuspalvelujen koulutusohjelma) • logistiikan perustutkinto (lentoasemapalvelujen koulutusohjelma) • rakennusalan perustutkinto (maanrakennuskoneenkuljetuksen koulutusohjelma) • merenkulkualan perustutkinto 	<p>TEKNIIKAN JA LIIKENTEEN ALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • ajoneuvonosturinkuljettajan ammattitutkinto • linja-autonkuljettajan ammattitutkinto • puutavaran autokuljetuksen ammattitutkinto • yhdistelmäajoneuvonkuljettajan ammattitutkinto • liikenneopettajan erikoisammattitutkinto • maarakennusalan ammattitutkinto
<p>LUONNONVARA- JA YMPÄRISTÖALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • metsäalan perustutkinto (metsäkoneenkuljetuksen koulutusohjelma) • luonto- ja ympäristöalan perustutkinto (ympäristöalan koulutusohjelma) 	<p>LUONNONVARA- JA YMPÄRISTÖALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • metsäkoneenkuljettajan ammattitutkinto • metsäkoneenkuljettajan erikoisammattitutkinto (nykyisin puunkorjuun erikoisammattitutkinto, jota SORA-säädökset eivät koske; tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksessa ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetussa laissa tarkoitetusta tutkintorakenteesta)
<p>SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • sosiaali- ja terveysalan perustutkinto • hammastekniikan perustutkinto • lääkealan perustutkinto • liikunnanohjauksen perustutkinto 	<p>SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA</p> <ul style="list-style-type: none"> • koulunkäynnin ja aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjauksen ammattitutkinto ja erikoisammattitutkinto • perhepäivähoitajan ammattitutkinto • jalkojenhoidon ammattitutkinto • kipsausalan ammattitutkinto • obduktiopreparaattorin ammattitutkinto • kipsimestarin erikoisammattitutkinto • psykiatrisen hoidon erikoisammattitutkinto • kehitysvamma-alan ammattitutkinto ja erikoisammattitutkinto • päihdetyön ammattitutkinto • näkövammaistaitojen ohjaajan erikoisammattitutkinto • puhevammaisten tulkin erikoisammattitutkinto • työvalmennuksen erikoisammattitutkinto • vanhustyön erikoisammattitutkinto • hierojan ammattitutkinto ja erikoisammattitutkinto • liikunnan ammattitutkinto • valmentajan ammattitutkinto ja erikoisammattitutkinto

Liite 2 Tilastokeskuksen erityisopetuksen luokittelu

Ammatillisen koulutuksen erityisopetustilasto sisältää tietoja sellaisista ammatillisen koulutuksen opiskelijoista, joille on ilmoitettu jokin erityisopetuksen peruste. Näille opiskelijoille on laadittu ammatillisen koulutuksen lain velvoittama henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. Erityisopiskelijat on tilastoitu erityisopetuksen perusteen mukaan, joita ovat vuodesta 2004 lähtien:

01. hahmottamisen, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen vaikeudet (esim. AD/HD tai ADD)
03. vuorovaikutuksen ja käyttäytymisen häiriöt (esim. sosiaalinen sopeutumattomuus)
04. lievä kehityksen viivästyminen (opiskelijalla laajoja oppimisvaikeuksia)
05. vaikea kehityksen viivästyminen; keskivaikea tai vaikea kehitysvamma
06. psyykkiset pitkäaikaissairaudet (mielenterveyden ongelmat, päihdekuntoutujat)
07. fyysiset pitkäaikaissairaudet (kuten allergia, astma, diabetes, epilepsia, syöpä)
08. autismiin tai Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet
09. liikkumisen ja motorisen toimintojen vaikeus (tuki- ja liikuntaelinvammat, cp-oireyhtymä, lyhytkasvuisuus)
10. kuulovamma
11. näkövamma
12. muu syy, joka edellyttää erityisopetusta.

Lähde: http://www.stat.fi/til/erop/2005/erop_2005_2006-06-15_laa_001.html

Verkojulkaisu
ISBN 978-952-13-6181-4
ISSN-L 1798-8950
ISSN 1798-8969